Editörler: Ahmet Şimşek & Alaattin Aköz

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİK

Zafer Toprak - İlhan Tekeli - Yunus Koç - Mehmet Ö. Alkan
Hakan Kaynar - Arif Bilgin - Mehmet Yaşar Ertaş - İbrahim Turan

Kronik

Ahmet Şimşek
Alaattin Aköz

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİK

Editörler: Ahmet Şimşek & Alaattin Aköz

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİK

Zafer Toprak - İlhan Tekeli - Yunus Koç - Mehmet Ö. Alkan
Hakan Kaynar - Arif Bilgin - Mehmet Yaşar Ertaş - İbrahim Turan

Kronik

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİK

—

Editörler
AHMET ŞİMŞEK & ALAATTİN AKÖZ

KRONİK KİTAP: 36
Türkiye Tarihi Dizisi: 6

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Can Uyar

KAPAK TASARIMI
CUMBA.CO

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Kasım 2017, İstanbul

ISBN
978-975-2430-26-6

KRONİK KİTAP
Balçık Sk. N°6, Gümüşsuyu
İstanbul - 34327 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
A Blok Kat: 2 Haramidere/İstanbul
Telefon: (0212) 412 17 77
Matbaa Sertifika No: 12027

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

AHMET ŞİMŞEK

1997 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünden (Tarih yan alanı) mezun oldu. Gazi Üniversitesi'nin; Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2000 yılında *tarihsel hikayelerin öğretimsel katkısı* üzerine tarih eğitiminde master, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde 2006'da *tarihsel zaman kavramı ve çocuklarda gelişimi* üzerine tarih öğretmenliğinde doktora tezlerini verdi. Tarih eğitimi alanında 2010'da doçent, 2016'da ise profesör oldu. Gazi, Ahi Evran, Marmara, Sakarya üniversitelerinde çalıştı. Yazar son 7 yıldır tarihyazımı ve metodolojisi alanında ağırlıklı olmak üzere tarih eğitiminde çalışmaya devam etmektedir. *TUHED* (Türk Tarih Eğitimi Dergisi) Başeditörü, Tarihyazımı Çalıştaylarının eş başkanı, ISHE (Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu) Düzenleme Kurulu Üyesi, EPDAD Yönetim Kurulu Üyesidir. *Türkiye'de Tarihyazımı, Tarih Nasıl Yazılır, Tarih için Metodoloji, Türk Tarihçileri, Dünyada Tarihçilik, Yaşayan Türk Tarihçileri* gibi kitapların editörüdür.

Halen, İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesinde Prof. Dr. olarak çalışmaya devam etmektedir. Evlidir, Selim ve Sinan adında iki çocuğu vardır.

ALAATTİN AKÖZ

1960 yılında Karaman'da dünyaya gelen Aköz, 1972 yılında İlkokulu, 1978 yılında, yatılı olarak okuduğu, İvriz Öğretmen Lisesi'nde (Konya-Ereğli) Orta ve Lise öğrenimini bitirdi. Yükseköğrenimini Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 1985 yılında mezun olduğu Tarih Bölümü'nün Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün danışmanlığında, 1987'de Yüksek Lisansını, 1992'de doktorasını tamamlayıp Doktor unvanını aldı. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na 1993'te Yardımcı Doçent, 2007'de Doçent, 2012'de de Profesör olarak atandı. Selçuk Üniversitesinde çeşitli idari görevlerde de bulunan Aköz, halen Tarih bölümü öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve Uluslararası alanda bir çok makale ve bildirisi bulunan Aköz'ün ağırlıklı olarak şeriye sicilleri üzerine araştırma ve incelemeleri kitaplaşmıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ / Ahmet Şimşek 7

I TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİĞİN GENEL DURUMU: BİR BİLANÇO DENEMESİ / *Zafer Toprak* 25

II AKADEMİK TARİHÇİLİKTEN BEKLENTİLER ÜZERİNE / *İlhan Tekeli* 38

III AKADEMİ YENİLİĞE ENGEL Mİ? / *Hakan Kaynar* 57

IV RESMÎ TARİH TARTIŞMALARININ NERESİNDEYİZ? / *Mehmet Ö. Alkan* 76

V AKADEMİK TARİH YAZIMI İLE TARİH DERS KİTABI YAZIMI ARASINDAKİ FARKLAR / *İbrahim Turan* 98

VI PROJE TEMELLİ TARİH ÇALIŞMALARI: NEDEN VE NASIL? / *Mehmet Yaşar Ertaş* 116

VII TARİHÇİLER VE TÜBİTAK PROJELERİ / *Arif Bilgin* 129

VIII DEFTEROLOJİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / *Yunus Koç* 146

DEĞERLENDİRME 171

AKADEMİK TARİHÇİLİK ÇALIŞTAYI SONUÇ RAPORU 181

GİRİŞ

Ahmet Şimşek*

Profesyonel Tarihçiliğe Kısa Bir Bakış

Tarihçilik, bilindiği üzere Herodotos'tan (MÖ 484, Halikarnas-MÖ 425) beri var kabul edilir. Yaklaşık bu iki bin beş yüz yıllık süreç içinde tarihçilik de tarih kavramı gibi şüphesiz ki büyük değişime uğramıştır. Önceleri hâkim sınıfın ve daha çok kurumsal (hanedanlık/kilise vs.) ya da kişisel (hükümdar) iktidarın meşruiyetini sağlamak amaçlı saray çevresinde yazdırılan tarih, Aydınlanma sonrasında daha akılcı temellere oturtulmuştur. Ancak ne Aydınlanma Çağı'ndan önce ne de tam olarak Aydınlanma Çağı'nda özerk bir bilgi alanı ve türü olamamıştır. Yine de önceki yüzyıllara oranla 18. yüzyılda Fransa'da tarih, öncelikle resmî tarihçileri barındıran sarayın ve dini zümrelerin ilgilendiği bir yazın türü olmaktan çıkmağa başlayıp, kentli entelektüel ve okumuşların çabalarıyla kurumsal bir konum edinme yoluna girmiştir.[1]

Tarihin amacı ve işlevine ilişkin asıl kırılma, Fransız İhtilali'yle gerçekleşmiştir. İhtilalin yaydığı ulusçuluk fikirleri sonrasında her baskın topluluğun diğer topluluklar üzerinde bir tür egemenlik kurarak gerçekleştirdikleri yeni iktidar/devlet formu, sonrasında bu forma uygun bir ulus inşa etme çabaları söz konusu olmuştur. Ulusu inşa eden egemen gücün mevcut iktidarlarını "*ulusa özgü en uzak ve şanlı geçmişi*" bulup çıkaracak biçimde amaçlı beklentileri tarihçilere

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, ahmetsimsek@istanbul.edu.tr

1 Güneş Işıksel, "Modern Fransız Tarihçiliğinin Doğuşu ve Jules Michelet", *Dünyada Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek, PegemA Yayınları, Ankara, 2017, s. 111.

yeni görevler vermiş, yeni misyonlar yüklemiştir. Bu kez de modern zamanlarda gelişen siyasal hareketlenmelerin bir gereği olarak tarih, ulus(lar)ın inşası için araçsallaştırılan bir çalışma alanı olmuştur.

Uluslaşmanın öncesinde Aydınlanmanın getirdiği ilerlemeci yaklaşımda çizgisel (kesintisiz ilerleyen) zaman anlayışına göre her toplum; geçmişe gittikçe geri, ileriye gittikçe de ileri olacaktır. Oysa bu bakış açısı uluslaşma sürecinde ulus tarihini bütünüyle "şanlı" ve "büyük" göstermek için uygun olmadığı için ulusların zaman içinde geliştikleri kabul edilse de ileriliği sağlayan emenlerin asıl ulusun "mayasında" olduğu gibi öjenik düşünce baskındı. Bu çerçevede ön plana çıkan romantik tarihyazımıyla, ulusun gelişme biçiminin kendine özgü yönleri vurgulanırken, bir toplumun tarihsel değişiminin ve ilerlemesinin daha önceki dönemin toplumsal yapısının olumsuz ve geri olarak tasvir edilmesini gerektirmediğine dikkat çekilmiştir.[2]

Tarihte tikelliği ve kültürel çeşitliliğin getirdiği göreceliği ön plana çıkartan romantik ulusçulukla, milletlerin geçmişlerinden miras aldıkları "organik" kültür ve ruhun 19. yüzyılın şartlarında modern ulus-devletin inşasına katkı sağlayacağı umulmuştur. Tarihin öğretici (didaktik) işlevi, devletin kültür ve eğitim politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Bu, ulus birliğini güçlendirecek ve anlamlı kılacak tarihsel çalışmaların fazlasıyla önemsendiği bir süreçtir. "*Ulusun ne kadar eski bir geçmişe sahip olduğu, tarihinin nasıl başarı ve zaferlerle dolu olduğu gibi kalıp sözler ve inançların yanında pek çok kahraman yetiştirmiş şanlı bir geçmiş algısı yaratılmaya çalışılmıştır*".[3]

---

2 Fatih Durgun, "Nesnellikten Postmodernizme Profesyonel Tarihyazımı", *Tarih Nasıl Yazılır?* (8. Baskı), Ed. Ahmet Şimşek, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017. (Yayınlanma aşamasındadır.) Bu romantik hareket, yanlış işleyen ve ikinci planda kalması gereken bir güç olarak tanımladığı akla karşı çıkarak, aklın yaptığı tüm ayrımların gerçeği parçalamaktan başka bir anlama gelmediğini, bunun gerçeği anlama önünde büyük bir engel oluşturduğunu iddia etmiştir. Rasyonel analiz ve deneysel araştırmaların yerini sezgi ve duyguyla beslenen güven almıştır. Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20.

3 Ahmet Şimşek, "Türkiye'de Milli Tarihin İnşası", *Milli Tarihin İnşası*, haz. Ahmet Şimşek ve Ali Satan, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 18.

Romantik tarihçiler, geçmişi, Sir Walter Scott gibi tarihsel roman yazarlarının etkisiyle heyecan verici; siyaset kuramcılarının katkısıyla Fransız İhtilali sonrası bozulan siyasi istikrarın yeniden sağlanmasının aracı olarak görmüşlerdir. Bunlara göre tarih, yaşanılan zamanın kurumlarını gerçekten anlamak ve de değerlendirmek amacına yönelik olmalıdır.[4] Bu bağlamda Romantik ulusçu tarihyazımı, İngiltere'de Macaulay, Fransa'da Michelet, Almanya'da Treitschke ile en yüksek noktasına ulaşmış, bu durum da 19. yüzyılın en "bilimsel" tarihçilerini bile etkilemekten geri kalmamıştır. O dönemde neredeyse tüm tarihçiler, tarih araştırmalarının birinci nesnesinin devlet olduğunu kabul ettikleri için tarihçilik mesleğinin de esas görevinin, devletin kökenlerini ve tarihsel süreçteki gelişmelerini incelemek olduğu düşünülmüştür.[5]

Avrupa'nın diğer belli başlı ülkelerinde olduğu gibi, 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da tarih, eğitim ve öğretimin nesnesi haline gelerek kurumsallaşmıştır. Müzeler, arşivler ve kütüphaneler yasal statülerle düzenlenirken, tarih kamusal bir önem kazanır. 1812'te Sorbonne Üniversitesi'nde tarih kürsüsü açılır ve tarih eğitimi okullarda zorunlu hale getirilir.[6]

19. yüzyılın sonunda yaşanan bu süreç, aynı zamanda pozitif bilimlerin, teknoloji aracığıyla daha fazla görünür olduğu, dolayısıyla her disiplinin, değerini vurgulamak ve itibarını güçlendirmek için kendini "bilim" olarak tanımlamaya çalıştığı bir zamana rast gelir. Diğer disiplinler gibi tarihte bundan etkilenerek bilimselleşme sürecine girmiştir.

Almanya'da 1810'da Bismarck'ın girişimleriyle tesis edilen Berlin Üniversitesi, bir anlamda geç kalmış Alman birliğini ihdas etmek için gerekli akademik desteği sağlamak düşüncesiyle kurulmuştur. Bu bağlamda 1825 yılında, Leopold von Ranke'nin Berlin Üniversitesi'nde tarih kürsüsünü kurmasıyla resmen başladığı düşünülen

4 Oral, s. 21.

5 Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İmge Yayınları, Ankara, 1999, s. 34.

6 Işıksel, s. 113.

akademik tarihçilik;[7] Almanya'nın ihtiyacı olan tarihi inşa etmek misyonunu üstlenmiş görünmektedir. Zira ciddîye alınan tarihyazımı Almanya'da o tarihten sonra daha ziyade üniversite profesörleri tarafından yapılmıştır. Almanya'da tarihteki bu "profesyonelleşmeyle" birlikte ise tarihçilerin eğitimi gelişmiş ve böylece tarih, "itinalı eğitimi gerektiren bir meslek" hâline gelmiştir.[8]

Ranke, "olgu" temelli, "resmî belge"yi merkeze alan, tarihin de diğer bilimlerdeki gibi "objektif" bilimsel süreçleri kabul eden, kanıt olarak belgeye filolojik inceleme tekniklerinin uygulanmasını şart koşan bir nosyonu benimsemiştir. Buna rağmen temel yeniliğin, önceki "anlatı" geleneğine dayalı tarihyazımına, belgelere dayalı bir çalışma tarzının eklenmesi olduğu söylenebilir.[9] Tarihçilik alanındaki bu modern yaklaşım ve yenilik, üniversiteleşme süreciyle daha da biçimlenmiştir.

Bir yandan tarih alanının "disiplin" olmasına yönelik metodolojik yenilikleri getiren, diğer yandan Romantik ulusçuluğa uygun olarak siyasi tarih konularını seçen Ranke'nin tarihyazımına yaklaşımı, anlaşıldığı üzere oldukça eklektiktir. O, hem tarihçinin belgeleri eleştirel bir biçimde incelemesi gerektiğine dair kendisinden öncekilere ait yaklaşımdan taviz vermemiş hem de tarihin didaktik işlevine sahip çıkmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen "olgu yığını"nın iyi bir anlatı içinde okuyucuya sunulmasını her zaman göz önünde bulundurmuştur.[10]

Ranke'nin tarihçiliğe getirdiği yeni yaklaşımların etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın Fransa ve Almanya gibi önde gelen ülkelerinde tarih kürsülerinde artık profesyonel

---

7 Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağlalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

8 Necmettin Alkan, "Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte "Tanrı'nın İradesi"ni Arayan Tarihçi: Leopold von Ranke", *Dünyada Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek, PegemA Yayınları, Ankara, 2017, s. 141-142.

9 Ernst Breisach, *Tarihyazımı*, çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 199-227. Daniel Woolf, *Tarihin Küresel Tarihi*, çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 309-344.

10 Durgun.

tarihçiler görünmeye başlamıştır. Bunlar, başlarda yaptıkları işin "anlatı" mı yoksa "bilimsel bir etkinlik" mi olduğu konusunda kararsız davranırken sonraları Avrupa'nın Oxford, Sorbonne gibi ünlü üniversitelerde tarih kürsüleri kurumsallaşıp, tarihçilik bağımsız bir beşeri bilim olarak kabul gördükçe, kendi mesleklerinin metodolojik usul ve esaslarını belirleme konusunda daha istekli hale gelmişlerdir.[11] Bu süreçte tarihin bilimsel bir alan olarak kavranışına ilişkin Fransız tarihçiliğinden Charles Langlois (1863-1929) ve Charles Seignobos'un (1854-1942), İngiltere'den Lord Acton'un (1834-1902) yaptıkları çalışmaların katkısı olmuştur. Matbaanın yaygınlaşmasıyla gazete, tefrika ve dergiciliğin toplumsal bir yaygınlık kazanması yanında illüstrasyon ve haritacılık tekniklerinin gelişmesi tarihsel bilginin kitleselleşmesinin koşullarını oluşturmuştur.[12]

Dünya'da tarihçilik Ranke'nin de yansıtmaya çalıştığı bilimsel yöntem ve objektiflik iddialarına rağmen, geleneksel anlatıyı devam ettirmiş, dünya savaşlarına kadar artan dozda aşırı ulusçuluğu destekleyecek biçimde devlet merkezinde konumlanarak, refleksif yaklaşımlarla "millî" bir çizgiyi koruyacak ve pekiştirecek biçimde devam etmiştir. Dolayısıyla 1914 öncesinde bile bilimsel yöntemin, değerlerden bağımsız ve tarafsız bir tarih ortaya koyma yeteneği kuşkuyla karşılanmıştır.

1. Dünya Savaşı ve sonrasında tarihçilerin inandırıcılığı ve itibarı çok ciddi biçimde sarsılmıştır. Her bir ülkedeki tarihçiler, kendi hükümetlerinin savaş amaçlarını ayrıntılı biçimde savunmaya ve diğer büyük devletleri savaşı başlatmakla suçlamak üzere yayın yapmaya başlamışlardır.[13] 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş dönemindeyse objektivizmin yeniden önem kazanması, tarihçileri de bilimsel yöntemi kullanarak tarafsız bir konum elde etmeye zorlamıştır. Tarihsel nesnelliğin bu biçimde teyid edilişi, 1950 ve 1960'lı yıllarda tarihçilik mesleğinin saygınlığını ve önemini kabul ettirdiği 19. yüzyılın sonlarındaki sahip olduğu toplumsal konum

11 Durgun.

12 Işıksel, s. 115.

13 Evans, s. 35.

ve maddi imkanlara yeniden kavuşturmuştur. Bu durum sadece ABD ve İngiltere'de değil, diğer ülkelerde de gerçekleşmiştir.[14]

20. yüzyılda tarihçilik alanında etkileri hala devam eden önemli bir çıkış, Annales Okulu olarak anılan dergi merkezli yapılanmadan gelmiştir. Annales Okulu, temelde büyük adamların, kronolojik olgu koleksiyonunun ve siyasi tarihin etkililiğini kökten eleştirmiş, halkın (sıradan insan) sosyo-ekonomik tarihini, genelde nicel verilerle (objektif) sunmayı teşvik etmiştir. Profesyonel tarihçiliği en fazla etkileyen bu okul, yekpare bir yaklaşımı olmamakla birlikte disiplinler arası tarih çalışmalarını teşvik etmiştir. Buna karşın okul mensupları, tarihin belirli metodolojik usullere göre incelenmesi hakkında herhangi bir kuşku duymamışlar, profesyonel ve didaktik bir disiplin olarak görülmesini de reddetmemişlerdir. Bu nedenle Annales Okulu'nun sonraki kuşakları tarih araştırmalarında istatistikî verilerin yoğun olarak kullanıldığı bilimsel/nesnel amaçlı tarih çalışmalarına kolayca yönelmişlerdir.[15]

1960-70'li yıllarda modern (pozitivist) bilgi epistemolojisindeki kırılmalar, yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Özellikle ilk defa Kuhn'un sunduğu "paradigma" kavramıyla, fizik dışındaki diğer alanlarda da yeni arayışlar başlamıştır. Bu arayışların sosyal bilimler alanındaki yansıması, yapısalcılık, postyapısalcılık gibi yeni ana akımların doğması şeklinde olmuştur. Bütün bu gelişmelerle değerlendirilme odağına "metin" alındığında, sosyal ve beşerî bilimler alanındaki çalışmaların edebiyat alanına daha da yakınlaştığı görülmüştür. Malum olduğu üzere sosyal bilimler alanındaki modern bilimsel yaklaşımlara yönelik getirilen eleştirilerin tümüne postmodernizm denmiştir.

Profesyonel-akademik tarihçilik 20. yüzyılda gerçekleşen bu yöntem ve yaklaşım eleştirilerinden kısmen etkilenmiştir. Tarihçilikte "nesnellik", "olgu", "belge" ve "tarihçi" kavramları üzerine tartışmalar uzun zamandır gündemdedir. Postmodernizm çerçevesinde, kullanılan bilimsel yönteme haklı eleştiriler olmakla birlikte profesyonel

14 Evans, s. 44.

15 Durgun; Peter Burke, *Annales Okulu: Fransız Tarih Devrimi*, çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014.

tarihçiliğin bu bağlamda gitgide anlamsızlaşan bir etkinlik olarak görülmesi kabul edilemez bulunmuştur. Dolayısıyla profesyonel tarihçilerin tercihi; tarihyazımının metodolojisini bir yana bırakmak değil, Annales Okulu, Weberyan/Marksist yaklaşımlarda ya da karşılaştırmalı tarih, disiplinlerarası tarih ve mikro tarih yöntemlerinde olduğu gibi araştırma konularını çeşitlendirmek, elde edilen verilere farklı bakarak ve yeni anlamlar üretmeye çalışmak olmuştur.[16]

Türkiye'deki Gelişmeler

Dünya'da tarihçilik alanında bütün bunlar olurken, Türkiye'de hangi gelişmeler, nasıl gerçekleşmiştir?

Osmanlı Devleti'nde, Batılılaşma sürecinde her alanda olduğu gibi tarih alanındaki değişim ve dönüşüm erken fark edilmiş, bu yeniliğe uygun derslerin açılması, kitapların yazılmasıyla birlikte profesyonel tarihçiliğin bir meslek olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayan gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri yüksekokul programlarında tarihin bir ders olarak yer bulmasıdır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde tarih dersine ilk defa yer veren yüksekokul 1859'da açılan Mekteb-i Mülkiye olmuştur. Buradaki tarih derslerini başlangıçta Hazım Hilmi Bey, sonrasında Mizancı Murat, 2. Meşrutiyet dönemindeyse sırasıyla Abdurrahman Şeref ve Yusuf Akçura yürütmüştür.

1863 yılında açılan, ama kesintilerle 1900 yılına kadar istikrar kazanamayan Darülfünun, Türkiye'de tarihçiliğin profesyonelleşmesine imkân veren diğer çalışma alanını üretmiştir. Bu gelişmelerle ilk kez modern akademik tarihçilikten bahsedilmeye başlanmıştır. Burada 1863'teki *Hikmet-i Tarih* dersini Ahmet Vefik Paşa vermiştir.[17] 1870 ve 1874 yıllarında üç kez açılan ve kapatılan Darülfünun da henüz Tarih bölümü olmasa da modern anlamda *Tarih-i Umumi, İlm-i Tarih, İlm-i Asar-ı Atika ve İlm-i Meskûkât* gibi tarih derslerinin yer aldığı görülmüştür.[18] Bu derslerin kitaplarının hazırlanması

16 Durgun.

17 Oral, s. 223.

18 İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tarihçe, Online: http://edebiyat.istanbul.edu.tr, (20.08.2017).

için kurulan *Encümeni Daniş*'in görevlendirmesiyle Ahmet Cevdet Paşa, geleneksel ile modern usulleri birlikte kullanarak telif çalışmasını *Tarih-i Cevdet* adıyla yayınlamıştır.[19] 1861'de *Encümeni Daniş*'in yerine kurulan *Cemiyet-i İlmiye-yi Osmaniye* ise tarih makalelerinin de yayınlandığı *Mecmua-i Fûnun* dergisini çıkarmıştır.[20] Bu çerçevede 1875'te ise Askeri Okullar Nazırı Süleyman Hüsnü Paşa, *Tarih-i Alem* adlı telif eserini yayınlamıştır.[21]

1900'de kurulan Darülfünun'da da yine Tarih bölümü olmamasına rağmen "Ulum-ı Edebiye" şubesinin programında *Tarih-i Osmanî, Tarih-i Düvel, İlm-i Asar-ı Atika, Tarih-i Hikmet, Etnoğrafya* gibi derslere yer verilmiştir. Osman Nuri Ergin'in aktardığına göre 1900 yılında yüksek mekteplerde yasaklanması sonucu 1908'e kadar tarih dersleri yapılamamıştır. Bu tarihten 1913'e kadar ise Darülfünun'da *Osmanlı Tarihi, Dünya Tarihi, Siyasi Tarih* ve *Çağdaş Tarih* dersleri okutulmuştur.[22]

Bütün bu gelişmelere rağmen Mizancı Murat'a göre Osmanlı tarihi yazarları, 2. Meşrutiyet'e kadar bilimsel eser ortaya koymamışlardır. *Tarih-i Ebu'l Faruk* (1909) adlı eserinde mevcut Osmanlı tarihlerinin çelişkili ve kronolojik listeden ibaret, bir kaynak olarak kuruluşla ilgili Yahşi Fakih'i aşamamış olduklarını belirtmiştir.[23]

II. Meşrutiyet ile birlikte Türkiye'de tarih ve tarihçilik alanında yoğun bir ilgi oluşmuştur. O zamana kadar yaklaşık sekiz yıl boyunca yasaklanmış olan tarih derslerinin yükseköğretimde yeniden yer bulması söz konusudur. Bu dönemde faaliyete başlayan Darülfünun fakülte meclisleri, ders programlarının oluşturulmasında birinci derece rol oynamıştır. Hüseyin Daniş, Mehmet Akif, Ahmet Naim, Ahmet Mithat Efendi, Efdalüddin, Ahmet Hikmet ve Hamdullah Suphi gibi isimlerin üyesi olduğu encümenin hazırladığı ıslahat raporuna göre o zamanki Tarih Bölümü'nün temelini oluşturan

19 Oral, s. 124.
20 Oral, s. 12.
21 Oral, s. 132.
22 Oral, s. 226.
23 Oral, s. 142.

Tarih-Coğrafya kısmı ilk kez burada ifade edilmiştir. *Tarih-i Umumi, Asr-ı Hazır Tarihi, Tarih-i Medeniyet, Bizans Tarihi, İslam Devletleri Tarihi, Tarih-i Osmanî, Arkeoloji, Etnoğrafya, Usul-ı Tarih, Arapça, Fransızca* gibi derslerin yer aldığı teklif program, iktisadi ve siyasi nedenlerle hayata geçirilememiştir. Buna karşın 1. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'dan Lehmann Haupt (Eskiçağ Tarihi), Mordtmann (Tarih Metodolojisi), E. Unger (Arkeoloji ve Eski Paralar) getirilerek Türkiye'deki tarihçiliğin gelişmesine akademik katkı sağlamışlardır.

2. Meşrutiyet döneminde, modern tarihçiliğe dair başlayan akademik yaşamı devam ettirecek yeni kurum ve kuruluşlarla karşılaşılmıştır. Bunların ilki *Tarih-i Osmanî Encümeni*'dir. Devletin resmi bir Osmanlı tarihi yazdırmak istemesi üzerine 1909'da kurulmuş, ancak Köprülü'nün tespitine göre üyeleri arasında yöntem ve yaklaşım bakımından birliktelik olmadığı[24] için verimli işler yürütememiştir. Bu bağlamda Darülfünun çatısı dışında oranın muallimleriyle[25] *Türk Bilgi Derneği* 1913 yılında kurulmuştur. *Tedkik* adıyla yayınlanan *Türkiyat Encümeni* de bu minvaldeki oluşumlardandır.[26]

Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında Darülfünun Tarih bölümünden Ahmet Refik, Şemseddin Günaltay, Abdurrahman Şeref Efendi, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura gibi hocalar yeni devletin kültür ve eğitim politikalarında aktif rol alarak Türk kültürüne hizmet edecek birçok projeye destek olmuşlardır. Buna karşın 1919'da Ali Kemal'in Maarif Nazırlığı zamanında oluşturulan bir komisyonla Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde tarih dersleri yeniden düzenlenmiş, bir bölüm olarak Tarih, yerini almıştır. Osmanlı tarihi muallimlerinden bazıları görevlerinden alınarak Sultani mekteplerde görevlendirilmiştir.[27] 1919'da yapılan yeni düzenleme ile "Medrese" olarak adlandırılan fakültenin ders programında Edebiyat bölümünün dersleri şunlardır: *Tarih-i Siyasi, Türk Tarihi, İslam*

24 Mehmet Fuad Köprülü, "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", *Bilgi Mecmuası*, 1-2, 1913 s. 187.

25 Oral, s. 207.

26 Oral, s. 209.

27 Oral, s. 185-186.

Kavimleri Tarihi, Türkiye Tarihi, Avrupa-Türkiye Münasebetleri Tarihi, Ortaçağda Şark Kavimleri Tarihi, Kadim Şark Kavimleri Tarihi, Kadim Yunan ve Roma Tarihleri.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında *Tarih-i Osmanî Encümeni, Türk Tarih Encümeni* ismiyle çalışmalarına devam etmiştir. 1924 yılında da Edebiyat Fakültesi bünyesinde *Türkiyat Enstitüsü* kurulmuş, *Türk Bilgi Derneği*'nden neşet etmiş *Türk Ocakları* da özellikle *Türk Yurdu* dergisi çevresinde çeşitli yayın ve konferanslar yoluyla tarihçilik alanına katkı yapmaya devam etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930'lara doğru, tarih ile giderek daha fazla ilgilenmeye başladığı görülmüştür. Bunda yeni kurulan ulus devletin "en eski" ve "şanlı" tarihini ortaya çıkarma çaba ve gerekliliği yanında bu tarihle aydınlatılmış/bilinçlendirilmiş yeni "makbul yurttaş" yetiştirme kaygısının da etkili olduğu söylenebilir. Bu amaçla 1927'deki CHF'nin Kurultay konuşmasında dile getirdikleri devletin yeni tarih politikalarının başlangıcı gibidir. Aynı yıl dönemin Darülfünun profesörlerinden Mehmet Emin Erişirgil'in, *Tarih Encümeni* ve *Coğrafya Enstitüsü*'nü kastederek buraların sadece bilimsel amaçlı olmadığını, ülkenin geleceği açısından pratik yararlar sağlaması gerektiğini belirtmesi de oluşan hava hakkında fikir verici sayılabilir.[28] Bu durumda dönemin akademik yapılarına biçilen misyonun "millî" olduğu anlaşılmaktadır.

1930'lu yıllar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için millî dil-kültür-tarih politikalarının yoğunlaştığı, bu bağlamda tarih ve tarihçinin de devlet eliyle görevli olarak belli misyonları sağlamak adına görevlendirildiği dönemdir. Başlangıçta bizzat Atatürk'ün isteğiyle Türk Ocağı bünyesinde *Türk Tarihi Tetkik Heyeti* kurulmuştur. Türk Ocakları feshettirildikten sonra Heyet, *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* adıyla bağımsız bir kurum olarak teşkilatlanmıştır. Bu süreçte ısmarlama biçimde zamanın tarihçilerine yazdırılan *Türk Tarihinin Anahatları*'ndaki tezin esas alındığı *Birinci Türk Tarih Kongresi* 1932'de toplanmıştır.

---

28 Oral, s. 269.

Kongre Türk tarihçiliğinde yeni politik bir hamle olarak okunabilecek *Türk Tarih Tezi*'nin tüm tarihçilerce kabulünün sağlanarak, eski Türk tarihçiliğine yönelik gerek kaynak gerekse yeni telif arayışlarını desteklemeyi amaçlamıştır. Kongre sürecinde özellikle Reşit Galip'in "iktidarın gücünü arkasına almış bir bürokrat" olarak Darülfünun müderrisleri Zeki Velidi Togan'ı tezyif ve tahkir edecek kadar tabiri caizse "ezmesi", bunu gören Mehmet Fuad Köprülü'nün sesini çıkaramaması yeni devletin tarihçilik yaklaşımındaki ısrarına ilişkin ipuçları vermiştir. Bütün bunların üzerine yaşanan üniversite reformu, Darülfünun'daki bazı tarihçileri kadro dışı bırakarak Türkiye'deki akademik zeminin ve bu bağlamda akademik tarihçiliğin de tamamen iktidar inisiyatifinde olduğunu göstermiştir. Bu ve sonrasında Türk tarihçiliğinde yaşanan bazı "aşırılıkları" açıklayan Fuad Köprülü şu değerlendirmeyi yapmıştır: "*Millî tarih telakkisinin romantik devrini, Türk nasyonalizmi de tabiatıyla görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmi esas dayanmayan çok haksız menfi telakkileri karşısında bizim romantik tarihçiliğimizin aksül'ameli de ister istemez çok mürit ve mübağalı olacaktı, hakikaten de öyle oldu.*"[29] Köprülü'nün de ifade ettiği gibi romantik dönem elbette rasyonel ve bilimsel araştırmalarla son bulmuştur. "*Ancak romantik tarihçiliğin araştırmaların odağını milletin geçmişine yöneltmesinin Türk tarihine ilişkin araştırmaları tetiklemesi yönüyle değerini bugün de sürdürdüğü söylenebilir.*"[30]

1933 Üniversite Reformu sonrasında Darülfünun'da bölüm olarak varlığını koruyan Tarih bölümü bu dönemde "Tarih Disiplini" olarak adlandırılmıştır. İlerleyen yıllarda Avrupa'dan mülhem çağ sistemine geçilmiştir. 1946'dan itibaren bölüm içerisinde anabilim dalı niteliğinde "kürsü sistemi" uygulanmaya başlanmıştır.[31]

---

29 Mehmet Fuad Köprülü, "Önsöz", İslam Medeniyeti Tarihi, W. Barthold, çev. Ahad Ural, 3. Baskı, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. XXIII.

30 Şimşek, "Türkiye'de Milli Tarihin İnşası", s. 25.

31 İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, a.g.y.

Bugünkü Durum

Dünyada "Tarih"i bir bilime dönüştürme gayretleri yaklaşık iki yüzyıldır sürmesine karşın henüz bu işten vazgeçildiğine ilişkin bir emare görünmemektedir.[32] Türkiye'de ise tarihin bir bilim olduğuna ilişkin uzun zamandır var olan genel bir kabulden bahsetmek mümkünse de başkaca sorunlar yüzünden güvenilirliği her zaman tartışılmıştır. Bunda uzun zaman önce üniversitelerde kurulan Tarih kürsülerinde çalışanların 19. yüzyıldakine benzer bir "Millî bir tavır"ın gerektirdiği varsayılan perspektiften, memuriyet görev bilinciyle hareket ettikleri, ideolojik klik ya da "epistemik cemaat"lerinin sınırları dahilinde davrandıkları, bu sebepten "objektif olamadıkları" eleştirilerinin etkili olduğu söylenebilir.

Tarihçilik bir "memuriyet" midir? Türkiye'de Tarih bölümleri üzerinden düşünülünce, kamu üniversitesinde çalışma bağlamında işin memuriyetle kaçınılmaz olan ilişkisi anlaşılabilir. Ama durum, bir kamu kurumunda çalışıyor olmaktan daha sorunlu görünmektedir. Her zamanki gibi istisnalarını ayrı tutmak üzere üniversitelerde kadro tahsisi üzerinden yürüyen akademik atama ve yükseltme kriterleri, Bologna süreci ve kalite çalışmaları çerçevesinde neredeyse tamamen niceliksel durum tespitine yönelik gelişmiş,[33]

32 Evans, s. 51.

33 Özellikle Bologna süreci olarak tanımlanan, Türkiye üniversitelerinin Avrupa üniversiteleri örneğinde akredite olmaya çalışması ve Dünyanın ilk 100, ilk 500 ve ilk 1000 üniversitesini ortaya çıkaran uluslararası Ranking sistemlerinde daha iyi yer bulabilmek için kitap yayınını hiç önemsemeyen, bunun yerine SSCI ve diğer uluslararası indeksli dergilerde makale yayınını önemsemelerinin bunda büyük bir rolü olduğu söylenebilir. Daha önce akademisyen olarak görev yaptığım, akreditasyon ve kalite konularında "öncü" sayılabilecek bir üniversitenin (mühendis) rektörünün akademik kurul toplantısında, sosyal bilimcilerce kitap yayınına yeterince değer verilmediği gibi bu durumun eleştirilmesi üzerine, kütüphaneye kitap alımını bile gereksiz göstererek mealen "*her kaynak zaten abone olduğumuz veri tabanlarında var*" diyerek bir anlamda bu yaklaşımı savunması, durumu özetler nitelikte kabul edilebilir. Türkiye'deki üniversitelerin akademik atama ve yükseltme kriterleri incelendiğinde bu durum daha net görülebilecektir.

"taşrada"[34] daha çok "taklidî çalışmalar"la kendini gösterdiğine dair gözlem ve tespitin yanında özellikle gençlerin hocalarından gördüğü gibi tabiri caizse "*taklit üstüne taklit yapmaya çalışması*"[35] akademisyenlerin makale ağırlıklı yayınlardan da izlenebilir durumdadır. Oral'ın tabiriyle "*hocasından gördüğü gibi tarih araştırmaları yapmaya yönelen ve kendine özgün bir konu seçtiğini düşünen 'efendi tarihçi,' bir yığın Osmanlı arşiv belgesini okuyarak ve bunları telif eserlerle besleyerek konuyu aydınlattığını düşünebiliyor.*"[36] Oysa "*belgeleri her derde deva bilimsel ayetler gibi anlayan tarih anlayışının halen baskın ve büyük ölçüde etkin olduğu akademik mahfiller kendini nasıl aşabilir ki?*"[37] Türk tarihinin de Dünya tarihinin bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle bu "*biz bize benzeriz*" tarihçiliğinin akademideki yansımalarını mutlaka tartışmak gerekmektedir.

Türkiye'deki tarihçilere yönelik kamuoyunda gelişen güvensizliğin önemli kaynaklarından birinin son zamanlarda çeşitli TV programlarındaki bazı tarihçilerin konuşma ve iddialarının olduğu ortadadır. Neredeyse her gün arz-ı endam eden, isminin önünde Dr., Doç. ya da Prof. yazan bu akademisyenlerin "kişisel ikbal uğruna" bazı tartışmalı konularda tarih metodolojisinin tamamen dışında bir yaklaşımla, kaba ideolojik tespit ve yorumlarda bulunmaları, kamuoyunda tarihe ve tarihçilere duyulan güveni büyük ölçüde zedelemiş görünmektedir.

Türkiye'de plansız ve nitelikten uzak biçimde her yıl daha da genişleyen tarihçilik camiasının da akademik tarihçiliğin önemli sorunlarından biri olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye'deki Tarih

34 Türkiye'de akademi açısından "taşra" kavramını nasıl okumak gerekmektedir? "Merkez" neresidir? Bu sorulara tatmin edici cevap vermek kolay olmasa da "taşra"yı "bilim kültürünün" oluşmadığı yer olarak tarif etmek mümkündür. Bu konuda Türkiye üniversitelerinin tarihsel durumu üzerine açıklayıcı tespitler için bkz. Mustafa Gündüz, "Akademiyi Anımsamak: Anılarda Üniversite Sorunları ve Eleştiriler", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3/1, 2013, s. 16-26. Online: http://higheredu-sci.beun.edu.tr. (18.08.2017 tarihinde alınmıştır).

35 Oral, s. 13.

36 Oral, s. 13.

37 Oral, s. 14.

bölümlerinin sayısının çokça artmasıyla birlikte kadro ihdas edilenlerin tarihsel bilgi üretme ve yayma nitelikleri de önemli bir sorun kaynağı olarak kabul edilebilir.

Son 25 yıldır şahit olunduğu üzere İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerin dışında yeni üniversitelerin kurulması, yeni Tarih bölümlerinin açılmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda "*her şehre bir üniversite*" kampanyası çerçevesinde kurulan üniversitelerin mutlaka Fen-Edebiyat Fakültesi açmak zorunda kalması, bu fakülteler içinse en kolay açılabilecek bölümlerden birinin Tarih olması sayının dengesizce artmasının asıl sebebi sayılabilir. Çünkü az masraf ve az çaba ile genelde üç yardımcı doçent, bir derslikle yeni bir Tarih bölümünün açılması sağlanmıştır. Bu yeni Tarih bölümleri genelde şehrin ya da üniversite yönetiminin sunduğu cazibelerle akademik personel bakımından hızla kalabalıklaşmıştır. Böylelikle Türkiye'de 2017 yılı itibariyle açık olan Tarih bölümlerinin sayısı, bugün 93'ü devlet, 15'i vakıf (özel) olmak üzere toplamda 108'e ulaşmıştır.[38] Buralarda çalışan akademik personel ve lisansüstü öğrenci sayıları da dikkate alınınca tabiri caizse büyük bir kitleyle karşı karşıya olunduğu görülür.[39] Bu durum, her şeyden önce "nicelik arttıkça nitelik de artar" gibi bir öngörüyle açıklanamayacak başkaca sorunları doğuran plansız bir gelişme olarak tanımlanabilir.

Mesleğinde başarılı, işin metodolojisini bilen, dünya ölçeğinde eserler verebilen, donanımlı tarihçilerin yetişmesi elbette konuya ilişkin oluşmuş literatürün doyuruculuğuyla da yakından ilgilidir. Türkiye'de "tarihçilik kültürü" olarak niteleyebileceğimiz metodoloji, tarihyazımı ve tarihçilik konularına yönelik yayınların, son yıllarda sevindirici bir biçimde, kısmî artış gösterdiği söylenebilir.

38 Bu sayılar, son iki yıldır KHK'larla kapatılan vakıf üniversite ve bölümler dışında güncel sayıları yansıtmaktadır. Bilgi için öğrencim Hasan Şeritoğlu'na teşekkür ediyorum.

39 Diğer lisans bölümlerinin pek çoğu öğrenci tercihinin olmaması nedeniyle kapanma riskiyle karşı karşıyayken, Tarih lisans programlarına hala yoğun tercihlerin olduğu, Türkiye'de tarih okumaya yönelik son zamanlarda büyük bir ilginin oluştuğu da göz önüne alınırsa kitlenin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir.

Genelde 1990'lı yılların sonundan başlamak üzere çeviri yayınlara büyük katkı sağlayan *Tarih Vakfı* yanında son zamanlarda bazı önemli yayınevlerinin de çeviri yayınlara büyük katkı sağladığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'deki tarihçilik kültürü üzerine doyurucu bir literatürün oluşması adına elbette olumludur. Ancak telif çalışmaların sayısının azlığı hala ciddi bir eksiklik olarak durmaktadır. Bu büyük açığı gidermeye katkı sağlamak adına bir süredir, geniş bir çalışma grubu ile birlikte Türkiye birikimini ortaya çıkarmaya yönelik bazı ortak çabalarımız oldu.

Bunlardan ilki *Türkiye'de Tarihyazımı*[40] kitabının yayınlanması sayılabilir. Bir yıl içinde Türkiye'de çok seçkin tarihçi, felsefeci, siyaset bilimci, psikiyatrist vs. (aslında hepsi sosyal bilimciydi) akademisyenin katılımı ile Türkiye'de tarihyazımının sorunlarını ortaya koyduğumuz bu kitaptan sonra, çağdaş yaklaşımla, Türkçe telif bir metodoloji ders kitabı yazma fikri kendiliğinden oluştu. Tabiri caizse daha çekirdek bir kadro ile 2011'de yayınladığımız *Tarih Nasıl Yazılır?*[41] adlı kitabımız hem tarihçi çevresinden hem de tarih öğrencilerinden büyük ilgi gördü. Sonrasında tarih lisans programlarında metodoloji derslerinde okutulması için daha geniş bir katılımla hazırladığımız, *Tarih için Metodoloji*[42] kitabımızı 2015'te yayınladık. Ardından Türkiye'deki "tarihçilik kültürü"nün zenginleşmesi adına 2016'da *Türk Tarihçileri*'ni[43] ve 2017'de ise *Dünya'da Tarihçilik*[44] adlı çalışmaları okuyucusuna sunduk.

Türkiye'de akademik tarihçiliğin yukarıda dile getirmeye çalıştığımız bu ve daha fazla sorunlarına yönelik mevcut yayın literatürünün henüz zayıf olması, "*yazılmayan/konuşulmayan şeylerin*

40 Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, (Ed.), *Türkiye'de Tarihyazımı*, (3. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.

41 Ahmet Şimşek, (Ed.), *Tarih Nasıl Yazılır? Çağdaş Tarihyazımı için Bir Metodoloji*, (8. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

42 Ahmet Şimşek, (Ed.), *Tarih için Metodoloji*, (3. Baskı), PegemA Yayınları, Ankara, 2017.

43 Ahmet Şimşek, (Ed.), *Türk Tarihçileri*, PegemA Yayınları, Ankara, 2016.

44 Ahmet Şimşek, (Ed.), *Dünyada Tarihçilik*, PegemA Yayınları, Ankara, 2017,

dedikodusu olur" kaidesinde olduğu gibi bir durum yaratmıştır. Uzun zamandır Türkiye'de tarihçilik camiasında içeriden biri olarak gözlemlerimiz; bu tarz haklı eleştirilerin dedikodu durumundan çıkarılarak, Türkiye'deki tarihçilik üzerine var olan sorunu çözmeye dönük ortak bir bakışın geliştirilebilmesi için, tarihçiliğin temellerine ilişkin varılacak mutabakatla sorunları "masaya yatırıp" birlikte düşünmenin iyi olacağı fikrine ulaşmamızı sağladı. Bu amaçla *Türkiye'de Tarihyazımı Çalıştayları*'nı başlattık.[45]

Tarihyazımı Çalıştayları'nın beşincisi "Türkiye'de Akademik Tarihçilik" temalı olarak gerçekleşti. Çalıştayda üç ana başlık öne çıkmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'de tarihçilerin yaşadıkları, özellikle son yıllarda artarak devam eden, etik sorunlardır. Tarihçiler olarak kanıt olmaksızın bilgi üretilemeyeceğini biliriz. Buna karşın gerek araştırma ve literatür tarama gerek bilgi üretme süreçlerinde ve yayınlanmasında hem metodolojiye hem de genel mesleki etik kurallara uygun olmayan bazı girişimlerin olduğu görülmüştür. Bunların başındaysa *intihal* gelmektedir. Özellikle lisansüstü seviyede yeterli donanıma sahip olamayan ve bu eksikliği hazırladığı yüksek lisans ve doktora tezlerine, daha sonra da makale ve kitap çalışmalarına yansıyan tarihçilerin bu sorununu çözmenin yolunun ciddi danışmanlık sistemleri kurmak, bölümlerde buna duyarlı kültür oluşturmak yanında tarihçiler olarak camiadaki bu tarz sorunları literatüre girecek biçimde kritiklerle duyurmak gerektiği anlaşılmıştır.

Çalıştayda konuşulan, Türkiye'deki akademik tarihçiliğin ikinci önemli sorununun ise her dönemdeki siyasal iktidarların çeşitli yasal düzenlemeler yanında, kendilerine akademiden yandaşlar bularak bir anlamda akademiye istedikleri yönü çizmeye çalışmaları şeklinde dile getirilmiştir. Bu durumun ana sebebinin iktidar yanında,

---

45 Tarihyazımı Çalıştayları'nın ilkini Levent Yılmaz'ın daveti üzerine Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü ev sahipliğinde düzenledik. İkincisini Süleyman Demirel Üniversitesi'nde "Lisansüstü Tarih Programları", üçüncüsünü Hacettepe Üniversitesi'nde "Küreselleşme ve Tarihyazımı", dördüncüsünü Kocaeli Üniversitesi'nde "Popüler Tarihçilik" ve beşincisini Selçuk Üniversitesi'nde "Akademik Tarihçilik" temasında gerçekleştirdik.

"kişisel ikbal uğruna" iktidarın isteklerine göre davranış sergileyen, akademisyenliği siyasetçi olmak için bir basamak olarak kullanmaktan çekinmeyen tarihçi tipi olduğu belirtilmiştir.

Çalıştayda dile getirilen üçüncü ana sorun ise Türkiye'de akademik (özellikle Osmanlı çalışan) tarihçilerin birçoğunun hala katı usta çırak ilişkisi içinde, salt arşiv merkezli, belgeleri transkripte ederek art arda sıralayarak niteliksiz çalışmalar yapmaları olarak belirlenmiştir. Bunun sebeplerinden birinin hala genelde konu temelli ve diğer disiplinlerle ilişkisiz bir bakış eksikliğinin olduğu, proje (problem) temelli bir araştırma ve verileri diğer sosyal bilim disiplinlerinin imkanlarıyla daha fazla işleyerek yorumlama ve nihayetinde anlam üretme sürecine dahil olmayla sorunun çözümünün mümkün olabileceği söylenmiştir.

Türkiye'de siyasi, felsefi, zihni tonları çalışmalara yansıtmadan sunmanın nasıl olabileceği, nasıl birlikte ortak bir kavram diline ulaşılabileceği, iletişim imkanlarıyla birlikte bu konulardaki Türkiye literatürünü nasıl oluşturabileceğimizi de konuşmak gerekmiştir. Bu çerçevede ön plana çıkan "epistemolojik komünite" kavramı gerçekleştirilmesi durumunda pek çok sorunun çözümüne katkı sağlayabilecek görünmektedir.

"Tarihyazımı Çalıştayları" ile tarihyazımına merak duyan ve bunu profesyonel olarak önemseyen akademisyen ve akademisyen adaylarından oluşan *network* (İlhan Tekeli'nin tarifiyle "epistemolojik komünite") her yıl daha da genişlemektedir. Çalıştaylarımızın çerçeve konuşma ve müzakerelerini şimdiye kadar video kayıtlar olarak www.tarihyazimi.org adresimizde yayınlamıştık. Şimdi ise çalıştay çerçeve konuşmaları ve müzakerelerini kitaplaştırmaktayız. Bu bağlamda ilk kitabımız da beşinci tarihyazımı çalıştayının konuşmalarından üretilen metinlerin bir araya getirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu tarz yayınlara sonraki çalıştaylarımızda da devam edeceğiz.

Akademik Tarihçilik isimli kitabımızın ilk yazısında Zafer Toprak, Türkiye'de akademik tarihçiliğin ortaya çıkışı ve gelişimine ilişkin bir bilanço ortaya koyuyor. Sonrasında İlhan Tekeli hem bir tarihçi hem de bir sosyal bilimci olarak "Türkiye'de akademik

tarihçilerden ne beklendiği" sorusuna cevap arıyor. Üçüncü bölümde Hakan Kaynar, Türkiye'deki akademik tarihçilik serüveninde akademik yapı ve kültürün yeniliklere bakışını, tarih tezleri üzerinden nitelik değerlendirmesi yaparak tartışıyor. Mehmet Ö. Alkan, II. Abdülhamit döneminden günümüze kadar tarih ders kitaplarından yaptığı önemli alıntılarla Türkiye'de resmî tarih konusunun hükümetler bazında nasıl işlediğini anlatıyor. İbrahim Turan, akademik tarih ile okul tarihi arasındaki ilişkisizliği (sorunları) örnekleriyle gösteriyor. Sonrasında Mehmet Yaşar Ertaş ve Arif Bilgin, Türkiye'de tarihçiliğe yeni bir soluk getirmesi beklenen, "proje temelli çalışmalar" ve bu konularda yaşanan sorunları örnekleriyle ortaya koyuyorlar. Son olarak da Yunus Koç, uzun yılların verdiği birikimle özellikle tahrir defterleri incelemelerindeki metodolojik sorunları tartışıyor. Ayrıca, Özer Ergenç, Ahmet Yaşar Ocak ve Fatma Acun genel anlamda çalışmaları değerlendiriyorlar.

Umudumuz, tarihyazımı çalıştayları ve ondan neşet bulan bu tarz kitaplarla, Türkiye'deki tarihçiliğe yeni soluklar getirmek, çalışmaların daha nitelikli ve zengin olması için katkı sağlamaktır. Her bir çalıştayda bir araya gelen konunun muhatabı ve paydaşlarının tarihyazımında yaşanan sorunları kavramsal ve uygulama örnekleriyle tartışmalarına ve kendilerince çözümler bulmalarına yardımcı olmaktır. Bütün bunları da hiçbir düşünce ve yaklaşımı dayatmaksızın demokratik bir tartışma ortamında, "anlama" merkezli gerçekleştirme çabasıyla daha pek çok sorunu ve konuyu tartışabilmeyi umut ediyoruz.

Okuyucuya saygı ile...

Ahmet Şimşek
Beyazıt-İstanbul
20.08.2017

I
TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİĞİN GENEL DURUMU: BİR BİLANÇO DENEMESİ

Zafer Toprak*

Türkiye'de çağdaş anlamda tarihçiliğin kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısına uzanır. O tarihlere kadar tarih dendiği vakit vakanüvislerin tuttuğu kayıtlarla yetinilirdi. Türkiye'de ya da Türklerde tarih yazıcılığın ön evresi İslamî tarih ananesiyle başlamıştı. Bu tarih anlayışı, başta savaşlar olmak üzere olayları tarih sırasına göre düzenlemeyle, büyük adamların azil, tayin ve ölümleriyle sınırlı kalmıştı.

Ancak Tanzimat'la birlikte bu anlayış köklü bir biçimde dönüşüme uğradı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı'da yayımlanmış tarih eserlerinin basitleştirilmiş çevirileri Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye gibi Batı'dan öykünerek kurulan yüksekokullarda okutulmaya başlandı. Bu evrede akademik literatüre yönelik ilk girişim Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'nin (1861) kuruluşu oldu. İngiltere'deki Royal Society ve İskenderiye'deki Mısır Enstitüsü örneğinden esinlenerek Münif Paşa'nın önderliğinde kurulan bu sivil kuruluşun yayın organı *Mecmua-i Fünûn*'du. 18. yüzyıl Aydınlanma anlayışının ilk örnekleri bu dergide yer aldı. Nitekim iktisat bilimine öncülük edecek olan Ohannes Efendi'nin *İlm-i Servet-i Milel* başlıklı iktisat kitabının ilk şekli *Mecmua-i Fünûn*'un sayfalarında görüldü.

Akademik tarihçilik terimi 19. yüzyıl Osmanlısı için erken olsa da bu alana yönelik ilk örnekler arasında Ali Tevfik'in *Fezleke-i Tarih-i Umumî*'si ve *Mehmed Murad'ın Tarih-i Umumî*'si örnek olarak verilebilirdi. Ancak bu kitaplarda uhrevî ile dünyevî tarih anlayışları

* Prof. Dr., Koç Üniversitesi, Tarih Bölümü, ztoprak@ku.edu.tr

bir arada bulunuyordu. İlk çağ tarihleri, yani "tarih-i kurun-ı evvelî" "mukaddes" ve "temeddün" kısımlarından oluşuyordu. *Tarih-i Mukaddes* "Tarih-i Enbiya" ve "Siyer-i Nebi" olmak üzere iki bölümdü. "Tarih-i Kurun-ı Evvelî" ya da "Tarih-i Kadim" "İbtidaî halk"lardan yani Hazret-i Âdem'den başlayarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadarki bir dönemi kapsıyordu. "Ezmine-i Evveliyye"nin bölümleri "Hilkat-ı Âdem Aleyhisselam", "Tufan-ı Nuh" ve "İntişar-ı Evlâd-ı Nuh" idi. Ali Tevfik bu bölümde başvurulan kaynak olarak kutsal kitapları gösteriyordu. Nitekim kitapta şu satırlar yer alıyordu: "*Hilkat-ı Âdem-i Aleyhisselam – Ezmine-i evveliyyeye dair kütüb-i semaviyyeden başka elde bir me'haz olmadığından ezmine-i mezkure tevârihine dair kütüb-i mezkûre me'haz olunmuştur.*"

Ali Tevfik bununla da yetinmiyor, süreci ayrıntılarıyla nakllediyordu:

> Şöyle ki: Evvela Cenâb-ı Hakk Hazret-i Âdem Aleyhisselam'ı topraktan halk edüb onun vücudundan dahi Hazret-i Havva'yı yaratarak Dâr-ı Naîm'e idhâl ve orada maişet-i ebediyye ile yaşamağı tecelli etmiş ve bir ağacın meyvasından ekl etmemeği dahi tenbih eylemiş ise de şecere-i menhiyyeden ekl etmeleri cennetten ihraçlarını icab etmekle ikisini de dünya yüzüne indirdi.

Ardından yeryüzüne indikleri mekanlar da belirleniyordu: "*Hazret-i Âdem Aleyhisselam'ın Serendip Adası'na, Hazret-i Havva'nın Cidde'ye indiği mervîdir.*"

Mehmed Murad'ın Tarih-i Umumî'sinin birinci cildi de "Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan"a kadarki bölümü kapsıyordu. Bu bölümde ilk bahis Tarih-i Mukaddes'ti. Onu Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvâm-ı Samiyye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti ve Makedonlar izliyordu. Tarih-i Mukaddes "Hilkat ve Tufan" başlığı altında "Hilkat-ı Alem, Hazret-i Âdem ve Zürriyeti, Tufan ve İnsâl-i Beşeriyye [İnsanlık Nesilleri] konularını içeriyordu.

Tıpkı Ali Tevfik gibi, Mehmed Murad da kaynak olarak "kütüb-i mukaddese"yi ve özellikle Tevrat'ı gösteriyordu:

> Hilkat-ı Alem – Hilkat-ı alem ve hilkati müteakib olan ezmine-i mütekaddime hakkında malumat almak için kütüb-i mukaddeseden başka me'haz yoktur. ...Tevrat-ı şerif tarihe müteallik hayli malumat vermiş olub malumât-ı mezkûre kütüb-i saire tarafından dahi zikr ve tafsil olunmuştur.

İnsan nesillerinin, "insâl-i beşeriyye"nin, oluşumu da keza uhrevî bir üslupla gündeme geliyordu. Hazret-i Nuh Aleyhisselam ikinci "ebü'l-beşer"di. Onun Ham, Sam, Yâfes adlarında üç oğlu vardı. "Ruz-i zemin"i, yani dünyayı imar ve iskân eden kavimler bunların zürriyetleriydi. Bu arada Kara Afrika'nın oluşumu da şu satırlarla ifade ediliyordu: "*Ham'ın bir kabahati üzerine pederi tarafından hakkında beddua vaki' olduğundan nesli renkçe kara olmuştur.*"

Mehmed Murad'ın Tarih-i Umumî'sinin ilginç yönü bir yandan bu tür bir uhreviyete yer verirken öte yandan Fransız Devrimi'ni kapsamasıydı. 1789 İnsan Hakları Beyannamesi Osmanlı yazınına Mehmed Murad'ın ya da lâkâbıyla Mizancı Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumî*'siyle tanıtıldı. Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne, Tarih-i Osmanî ve Tarih-i Siyasî müderrisliğinde on yedi yıl kalan Mehmed Murad 1880'li yıllarda yayınladığı eserinin altıncı cildinde ilk kez Fransız Devrimi'ne yer verdi ve "Hukuk-ı Beşer İlânı" adı altında ünlü İnsan Hakları Beyannamesi'ne gönderme yaptı. Böylece Osmanlı seçkin kesimi dünya tarihi ile bu tür kitaplarla ünsiyet peyda etmiş oldu. Ancak ilk "akademik" sayılacak tarih kitapları, tıpkı Batı'da olduğu gibi, büyük ölçüde siyasal ve diplomatik tarihi içeriyordu.

Çağdaş tarih yazımı II. Abdülhamid döneminde önemli engellerle karşı karşıya kalmıştı. Bu engelleri sonraki yıllarda iki önemli tarihçi dile getirecekti. Bunlar Mükrimin Halil Yinanç ile Yusuf Akçura idi. Yusuf Akçura 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde bu dönemi de kapsayan "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair" başlıklı bir bildiri sundu. Mükrimin Halil Yinanç'ın eleştirisi ise Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümü için hazırlanan *Tanzimat I* başlıklı kitapta "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik" başlığıyla yer aldı. Her iki tarihçi de II. Abdülhamid dönemine sert eleştiriler yöneltiyorlardı.

Mükrimin Halil makalesinde şu satırlara yer veriyordu:

> Avrupa medeniyetine girdiğimiz 19. asır içinde riyazi ve tabii ilimlerle tababet sahasında miktar itibarıyla çok ve oldukça değerli kimseler yetiştiği ve bu ilimler tamamıyla memleketimize girdiği halde modern tarihin memleketimize hemen hemen hiç girmemiş denebilecek derecede az mahsulâta malik olduğunu görmekteyiz. Bir taraftan her türlü modern müesseseler açarak memleketimizi bihakkın Avrupalılaştırmaya çalışan Sultan II. Abdülhamit, diğer taraftan da kendi istibdad-ı saltanatını yıkacak olan hürriyet, müsavat, hâkimiyet-i milliye, meşrutiyet, cumhuriyet, inkılap ve ihtilal gibi fikirlerin tarih vasıtası ile memlekete yerleşeceği vehmine kapılmış ve vaktiyle liseler için yazılmış olan umumi tarihleri bile ortadan kaldırmaya teşebbüs ve hatta bu küçük kitapların alım satımını bile men etmişti. Büyük eserler basmak için teşekkül eden ve birçok kitaplar basmakta olan Şirket-i Sahafiye, tab' etmiş olduğu kitapların yakılması yüzünden iflâs etmiş ve bundan ibret alan matbaacılar herhangi bir tezvir ve ifsat neticesinde aynı zarara maruz olmaktan korkarak büyük ve ciddi bir eser tab'ına cesaret edememişlerdir. İşte bu sebepten dolayı bizde bütün bütün içtimai ilimler gibi ciddî tarih telifat ve neşriyatı da iyice durmuş ve bu durgunluk Meşrutiyet'e kadar gelmiştir.

Yusuf Akçura'nın II. Abdülhamid dönemine yönelik eleştirileri Mükrimin Halil'inkinden farksızdı:

> Devr-i Hamidi'de padişah ve hükümet tarihi sevmezler ve tarihten korkarlardı... Bu devirde bir aralık Umumi Tarih çok budandı, sonra mekteplerde okutulması men edildi. Bazı tarih kitapları, polis tarafından toplatılıp han odalarına hapsedildi; rivayete göre bazıları da yakıldı. Abdülhamit'in istibdat devrinde tarih yazmak ve hele onu neşretmek hayli müşküldü. 1899 senelerine kadar mülkî ve askerî mekteplerde umumî tarih, Ali Tevfik Bey'in tarihine göre veya muallimin notlarına göre

> okutulur idiyse de 20. asrın arifesinde bir irade-i seniyye ile bu dahi men edilmiş ve tarih tedrisi Osmanlı tarihine hasrolunmuştur. Bu seneleri hiç eksik olmayan polis taharriyatı esnasında birisinin evinde tarih kitapları çokça bulunur, hele Murat Bey'in tarihi çıkarsa, sahibinin Trablusgarp'ı boylaması ender vakıalardan değildi.

Her iki tarihçinin II. Abdülhamid dönemiyle ilgili yorumlarını ne ölçüde gerçekçiydi; bu üzerinde durulması gereken bir husustu. Zira Cumhuriyet'in ilk döneminde II. Abdülhamid dönemiyle ilgili bu tür yorumlar rejimin söyleminin bir parçası da olabilirdi. Nitekim II. Abdülhamid döneminde o gün için radikal sayılabilecek yayınlar da çıktı. Ali Reşad, İsmail Hakkı ile birlikte *Dreyfus Meselesi-Esbâb-ı Hafiyyesi* başlıklı Fransa'da siyasî skandal olan olayı konu alan eseri bunlar arasındaydı. Keza Akçura, yukarıdaki görüşlerine rağmen Mehmed Murad'ın Abdülhamid döneminde yayımlanan eserlerinde yer alan Fransız Devrimi bahsinden övgüyle bahsedecekti: "*Murat Bey, İnkılâb-ı Kebir namını verdiği Fransız İhtilali'ni zevk ve muhabbetle tam 127 sayfada anlatır. Fransızca bilmeyen Osmanlı Türk münevverlerine Fransız İhtilali'ni öğretmek ve sevdirmekte bu kitabın mühim bir tesiri olduğuna kaniyim.*" Ama Akçura bu eserin de bir süre sonra "evrak-ı muzırra" arasında yer alacağını belirtiyordu: "*Murat Bey tarihinin, intişarından beş on sene sonra, toplanıp, 'evrak-ı muzırra' sırasına geçmesinin sebebi de asıl bu inkılâb-ı kebir faslı olsa gerek.*"

Bu arada Mehmed Murad'ın kendi görüşlerine de değinecek, onun Fransız İhtilâli'nde demokrat ve cumhuriyetçilere aleyhtar olduğunu, onları "*şımarık ihtilalciler*" ve reislerini de "*Hunrizler*" diye nitelediğini yazacaktı. Hunriz sözcüğü kan döken, kan dökücü anlamına geliyordu.

Böylece çağdaş tarihçilik 1908 Jön Türk devrimiyle birlikte bir kez daha dönüşüm geçirecekti. Yusuf Akçura'nın deyişiyle, "*İkinci Meşrutiyet'in ilanını müteakip, mekteplerde serbestçe tarih okutulmaya, tarih kitapları tercüme ve telif olunmaya ve tarihte usulden bahsedilmeye imkân hasıl oldu.*"

Yusuf Akçura'ya göre İkinci Meşrutiyet'le birlikte "tarih orucu" son bulmuştu. Tarih yazanlar, bastıranlar hayli çoğalmıştı. Ancak, bu çalışmaların büyük çoğunluğunun Fransızca tarih kitaplarından, özellikle Charles Seignobos'tan esinlendiklerini, hatta onun kitaplarını tercüme ettiklerini kaydedecekti. "Meşrutiyet'le beraber Osmanlı mekteplerinde bir Seignobos saltanatı başladı" diyecekti. Bundan kendisi de nasiplenmişti. İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra Yusuf Akçura Erkân-ı Harbiye sınıflarına "Tarih-i Siyasi" muallimi olarak atanmıştı. 1908-1909 yılında okuttuğu tarih ve tarih eğitiminde yöntem konusunda başvurduğu kitaplar arasında *Seignobos* ve *Langlois'ın Tarih Tetkikatına Methal* adlı klasik kitabı vardı. 1915'te Maarif-i Umumiyye Nezareti, Seignobos ve Langlois'nın yönteme dair Fransa'da ve Osmanlı'da çok rağbet gören *Introduction aux etudes historiques* adlı eserini çevirtmeye karar vermişti. Bu kitap günümüze kadar tarihte "metod" olarak okutuldu. Hatta başköşeyi işgal etti.

Böylece Meşrutiyet'le birlikte dünya tarihi büyük ölçüde Fransa üzerinden okunur oldu. Hatta Fransa tarihi, bu arada Fransız devrimi okullarda okutulan ana temaya dönüştü. Bunun somut örneği Mülkiye tarih programıydı. 1908-1909 ders yılında Mülkiye Mektebi'nde Tarih-i Siyasî dersinin üç yıl art arda birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda sırasıyla 1763-1789, 1789-1814 ve 1814'ten "zamanımıza" kadar olmak üzere son derece ayrıntılı okutulmasına karar verilmişti. İlk yıl Fransız Devrimi'nin hazırlık evresine, Fransa'nın Kuzey Amerika'daki tüm kolonilerini 1763 tarihinde, Yedi Yıl Savaşları sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile İngiltere'ye kaptırmasından Fransız Devrimi'ne kadarki bir döneme hasredilmişti. İkinci yılda Fransız Devrimi'nden Viyana Kongresi'ne kadar geliniyordu. Üçüncü yılda ise 1814 sonrası gibi uzun bir dönem işleniyordu. Bu üç yıllık siyasi tarih dersi Mülkiye müfredatının ne denli Fransız Devrimi'ne odaklandığının kanıtıydı. Birinci sınıf öğrencisi tüm akademik yıl boyunca Fransız Devrimi'ni hazırlayan 26 yılı, ikinci sınıf öğrencisi ise Fransız Devrimi

sürecini içeren 25 yılı okuyordu. Fransız Devrimi'ni hazırlayan koşullar ve devrimin kendisi böylece ilk iki sınıfta, toplam 51 yılı kapsayacak şekilde ele alınıyordu. Üçüncü sınıfta ise 1814 sonrasından 1908'e kadarki dönem, toplam 96 yıl kapsanıyordu.

Bu evrede akademik tarihçilik bağlamında çok önemli bir kurum doğdu: *Tarih-i Osmanî Encümeni* kuruldu. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* yayımlandı. Akademik tarihçiliğin ilk nüveleri bu ortamda filizlendi. Bu arada ulusal tarihçiliğe geçiş II. Meşrutiyet yıllarında gerçekleşti. Özellikle bu konuda dört tarihçi ön plana çıkıyordu. Bunlar, Ali Reşad, Diran Kelekyan, Ahmet Refik [Altınay] ve Fuat Köprülü idi.

Yusuf Akçura'ya göre Meşrutiyet'le birlikte "umumî tarih" Avrupa müverrihlerince kabul edilmiş olan çerçevede ülkeye hâkim olmuştu. Bunda Ali Reşad'ın payı büyüktü. Tarih bu sayede aynı zamanda laikleşmişti. Artık Fransa'daki laik lise kitaplarında olduğu gibi "mukaddes tarih"e yer verilmiyordu. İbranilerin dinsel yönü dışlanıyor, diğer kavimler gibi tarih açısından ele alınıyordu. Artık, tarih kitaplarında Ahd-i âtik, Hilkat, Tufan, İbrahim, Yakup ve evlatlarına ait efsanelere yer yoktu. Yusuf Akçura, Abdülhamid dönemiyle karşılaştırırken şu satırlara yer veriyordu:

> Murat Bey'in umumi tarihine nispetle tarihin ilmileşmesinde hayli ilerlenmiş demektir. Kırk, elli sene zarfında vukua gelen bu terakki hatvesi, küçük görülmemelidir. Garp milletleri tarafından yazılmış umumi tarihlere tamamen intibak olunmuştur. Bu da pek tabiidir. Çünkü Ali Reşad ve diğer tarih-i umumi telif eden meslektaşlarımız Fransız tarih-i umumi kitaplarını pek cüzi tadillerle aynen tercüme etmişlerdir.

Mükrimin Halil de Yusuf Akçura'nın görüşlerini paylaşıyor, Seignobos'un önemine değiniyor ve bu arada Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulmasına ayrı bir önem atfediyordu:

> Bizde bütün içtimai ve harsi ilimlerde olduğu gibi tarihe dair ciddi ve ilmi eserlerin telif ve tercümesi faaliyeti hürriyetin ilanından yani 1908'den sonra başlamıştır. Büyük Fransız tarihçisi Ch. Seignobos'un eserleri başta olmak üzere yabancı dillerde yazılan bazı mühim ve büyük tarih kitaplarının dilimize çevrilmesi, Avrupa dillerindeki mühim eserlerden telfik suretiyle ciddî kitaplar yazmaya teşebbüs olunması ve hele Avrupa'daki tarih akademileri tarzında bir Tarih-i Osmanî Encümeni kurulması Meşrutiyet'ten sonra olmuştur. Kıymet itibarıyla Avrupa'daki tarih cemiyetlerinin mecmualarından geri kalmayacak kadar değerli bir mecmua [Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası] çıkaran, müteaddit monografiler neşreden ve aynı zamanda ilave suretiyle eski mehazları bastıran bu Encümen memleketimize Avrupa'nın tetkik ve tetebbu usulünü getirmiş ve yeni tarzda ilmi çalışmanın nasıl yapılabildiğini, eski eserlerin ve vesikaların nasıl toplanıp basılabileceğini, tarihin membalarını ve bunların tetkik ve intikat [eleştiri] tarzlarını, membaların telfikini, meçhul ve müphem veyahut yanlış bilinen meselelerin nasıl halledildiğini münevverlerimize göstermiş ve ilmi faaliyet ve neşriyatıyla yalnız memleketimizi değil bütün ilim âlemini kendine müteşekkil bırakmıştır.

Meşrutiyet tarihçiliği birçok yönden yenilik getirmişse de 30'lu yılların başında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla birlikte eleştirilere muhatap olmuştu. Türk Tarih Tezi'ne yönelik atılımlar Meşrutiyet tarihçiliğini eleştirmekten geri kalmadı. Bunun öncülüğünü de yine Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin ilk reisi Yusuf Akçura yaptı:

> Mekteplerimizin düne kadar resmi ders kitapları olan bu kitaplarda Fransız tarihçilerinin muayyen gayelerine göre yapılan inşa-i tarih hâkim ve nafiz bulunmaktadır. Daha açık bir ifade ile Türk mekteplerinde düne kadar dikkatsizlik eseri olarak, Avrupa'nın ve bilhassa Fransa'nın dünyaya nazarı tedris ve telkin olunmuştur.

Ama Akçura yine de üslubunu yumuşatıyor ve Ali Reşad'ı hırpalamamaya özen gösteriyordu:

> Maksadım, hayatının son günlerine kadar mekteplerimiz ve kitaplarımız için sabır ve gayretle çalışan faziletli meslektaşımı, merhum Ali Reşat Bey'i hırpalamak değildir. Maksadım, düne kadar mekteplerimizde hâkim olan ve yetiştirmekte olduğumuz nesilleri Millî gayelerden uzaklaştırabilecek mahiyette bulunan tarihin tedrisi tarzını anlatmak için misal göstermek ve bugün umumi tarihte yaptığımız yeni mesainin ehemmiyet ve lüzumunu tebarüz ettirmektir.

Bu arada fikir tarihçiliği Cumhuriyet'e iki önemli eserle girdi. Bunlardan ilki 1914 yılında yayımlanan Diran Kelekyan'ın *On Dokuzuncu Asırda İçtimaî ve Siyasî Avrupa* başlıklı eseri, diğeri ise Cumhuriyet'in kuruluşu arifesi Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı *Muasır Avrupa'da Siyasî ve İçtimaî Fikirler ve Fikrî Cereyanlar* başlıklı kitabıydı. Her iki kitap Cumhuriyet neslinin Batı'yı tanıma bağlamında ne denli donanımlı olduklarını kanıtlıyordu.

Diran Kelekyan Müdafaa-i Millîye Cemiyeti kurucuları arasında yer alan bir Hınçak'tı. Ermeni olmasına karşın dönemin millî devlet anlayışını en radikal üslupla savunan *Büyük Duygu* dergisinde yazıyordu. Mülkiye'nin siyasal ve toplumsal tarih hocasıydı. Şemseddin Sami'nin ardından Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca büyük sözlüğü kaleme almıştı. Meşrutiyet yıllarında kurulan ve Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan Siyasiyat Şubesi diplomatik tarihi Diran Kelekyan'dan öğrendiler.

Siyasi tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Mülkiye şakirdanı Kelekyan'ın ders notlarından izledi. Meşrutiyet döneminde Sultanî öğrencileri Fransız Devrimi'ni Ali Reşad'dan izlerken Mülkiye öğrencileri Diran Kelekyan'ı okudular. Kelekyan 1913'te genel nitelikte iki kısımlık *Tarih-i Siyasi-i Umumi* başlıklı eseri yazdı. Bu eserin birinci kısmında 18. yüzyıl Avrupa'sını vurguladı. İkinci kısımda 19. yüzyılı ele aldı. Ancak Fransız devrimini 1914'te kaleme

aldığı *Ondokuzuncu Asırda İçtimaî ve Siyasî Avrupa* adlı eserinde ayrıntılandırdı. Bu kitap Ali Reşad'in *Mufassal, Musavver Fransa İhtilal-ı Kebiri Tarihi*'nden bir yıl önce yayınlanmıştı. Diran Kelekyan'ın eserinin önemli bir boyutu siyasi-diplomatik tarihi dar kapsamından çıkararak "tarih-i içtimaiyye" ile bütünlemesiydi. Nitekim eserinin önsözünde "siyasetin inkişafı diplomatların tertibâtına münhasır kalmayıp çok kere, ahali onlara doğrudan doğruya iştirak etmiştir" diyerek toplumsal olayların dış politikadaki etkilerine dikkati çekmişti. Böylece Türkiye'de toplumsal tarihin de yolu açılmış oluyordu. Diran Kelekyan Mülkiye'de diplomasi mesleğini seçecek olan Siyasiyyat Şubesi öğrencilerine diplomatik tarih yanı sıra "tarih-i içtimai ve siyasi"yi (histoire politique et sociale) de öğretmek gerektiğini vurguluyordu. Çünkü "ahvâl-i dahiliyye" ile "münâsebât-ı hariciyye" çok yakından bağlantılıydı. Kelekyan "*Mekteb-i aliyyeye mahsus tarih-i siyasi tedrisâtında içtimaiyyat, hayat-ı siyasiyye ve ahvâl-i diplomatikiyye inkişafatı enzâr-ı talebeyne yekdiğerine merbuten takdim olunmalıdır. Ancak bu suretle icra kılınan tedrisat gaye-i matlubeyi temin edebilir*" diyordu.

Bu arada 1789 İnsan Hakları Beyannamesi'nin tam metin olarak ilk kez yayınlanışı Meşrutiyet yıllarında gerçekleşti. "Hukuk-ı Beşer Beyannamesi" ya da "Beşer ve Vatandaşın Hukuku" (Les droits de l'Homme et du Citoyen) dibace ve on yedi madde birlikte Diran Kelekyan'ın adı geçen eseriyle Türkçeye kazandırıldı.

Meşrutiyet'in siyasi ve diplomatik tarih yazıcılık anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etti. 1930'lu yıllar ise tarih anlayışında köklü dönüşümlere sahne oldu. Yeni bir kimlik arayışı ve Dünya Buhranı sonucu Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile birlikte yeni bir dönem başladı. Arkeoloji ayrı bir önem kazandı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile birlikte "medeniyet" ekseninden "kültür" eksenine kayan bir tarih anlayışı hâkim kılındı. 1930'lu yıllarda müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, metinler, arşivler türü çağdaş tarih anlayışının alt yapısına yönelik çabalar yoğunlaştı. "Kültür" eksenli tarih bir yandan antropoloji öte yandan arkeoloji ile bütünleşerek tarihe "akademik" ve "bilimsel" bir görünüm kazandırıyordu.

Rejimin giderek içine kapanmasına karşın bu on yıl tarihçiliğimizde çoğulcu bir dönem görünümündeydi. Bir tür romantik sayılabilecek resmî tarih tezi Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti / Türk Tarih Kurumu çevrelerinde ve orta öğrenimde kullanılan tek tip tarih kitaplarında yer almışsa da yükseköğretim ve yayın dünyasında pek etkin olamamış, çoğu kez eleştirilere uğramıştı. Ankara-İstanbul ikileminde farklı tarih anlayışları yeşerdi.

1936'da iki önemli fakültenin Ankara ve İstanbul'da kurulmaları Türkiye'de tarih çalışmalarına yeni boyutlar katacaktı. Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi akademik tarihçilik için güçlü bir alt yapı oluşturuyordu. Böylece daha 1923 yılında Ankara'da toplanan Hars Heyeti'nin önerdiği İçtimaiyyat Fakültesi projesi on yılı aşkın bir gecikmeyle gerçekleşmiş oluyordu. İstanbul'da ise İktisat Fakültesi'nin kuruluşu ve Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti aracılığıyla Alman göçmen öğretim üyelerinin Türkiye gelişi iktisat bilimine, bu arada tarihçiliğimize yeni bir soluk kazandıracaktı. Hukuk Fakültesi bünyesinde yer alan İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü'nün İktisat Fakültesi'ne dönüştürülmesi, iktisat biliminin sosyoloji ile bağlantısının sürmesine neden olmuştu. Toprak reformu sorununa eğilme görevi Ömer Lütfi Barkan'a verilmişti. Bundan böyle Ömer Lütfi Barkan aracılığıyla Türkiye'nin toprak düzeni tarihsel derinlikleriyle irdelenmeye başlanacaktı.

Ömer Lütfi Barkan'ın Annales'le ilgilenişi tarihsel bir rastlantıydı. Lucien Fevbre ve Marc Block'un Strasbourg'da Annales'i çıkardıkları sırasında Barkan aynı kentte felsefe eğitimi görüyordu. *Annales* Barkan'ı da cezp etmiş, Türkiye'ye döndükten sonra arşiv malzemelerini değerlendirirken, *Annales* geleneği doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin demografik, toplumsal ve ekonomik tarihine eğilmişti. Böylece Türkiye iktisat tarihinin akademik bir düzeye yükselmesinde İktisat Fakültesi'nin ayrı bir yeri olacaktı. 1939 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan *İktisat Fakültesi Mecmuası*, özellikle Barkan'ın yazı işleri kurulu başkanlığı döneminde, Osmanlı iktisat ve sosyal tarihiyle ilgili değerli makalelere yer verecekti. Kimi zaman, özel sayı görünümünde derginin tamamı tarihe hasredilmişti.

Barkan'la birlikte, Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Akdağ, Sabri F. Ülgener, Faruk Sümer, Halil İnalcık, Zeki Velidi Togan, Halil Sahillioğlu, Necdet Tunçdilek gibi isimler dergiye katkıda bulundular. Gölpınarlı'nın fütüvvetle ilgili yazıları, Ülgener'in zihniyet sorununa eğilen çalışmaları, Lutfi Güçer'in İstanbul'un iaşesi ve tuz inhisarı üzerine makaleleri, Sahillioğlu'nun para tarihine yönelik incelemeleri akademik tarihçiliğin somut örnekleri oldu. Aynı fakültede 1955 yılında kurulan Türk İktisat Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü de üstlenen Barkan, Osmanlı nüfusbilimi, maliyesi ve kurumlarıyla ilgili yazılarıyla dergiye farklı bir görünüm kazandırmıştı. Barkan sayesinde Türkiye tarihçiliği Braudel'le tanışmış, tarih, ekonomi ile aynı potada yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de de bilinir olmuştu.

Aynı yıllarda Barkan'la birlikte, yine İktisat Fakültesi'nden tarihçiliğimize diğer önemli bir katkı Sabri Ülgener'den gelmişti. 1951'de yayımlanan İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (*Başlangıcından 18'inci asır sonlarına kadar fikir ve sanat tarihi boyunca akisleri ile umumî bir tahlil denemesi*) Weber'den esinlenen, ancak Osmanlı birikimini özümleyen bir "mantalite" çalışmasıydı. Bu önemli zihniyet araştırmasının ikinci bölümü, ancak otuz yıl aradan sonra 1981'de, *Zihniyet ve Din*: *İslâm*, *Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı* başlığı altında yayımlanabilmişti. Yine aynı yazarın *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi* 1951 yılında İktisat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştı. İktisat tarihinde, rasyonalite, zihniyet, ahlâk, tasavvuf ve fütüvvet sorunlarına eğilen Ülgener'in tarihsel perspektifli kitap ve yazıları 1980'li yıllarda dört kitapta toplanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumsal ve ekonomik tarih tüm dünyada tarih yazımına damgasını vurmuştu. İstanbul'da İktisat Fakültesi bünyesinde yeşeren bu anlayış Dil ve Tarih-Coğrafya ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne de ilham kaynağı olmuştu. Ankara'da

Mustafa Akdağ ve Halil İnalcık, Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran, İstanbul'da Cengiz Orhonlu, Münir Aktepe ve Tayyip Gökbilgin 40'lı, 50'li ve 60'lı yıllarda ekonomik ve toplumsal tarihe yönelik çalışmalarda bulunmuşlardı. Akdağ'ın *Belleten*'de çıkan *Osmanlı* İmparatorluğu'*nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti* (1949), 1243-1559 dönemini kapsayan *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, önce *Celâlî İsyanları* (1500-1603), ölümünden sonra genişletilmiş *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası* (1975), İnalcık'ın Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış çok sayıda kitap ve makalesi, bu arada *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600* (1973) adı eseri; Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü* (1963), *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı* (1967) ve son olarak Salih Özbaran'ın makalelerinden derlediği *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (1984); Aktepe'nin *Patrona İsyanı – 1730*, (1958), Gökbilgin'in *Osmanlı Müesseseleri Teşkilât ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*'ı (1977) bu dönemde önde gelen ekonomik, toplumsal ve kurumsal tarih çalışmaları arasında yer almıştı.

II

AKADEMİK TARİHÇİLİKTEN BEKLENTİLER ÜZERİNE

İlhan Tekeli*

Ahmet Şimşek ve arkadaşları çok yararlı bir iş yapıyorlar. Türkiye'de tarihçileri bir araya getirerek "Tarih Yazıcılığını" tartışıyorlar. Bugün bu çalıştayın beşincisini yapacağız. Bu hem tarih yazıcılığının sorunları konusundaki farkındalığımızı artırıyor hem de Türkiye'deki tarihçilerin bir epistemolojik komünite oluşturmakta yol almasını sağlıyor.

Tarihçiler geçen yıl bir araya gelerek Türkiye'de popüler tarih yazıcılığını tartıştılar. Bu yıl ise gündemlerine akademik tarihçiliği aldılar. Geçen yılki toplantılarına katılamamıştım. Bu yıl katılarak bir bildiri sunmamı istediklerinde hemen kabul ettim. Benden Türkiye'de ki akademik tarih yazıcılığı hakkında bir değerlendirme yapmamı istediler, tabii böyle bir konuşma yapabilmeyi çok isterdim. Ama Türkiye'de sayıları çok artan akademik üretim yapan tarihçilerin çalışmalarını yeterince izleme olanağım olmadığı için, bunu yapamayacağımı, ancak akademik tarih yazıcılığından beklenenler konusunda normatif bir yazı yazabileceğimi söyledim. Ahmet Şimşek'le bu konuda uzlaştık.

İki yıllık toplantıyı birlikte düşünürsek, her iki toplantıda da yapılan konuşmaların içeriğini birbirine atıf yapan, akademik tarihçilik, popüler tarihçilik kavram çiftinin belirlediği söylenebilir. Ben de tartışmamı bu iki kavram çiftinden yola çıkarak geliştireceğim. Bu kavram çiftini birbirine atıfla tanımlarken, bu tanımların

* Prof. Dr., ODTÜ-Emekli, tekeli@isbank.net.tr

gerisine şu temel önermeyi koyacağım. *Her tarihsel etkinlik anlamını toplumla ilişkisinden almaktadır.* Bu nedenle toplumla ilişkisini koparmış bir tarih anlamını yitirmekte, kurumaktadır. Bu saptamayı vurgulamamın temel nedeni, akademik tarihçilik söz konusu olduğunda çoğu kez bunun unutulmakta olmasıdır. Oysa, bu temel bir gerçekliktir. Akademik tarihçilik için de geçerlidir.

Popüler tarihçilik referansını büyük ölçüde halkın talebinin yüksek olmasından almaktadır. Bu talep yüksekliğini; konuların seçiminden, sunulma biçiminden, kullanılan dilden ve kavramlarından aldığı söylenebilir. Ama bu faktörlerin gerçekte talebin yüksek olmasını kolaylaştırdığını, ama insanların tarihe neden gereksinme duyduğunu açıklamakta yetersiz kaldığını eklemek gerekir. Böyle bir açıklamaya ulaşabilmek için insanların tarihle ilişkisinin varlıksal düzeyde kurulması gerekmektedir. Böyle bir gerekçeyi Heidegger'in "dasein" (bir zamanda ve yerde var olmak) anlayışında bulabiliriz. Bu tür açıklama biçimlerinin özellikle popüler tarihte yaygın olan hastalıklı biçimlerinden de söz edebiliriz, nostaljide olduğu gibi.

Kavram çiftinin ikincisi olan akademik tarihçiliğin içeriği salt popülerin karşıtı olmaktan yola çıkarak kurgulanamamaktadır. Akademik tarihçilik yaşamdan kopuk olan, sıkıcı olan vb. değildir. Tanımını pragmatiğinden almaktadır. Akademik tarihçiliğin böyle bir tanımı, başlıcası üniversite olan, akademik kurumların mensuplarınca üretilen tarihlerdir, anlatılardır diye yapılabilir. Bu pragmatik tanım beraberinde belli özellikleri de getirmiş olmaktadır. Bunlar; bilimsel etik içinde üretilmiş olmak, akademik kurumların ahlakı içinde belirlenmiş ilişkiler içinde değerlendirilmiş olmak, akademik tarihçiler çevresi içinde test edilmiş olmak ve yayınlanarak eleştiriye açılmış olmak diye sıralanabilir.

Bu üç koşul akademik tarihin bilimsellik iddiası taşımasının gereğidir. Ama kanımca tarih yazımı söz konusu olduğunda bu üç koşulun ötesine geçmek gerekmektedir. Eğer tarih neo-pozitivistik bilim etiği içinde yazılabilir olsaydı, bu üç koşul yeterli olabilirdi. Ama tarihçiler arasında artık bunun olanaklı olmadığı konusunda

bir oydaşma bulunmaktadır. Bu nedenle tarihin gerçeğe olabildiğince yaklaşabildiğini iddia edebilmek için, çok emek verilerek yazılacak bir mükemmel tarihin yazılma koşullarını üzerinde durmaktan ziyade, çok sayıda tarihin yazılmasının yarattığı bir ortamın oluşmuş olmasına başvurulmaktadır. Bu da akademik tarihçiliğe yeni koşullar getirmektedir. Farklı akademik tarihçilere saygı duymak, ele aldığı konularda adil olmak sorumluluğunu yüklenmek, bu gündelik siyasetin ötekileştirici tercihlerinden etkilenmemek, akademik tarihçilerin seçtiği konular üzerinde bir mahalle baskısı yaratmamak vb. diye sıralanabilecektir.

Popüler tarihin ve akademik tarihin bir kavram çifti oluşturmaları, ikisi arasında önemli nitelik farklılıklar bulunmasına rağmen, iki tür tarihin ilişkisini bir karşıtlık ilişkisi olarak kavramsallaştırmamak gerekir. İkisi arasında bir tamamlayıcılık ilişkisinin bulunduğunu da düşünmek gerekir. Popüler tarih çoğu kez geçerli tarih bilgisini akademik tarihçilikten almaktadır. Bu bağlantı önemli olmaktadır. Bir ülkede akademik tarihin performansı, çeşitliliği, dünyaya açık ya da kapalı olması popüler tarihin kalitesini önemli ölçüde belirlemektedir.

Her İki Tür Tarihçiliğin Toplumla İlişkisi Nasıl Kuruluyor?

Bu yazıda popüler tarih ve akademik tarih kavram çiftini irdeledikten sonra, her iki tür tarihçiliğin toplumla ilişkisinin nasıl kurulduğunu ele alabiliriz. Bu konuda daha ayrıntılı bir şey söyleyebilmek için öncelikle tarih siyaset ilişkisini konuşarak başlamak yararlı olacaktır.

Biliyoruz ki tarihin bir akademik disiplin olarak örgütlenmesi ulus devletlerin doğuşuyla yakından ilişkilidir. Bir ulus devletin hayal edilebilmesi için, temelde ezelden ebede uzanacak olan bir tarihin kurgulanması gerekiyor. Ulusuna kendisini adayabilen makbul vatandaşların oluşabilmesi de bu tarihin o ulusun yurttaşları tarafından içselleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu durumda ulus devletlerin oluşumunun konumuz bakımından iki sonucu olmaktadır. Bunlardan birincisi her ulus devlet bir resmî tarihin üretilmesini

sağlamaktadır. İkincisi ise ülkesinin gençlerinin, bir ulus devletin yurttaşı olarak sosyalleşebilmesi için ilk ve orta öğretime tarih ve coğrafya derslerinin konulmasıdır.

Ulus devletin hem resmî tarihin üretilmesine hem de tarih öğretmenlerinin yetiştirilmesine olan gereksinmesinin karşılanması akademik tarih kuruluşlarının gelişmesi gereğini yaratmıştır. Bunun sonucu tarih, yükseköğretim kuruluşlarında bir akademik disiplin olarak kurumsallaşmıştır. Böyle bir kurumsallaşma içinde ilginç bir çelişki de inşa edilmiş oluyordu. Resmî tarihlerin kendilerinden beklenen işlevi görebilmesi için saygınlık kazanması gerekmektedir. Bu saygınlığı ona akademik bir kurum içinde yazılması sağlayacaktı. Bu noktaya kadar bir sorun görülmemektedir. Sorun akademik tarihlerin üniversitelerin bilimsel ahlakı içinde yazılmak durumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Akademisyenlerin ürettiği tarih, bu çevrelerin bilimsel ahlakı içinde sürekli eleştiriye konu olacaktır. Bir resmî tarihin akademik dünyanın eleştirel ortamında yıpranmadan ayakta kalması öyle kolay değildir. Bu nedenle eğer demokratik bir toplumda yaşanıyorsa, resmî tarih sürekli eleştirilmek, savunulmak ve yeniden yorumlanmak durumunda kalacaktır.

Tarihin siyasal akımların meşrulaştırılmasında araçsal bir rol oynamaya başlaması karşısında, toplumdaki her siyasal akım, bir tür kendi resmî tarihini yazmaya yöneleceklerdir. Böyle bir işlev görmek için yazılan tarih sadece akademik tarih alanında kalamaz, popüler tarih alanına da yayılma eğilimi taşıyacaktır. Bu dinamik içinde çoğulcu demokratik bir toplum beraberinde çoğulcu bir tarih yazımını getirecektir. Bu çoğulcu yapının gerisinde siyasal bir araçsallık bulunuyorsa bu çoğulculuğun tarih yazıcılığının kalitesinin gelişmesine çok katkısı olmayacaktır. Tarih yazımının tamamen nesnelleştirilemeyeceği, tarih yazımında öznel yargıların öneminin ortadan kaldırılamayacağını kabul etmek anlaşılabilir bir şeydir, tarih yazımını siyasal amaçlarla araçsallaştırmak ise çok başka bir şeydir. Bu araçsallaştırma çizgisi kendisini *post-truth* (gerçek sonrası) inşasına kadar götürebilecektir. Bu ise akademik tarihçilerin kabul

edemeyecekleri bir kırmızı çizgi oluşturmaktadır. Bu noktada tarihçilerin siyasetle olan ilişkileri konusunda ahlak ilkeleri geliştirmeleri ihtiyacı ciddi olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmiş, bilgi toplumuna geçişte önemli yol almış olan günümüz dünyasında, akademik tarihçiliğin resmî tarihçiliğe ya da ona göre belirlenmiş karşı tarihler dünyasına hapsedilemeyeceği artık açıkça ortaya çıkmıştır. Post modern dünyanın tarihçiliği, çok ölçekli, çok yöntemli ve çok konulu bir tarih olmaktadır. Bu dünyada küresel makro tarihler yanı sıra, toplumun her aktörünün ve her nesnesinin mikro tarihleri anlamlı hale gelmiştir. Devletin resmî belgeleriyle temellendirilen güçlülerin tarihi yanı sıra, toplumun devletin belgelerinde kendilerine hiç yer bulmayan güçsüzlerinin tarihi de çok ilgi çeker hale gelmiştir. Tarihi bize geçmişin belgelerinin getirmesi yanı sıra, yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılanlar, sözlü tarih çalışmalarıyla toplanılanlar, veri madenciliği çalışmalarıyla elde edilenler getiriyor. Aslında bu çeşitlenme ve çoğalmayı hem akademik hem de popüler tarihin ürünlerinde görüyoruz.

Türkiye'nin Akademik Tarihçilerinden Beklentileri Neler Olabilir?

Bu gelişmeler sonucunda günümüz Türkiye'sinde de akademik tarihçisinden beklenenleri kısaca şöyle özetleyebiliriz.

1. Günümüz Türkiye'sinde yükseköğretim kurumlarının sayısının hızla artması dolayısıyla, tarihçi akademisyen sayısında büyük bir artış olmuştur. Türkiye'deki bu büyük sayılardaki tarihçinin ilgi alanlarını çeşitlendirmesi, dünya tarihçiliğinin tüm alanlarında üretim yapar hale gelmesi beklenmektedir.

2. Türkiye'de akademisyen tarihçilerden beklenenin sadece ulusal hafızanın oluşmasına değil, aynı zamanda da dünyaya ilişkin kozmopoliten bir hafızanın oluşmasına aktif bir biçimde müdahil olabilme iddiasını taşır hale gelmesidir.

3. Bir akademik tarihçi, tarihin bir yargılama yeri, bir hesaplaşma yeri olmadığının farkındadır. Günümüzün yapılanmacı tarihi

içinde yargıda bulunma otoritesi büyük ölçüde tarih okuyucusuna verilmiştir. Okuyucunun böyle bir hakça yargıya ulaşabilmesi için akademik tarihçilerin, tarihçilik ahlakı içinde çoğulcu bir tarih alanını oluşturmuş bulunması gerekmektedir.

4. Böyle bir tarih yazıcılığı ahlakı içinde tarihçinin gündelik siyasetle ilişki kurmasında, bir siyasal çizginin hedefleri doğrultusunda araçsal bir tarih yazmaktan kaçınması önemli bir yer tutacaktır. Bir akademik tarihçi gündelik siyasetin aktörleriyle arasına bir mesafe koymayı başarabilmelidir.

5. Bir akademik tarihçi serinkanlılığını koruyan bir tarih yazımına giriştiğinde, ötekileştirme ve nefret suçu işlemenin dilini kullanmayacaktır.

6. Bir akademik tarihçinin gündelik siyasetin araçsallaştırılmış tarih yazımı talebiyle kendi yazdıkları arasına bir mesafe koyabilmesinde açıklamalarını belgelere, kanıtlara dayandırmaya özen göstermesi çok yararlı olacaktır. Tabii ki burada tarih yazımının bir belge fetişizmine indirgemekten söz edilmediği açıktır.

7. Böyle araçsal olarak kullanılmaktan kaçınan bir tarihçi yorumlarını yaparken empati yapma kapasitelerini harekete geçirecek, tarihi aktörleri arasında adil bir konumda kalmaya dikkat edecektir.

8. Böyle bir akademik tarihçi toplumun tabularıyla yüzleşmek durumunda kalacaktır. Akademik tarihçiden beklenen tabulara teslim olmamaktır.

9. Bir akademik tarihçinin yazdığı tarihin, dış ve iç tarihi yazılabilen, dünya standardında olan bir tarih olması beklenmektedir. Dış tarihinin varlığı demek, tarihçinin içinde yaşadığı toplumunun sorunlarıyla ilişkilenmiş bulunması bir başka deyişle, toplum bakımından anlamlı olması demektir. İç tarihinin bulunması ise bu ülkenin belli konulara yönelmiş tarihçilerinin, birbirinden etkilenmekte olması ve bu etkilenmenin tarihinin kurulabilmesidir. Bu koşul akademik tarihçilerin bir *epistemolojik komünite* oluşturması diye de okunabilir.

10. Her epistemolojik komünitede özgürlük ve özerklik, akademik dürüstlük, sorumluluk ve hesap verilebilirlik ve içindeki ve dışındaki tüm tarihçilere saygı, temel hakların korunması ve güçlendirilmesi değerlerinin bulunmasına önem verilecektir.

Son Verirken

Akademik tarih yazıcısından beklenenler konusunda yaptığım konuşmanın sonuna gelmiş bulunuyorum. Konuşmamda tartışmamı daha çok yazılan tarih metni üzerinden yürüttüm. Oysa bir akademik tarihçiden beklenen başka işlevler daha vardır. Bu işlevlerin başında yeni akademik tarihçileri iyi ve dünyaya açık olarak yetiştirmek gelmektedir. Bu konuda da birkaç söz söylemek istiyorum. Bir akademyanın iki farklı ürünü olduğu söylenebilir. Bunlardan biri yayınlarken, diğeri yetiştirilen doktorasını vermiş olan akademisyenlerdir. Yetiştiricilik işlevini yerine getiren bir akademisyen, onların önünü açmak, ilişkilerini kurarken bir unvan fetişizmine düşmemek, yeni yetişenlere çok paradigmalı bir tarihçiler dünyasında yaşadığının bilincini aşılamak, dünya bilimsel topluluğuyla ilişki kurmasını kolaylaştırmak, proje geliştirerek kendi araştırma kaynağını üretebilmek hünerini geliştirmesini sağlamak durumundadır.

Müzakereler

Ali Birinci

Siyaset-tarihçi ilişkisinde bir şeyler söylemek lazım. İlhan Tekeli, gerçek ötesi bir alan olarak siyaseti gördü. Aslında bunun üzerinde çok durulmamıştır. Siyasetteki gerçek ile tarihteki gerçek veya bilimdeki gerçek birbiriyle alakası olmayan kavramlardır. Siyasette gerçek diye işe yarayan söze denir. Yani söz işe yarıyorsa "dün dündür bugün bugündür" mantığıyla o siyasetin gerçeğidir. Siyasette yalan diye işe yaramayan söze denir. Onun için alanlar çok farklıdır. Bu bakımdan Mustafa Özel dostumun bir yazısında ifade ettiği gibi "Siyaset Londra borsası gibidir". Yani siyasette Londra borsasındaki

gibi Hristiyan, Mecusi, Putperest, Müslüman yoktur; galipler vardır, mağluplar vardır. Galiplere mümin denir, mağluplara münkir veya kâfir denir. Alanlar çok değişik fakat bu mesele de önemli bir çıkmazımız var Türkiye'de. O da şu: Türkiye'de bilim adamları arasında birçok insan, ilk fırsatta siyasete göz kırpar. Ve bu bakımdan Türkiye'de ilim, daima siyaset tarafından ezilmiştir. Bir örnek verelim: 19 Eylül 1941'de milletvekili olan hocalara Ankara'dan bir mektup gönderilir. Başvekil Refik Saydam der ki "ya milletvekilliğini seçin ya hocalığı, profesörlüğü seçin". Çünkü o sırada milletvekilleri aynı zamanda hocalık ücretini de almaktadırlar ve hocalığın ders saati ki iyi bir para. Saati 25 TL'dir. Bu 25 TL aleyhinde Nihal Atsız'ın epey bir yazısı da var. *Makaleler*de yayınlandı. O hocalar içinde büyük ilim adamımız Fuat Köprülü de var. Köprülü Ankara'da hem Dil Tarih'te hocadır hem de Ankara'ya taşınmış olan Mülkiye Mektebi'nde, o zaman ki ismiyle Siyasal Bilgiler Okulu'nda ders vermektedir. Profesör milletvekillerinden bir kişi bile, Köprülü'de dahil, milletvekilliğinden ayrılıp hocalığı tercih etmez.

İbrahim Şirin

Ulus devlet meselesinde bence, devlet ulus şeklinde, devlet öne alınması gerekir. Aslında devlet bir ulusu bir şekilde inşa etme noktasında tarihi işlevsel bir araç olarak kullanıyor. Ve bu noktada da o vatandaş, normal bir vatandaş değil, makbul bir vatandaş. Ve makbul bir vatandaşla maktul bir vatandaş arasında çok yakın bir mesafe söz konusu. Bu noktada belirleyici olan aslında bir kavram faslını ortaya atmak lazım; tarihçi ile simülatör anlamında. Çünkü devletin kurduğu bu ulus kurgusu, aslında gerçekte olmayan ama olmayanda olmayan yani simülasyonun tam da karşılığı olan bir şey. Kendimizi nasıl bundan uzaklaştırıp mesafe koyacağız, bunun yöntemi ve tekniği nedir. Yani simülatöre yaklaştıkça resmî tarihin içerisinde bir şekilde yer alıyorsunuz. Uzaklaştıkça da belki de gerçekte bir tarihçi olma yolunda bir mesafe kat etmiş oluyoruz. Yani bu mesafe meselesi, pathos meselesi bence önemli bir mevzuu.

İlhan Tekeli

Akademisyen siyasetçiden hiçbir talepte bulunmayacak. Talepte bulunmadığın zaman saygı görürsün, talepte bulunduğun zaman o saygı bitmiştir. Onun için siyasetçi gelip senden talepte bulunabilir. İşte aklın erdiğince ona bir akıl verirsin, bir şey söylersin filan. Ama temelde iki taraflı ilişki olduğu zaman, ilişki araçsal hale geliyor. Bir talebini elde etmek için bir araç haline geliyor. İşte ondan sonra yozlaşıyor. Yoksa siyasetçiyle akademisyen küsecek filan değil yani. Buradaki temel mesele akademisyen siyasetçiden ne talep edebilir ne edemez. Siyasetçi Türkiye'nin şu konusunu da inceleyin diyorsa filan onlardan söz etmiyorum.

Özer Ergenç

Bir meslektaşımızın açtığı bir kursun tanıtım yazısını okuyacağım. Şöyle diyor meslektaşımız; "*Bu dersin amacı öğrencileri Osmanlı tarihindeki yeni yaklaşımlarla tanıştırmak suretiyle belge ve naratif odaklı anlayıştan uzaklaştırmaktır. Özellikle Batı'daki Osmanlı tarihi literatürünün mercek alınmasıyla geleceğin araştırmacılarına Osmanlı tarihinin kaynaklarının nasıl değerlendirileceğini ve işleyeceğini göstermektir. Ve ayrıca tarihle diğer sosyal bilimler arasında ilişki olduğunu da idrak ettirmektir.*" Yani hem uzaklaştıracak hem de bir idrak kazandıracak. Şimdi bu durumda biz, aslında çok daha ciddi problemlerle karşı karşıyayız. Ben 51 yıldır tarihle uğraşıyorum. Naratif olmayan ve belge odaklı olmayan tarih nasıl olur bilmiyorum. Nereden nasıl uzaklaştıracak bu meslektaşımız. İkincisi buraya gelişimiz bizim bu Batı'dan örneklerle uzaklaştıracakmış. Bugün batıda oryantalizm geleneği kesilmiştir. Artık batıda da tarihin kaynaklarına ulaşacak belgeleri okuyabilecek tarihçi sayısı bir elin parmağını geçmez. Türkiye'de de bu tür kısır tartışmalarımız yüzünden bu noktaya gelinmiştir. Şimdi bizim acaba bu akademik tarih meselesinde önce o sizin dediğiniz o çok önemli tartışmaları yapmadan önce bu anlamaya yönelik akademik davranışı kazanabilmek için bu birinci safhayı gerçekleştirmemiz gerekmiyor mu? Yani bunu göz ardı ederek epistemolojik komüniteye ulaştırmak filan mümkün olur mu?

İlhan Tekeli

Olabildiğince cevap vereceğim. Tabi Ali Birinci'nin sonunda söylediği bir cümle var: Siyasetçi bilimleri eziyor, buna bir çözüm bulalım, diyor. Türkiye'de şöyle bir siyasi gelenek oluştu. Her şeyin nihaî sözünü siyasetçi söylemek istiyor. Aslında siyasetçinin görevi, ordu, ekonomi, politika alanlarındadır. Üniversitenin içindeki bilmem neye ne karışıyorsun? Benim siyasetten boşaltılmış özgür alana ihtiyacım var. Esas mesele burada. Siyasetçinin gerçeği ile bilim adamının gerçeği farklıdır. Siyasetçi sanki tarihin gerçeğini söylüyormuş gibi siyaset yapıyor. Şimdi burada bir ahlak sorunu var tabi.

Diğer bir mevzu, disiplinler arası olmak nedir, nasıl sağlanır ve bu olmadan öteki olabilir mi? Ben şehir plancısıyım. Şehir plancılığı 1960'lardan beri bir disiplinler arası olmak üstünden kurulu bir alan. Ben de bu alanın yaşlılarından biri olarak son zamanlarda şehir planlamanın disiplinler arası olmasına karşı çıktım. Neden karşı çıktım biliyor musunuz? 50 yıl disiplinler arası olmak ne demek? Ben bir konu seçmişim. Bunu bilirim diye ortada dolaşıyorum. Bu konuyla ilgili hiçbir kuram üretmiyorum. Başka disiplinlerin kuramlarını alarak tüketiyorum. Ayıptır. 50 yıl bu alandasın, kuramını üretmemişsin. Disiplinler arası geçici bir dönem içindir. Şimdi o geçici dönem siz epistemolojik komünitesini kurup geliştirdiğiniz zaman kendi kuramınızı üretirsiniz. Artık başkasının kuramlarını, yalan yanlış size uyar uymaz kuramlarını tüketmek durumundan kurtulursunuz. Onun için o orada öyle bir ilişki önce bir disiplinler arasını becerelim. Önce epistemolojik komüniteyi becerelim, belki disiplinler arası olmaya da ihtiyaç kalmaz. Benim bakış açım, bu konuda böyle bir bakış açısı.

Ulusal hafıza meselesini konuştuk. Ha şimdi arkadaşımızın tabi sorduğu soru can alıcı bir soru. Şöyle bir kaygı taşıyor. Diyor ki biz bugünkü ahlakımızla epistemolojik komünite kurmaya çalışırsak şeyhin cemaati olur, bir işe yaramaz. İşte epistemolojik komünite o değil. Epistemolojik komünite özgür bir alan. Ve bu epistemolojik komünite de insanlar birbirine biat etmiyorlar. Akademik komünite de birbirini eleştiriyor, birlikte üretiyor. Kahve içerken birinin

aklına gelen soruyu öteki alıp öteki geliştiriyor. O ötekine dönüyor. Birlikte makale yazıyor. Aslında dünyada genel olarak bilimin gelişmesinde bir kırılma noktası var. Hambold Üniversitesi öncesinde, mesela diyelim, Kant tek başına çalışan bir adam. Tek başına evinde oturuyor. Sabahleyin gidiyor, akşam dönüyor. Tek başına 10 yıl gerekirse bir şey okuyor. 10 yıl suskun kalıyor. Onu hazmediyor. Tek başına bir üretilen bir şey. Humbold Üniversitesi'nde enstitü kavramı gelince, üretim sosyalleşiyor. Bu üretim sosyalleşince böyle bir şey çıkıyor. Birden Alman üniversiteleri dünyada ön plana geçiyor, sonra Amerikalılar taklit ediyorlar falan böyle bir şey. Bir matematikle ilgili böyle biraz tarih kitabı gibi bir şey okudum. Günümüzde yılda 250 bin tane matematik teoremi üretiliyormuş. Neresini öğreneceksin, ne yapacaksın? Ama bu öyle banttan değil dünyanın her tarafından böyle küçük küçük epistemolojik komüniteler oluşturmuşlar, onlar üretip duruyorlar. Şimdi günümüzde de yani bilimsel üretimin özgür bir ortamda sosyalleşmesi gerekiyor. Bunun yolu da birbirine saygı duyan, birbiriyle benzer dalga boyunda olan insanlar, bu epistemolojik komüniteleri oluşturuyorlar.

Hakikaten Türkiye'de iki şeyi bir arada başarmak kolay değil. Hem ürettiğin şey dünya standardında olacak hem de Türkiye için anlamlılığını koruyacaksın. İnsanların bu hikâyeyi becerebilmesi için toplumda bazı örneklerin yaratılmış olması gerekiyor. Mesela ben Halil İnalcık meselesine şöyle bakıyorum. Halil İnalcık çok ilginç tek örnek. Bütün akademik gelişmesini Türkiye'de yapmış. Sonradan yurtdışına gitmiş. Şimdi Türkiye Bilimler Akademisi'nden ayrılmadan bilim faaliyetleri için bir hedef yazmak gibi bir şey oldu. Ben şöyle bir cümle yazdım. Dedim ki bir bilim adamının performansı veyahut işte bir çevrenin performansı ne olmalıdır? Dış tarihi, iç tarihi yazılabilen dünya standardında bir üretim. Dış tarihi yazılmak şu demek: Ben şehirciyim, değil mi? Türkiye'de gecekondulaşma oluyorsa ben de bunun üstünde yazıyorsam, benim faaliyetlerim Türkiye'nin gelişme öyküsüne paralel olarak anlatılabilir. Bu dış tarihi olmak demek. Toplum için anlamlı olabilmek için dış

tarihi yazılabilen bir faaliyet yapması lazım, bilim adamının. İkincisi iç tarihi yazılabilen ne demek? Kendi toplumundaki kimlerden etkilendiğinin tarihini. Diyelim ki eskiden, -Ali Birinci onları çok daha iyi bilir-, medreselerden verilen icazetlerde silsile var. Bilmem neyin bilmem neyin bilmem neyin öğrencisi bilmem ne diye bir silsile. İç tarih, o silsileyi kurmak demek. Yani ben Mübeccel Kıray'dan bilmem Herbal sosyoloji aldım. Benim yazdığımdaki şu üç kavram ondan gelir. Ama şu iki kavram da Amerika'ya gittiğim de John Friedman'dan gelir. Ama şu kavram, ha o özgün, benim kavramım. Şimdi ben bunun tarihini yazıyorsam, iç tarihi yazıyorum demek. Üçüncüsü bunu da dünyadaki geçerli bilim standardında neyse o şekilde yazıp ortaya koyacaksın. Şimdi bu, kendi komünitesine küs olmayan, kendi komünitesini dışlamamış olan, ülkesinin problemlerine duyarlı, dünyada da en uç noktada iddiası olan bir adam. Yani tabi çok idealleştirilmiş bir durum koyuyorum ortaya, ama sanıyorum bunun içinde temel değerler var.

Fatma Acun

Biz tarihçiler olarak hakikati bulmaya çalışıyoruz. Malum 19. yüzyılda tarih hakikat üzerinden yazılmaya çalışılıyor. Şimdi geldiğimiz noktada ise bu *post-truth* diye işaret ettiniz siyasilerin talep ettiği bir tarih var. Popüler tarihte büyük ölçüde bu şekilde biçimleniyor. Biz bunu nasıl adlandıralım? *Trans-truth* diye bir şey söyledim ben, olur mu? Ne dersiniz? Bu giderek tarihçileri irrasyonel düşünceye zorlamaz mı, hakikatten uzaklaştırmaz mı?

Ahmet Yaşar Ocak

Sorumu sormadan önce Halil Hoca ile ilgili bir onun ağzından bizzat dinlediğim bir şey söyleyeyim. Siz az önce dediniz ki Halil İnalcık bütün eğitimini Türkiye'de almıştır. Bu doğru. Fakat Halil Hoca şunu da söyledi. Bizzat ağzından duyduğum için ondan naklen söylüyorum. "Benim Amerika'ya gittiğim yıllarda Chicago Üniversite'sinde çok iyi tarihçiler vardı. William McNeil başta olmak üzere.

Ben onlardan çok yararlandım. Eğer ben Amerika'ya gitmeseydim bugünkü Halil İnalcık olmazdım." Bunu söyledi hoca. Bunu bir ek bilgi olarak söyleyeyim.

Benim asıl söylemek istediğim şey şu: Ben de bu epistemolojik komünite sözü üzerinden size tamamen katılıyorum. Yalnız Türkiye'de şöyle bir ortam var. Şimdi ben yıllardan beri bu meclis tartışmalarına bakıyorum. Bir ekonomi problemi, bir hukuk problemi veya bir iç tüzük problemi filan vesaire. Tartışmalar nedense hep o problemlerin bizatihi kendisi olarak değilde, hep ideolojik zeminden tartışılıyor. Bu bir meseleyi ortaya koyuyor. Demek ki Türkiye'de bir zamanlar Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e geçerken geçirdiğimiz kültürel değişikliğin yarattığı bir şey var. Buna bir kısmı "travma" diyor. Mesela Huntington filan böyle söylüyorlar. Ben tırnak içinde söyleyeyim onu. Temelde bu yok mu hocam? Bu travmayı ortadan kaldırmadan biz ne tarihçiler arasında ve başka bilimlerde epistemolojik komünite kurabiliriz ne de meclisi doğru dürüst problemleri tartışabilir bir meclis haline getirebiliriz.

Mehmet Yaşar Ertaş

Akademik tarihçilerden beklentiler oldukça yüksek. Mesela hakikat arayacağız, siyasetin baskısına boyun eğmeyeceğiz, çoğulcu, saygılı, rekabetçi olacağız; empati kuracağız, görsel hafıza inşa edeceğiz ve benzeri. Türkiye'de akademik tarihçiliğin tabi ki esas olarak yer aldığı kurumlar üniversiteler. Üniversitelerin kurumsal yapısı malum. Mamafih Tarih bölümlerine gelen öğrencilerimizin kalitesi de her geçen gün düşüyor. Ben bu meselenin de akademik tarihçilik açısından önemli bir sorun olduğunu düşünüyorum. Yani tarihi kavramak, yöntem veya metodolojik bilgiye sahip olmanın ötesinde tarihi idrak edebilmek. Seviyesi zayıflayan öğrenciler açısından giderek zorlaşıyor. Tarihi kavramak için biraz daha üstün bir idrak gücüne ihtiyaç yok mu? Yani insan kalitesi zayıflayan akademik tarihçiliğin, böyle bir akademik çevrenin, bu kadar büyük bir yükü kaldırabileceğini düşünebilir miyiz?

İlhan Tekeli

Tabi öğrenci kalitesi önemli. Burada iki cevap vereceğim. Birincisi şu: Diyelim ki gözde olan bir üniversitede ders veriyorsunuz. Oraya yüksek puanlı öğrenci geliyor. Oradaki derslerin kalitesi biraz daha yüksek oluyor. Daha çekici oluyor. Ama şöyle bir durum var. Farz edelim, o öğrenciyi oraya değil başka bir yere koysan yine başarılı olacak. Öyle bir kapasitesi var onun. Asıl hocalık acaba kalitesi çok yüksek olmayan öğrenciye öğretebilmek mi? Acaba bizim beyine ilişkin hazır kapasiteler yerine yeni kapasite inşaları üstünde eğitimi düşünsek, eğitim teorisi bakımından farklılıklar ortaya koyabilir miyiz? Ama bu sorunun bir de öbür tarafı var. Tarihe gelen öğrencilerin içinde puanı filan çok yüksek, az sayıda da olsa öğrenci bulunuyor. Onlar tarihe meraklı öğrenciler diye bir başka grup var. Onlar tarih öğrenmek için geliyorlar. Yani tarih onların yaşamı için çok anlamlı. İşte o gruplar aslında tarihin atılımını yapacaklar. Zorla olmuyor. O az sayıdaki öğrencinin çok değerli olduğunu bilmek lazım. Çünkü onlar tarihi dert edinmişler. Hayatlarının projesi haline getirmişler. Tarih öyle bir alan. Şimdi burada tarihi meslek olarak edinmiş kişilere bakarsanız, belki başlangıçta çok da tarihe isteyerek gitmediler, ama belirli noktadan sonra tarih o kadar cazip ki. Şimdi ben niye tarihçi oldum? Cazip olduğu için oldum. Yani tarihçi oldum mu o da tartışılır, ama. Hayatımın büyük bir kısmını tarihle geçirdim. Çünkü cazip bir şey. Bir de o taraftan bakmak belki iyimserlik sağlar, diye düşünüyorum.

Meclisteki tartışmaların yapılma biçimi ve niye böyle bir ötekileştirme üstüne bir siyaset yapılıyor? Bunu aslında çok partili rejime geçişimizle ilgili bir problem olarak görüyorum. Çok partili rejime geçmeden önce, Türkiye'nin sloganlarına bakarsanız şöyle bir sloganı vardı, tek parti döneminde "halka rağmen halk için". Halka rağmen halk için olduğu dönemde yönetimler ne düşünüyorlardı? "Biz bu toplum için doğrusunu yapalım. Mecliste tartışacaksak bunun yollarını tartışalım." Peki burada ne yol gösterildi? Halka rağmen, halk için. Peki sen nereden biliyorsun, onun halk için olduğunu?

Orada deniliyordu ki kardeşim, bize burada bilgi yol gösterecek, bilim yol gösterecek. Ona göre karar vereceğiz. Bu böyle çalışıyordu, çalışmıyordu o bir başka mesele pratiği işin. Şimdi çok partili rejime geçince şöyle bir durum ortaya çıktı. İktidar olmanın yolu oy almaktan geçer hale geldi. Ve oy almaktan geçer hale gelince Türk siyasetinde, yani çok partili rejime geçtikten sonra ne oldu, bir ötekileştirme. Bütün siyaset ötekileştirme ve ötekileştirmeden alınan oy üstüne kurulmaya başlandı. Yani şu yapılmaya başlandı. Siyaset, karşı tarafta bir karşı inşa edip, o karşıyı problemdeki başarıyla değil o adamın kötü olmasıyla, o adamın beceriksiz olmasıyla, o adamı ötekileştirerek kendisine yandaş sağlama siyaseti oldu. Ben buna kısaca siyasetin oy almak için araçsallaştırılması diyorum. Bu hale gelince tabi toplum hiçbir şekilde sosyal sermaye üretemez hale geldi. Siyaset sorunlarını çözemeyip biriktirir hale geldi. Bunun altında bir ötekileştirme mekanizması var.

Diyelim ki 46'larda çok partili rejime geçiyoruz. Türkiye'nin bir demokrasi projesi var mıydı? Yoktu. Biz demokrasiye geçerken bir demokrasi projesi üstünden geçmedik. Ötekileştirilmiş bir şey üstünden geçtik. Siyasi pratik üstünden iktidarı ele geçirme yolu olarak geçtik. Şimdi bu bizim demokrasideki temel problemimiz. Ve şu dakikaya kadar çözemediğimiz problem de bu. Ve siyasi pratiğimizi bir demokrasi projesinin pratiği ve ahlakı haline getiremiyoruz. Benim bakış açım genellikle bu. Türkiye'nin ciddi bir demokrasi projesine geçmesi gerekiyor.

Halil İnalcık meselesinde söylediğim de şu: Halil İnalcık diyelim ki çok genç yaşında da Amerika'ya gönderilmiş ve yetişmiş olabilirdi. Değil mi o da yine belki bugünkü gibi büyük parlak bir hoca olurdu bilmem ne. Ama şöyle bir fark var. Burada akademik kimliğini oluşturmuş bir kişi, ürünlerini vermiş bir kişi olarak oraya gittiğinizde oradan alacağınız, çocuk olarak gittiğinizde alacağınızdan çok farklıdır. Yani buna işaret etmek için. Tabi Halil Bey çok açık bir adam. Yani her şeyi okumaya açık, öğrenmeye açık gittiği bir komünite de ciddi bir şey varsa hemen ona yönelen, çok önemli bir kişi. Ama şu

fark çok önemli. Burada yetişmiş kişinin oraya gitmesinde oradan aldığıyla, çocuk olarak gittiğinde oradan aldığı arasında bir farklılık var. Bu farklılık acaba anlamlı mıdır diye düşünüyorum.

Şimdi bu hakikatle, gerçekle ilgili meselemiz çok karmaşık bir mesele. Çok felsefi bir problem. Evet, bir gerçek var, dışımızda. Gerçeğin olduğunu biliyoruz. Ama biz onu ne kadar kavrayabiliriz diye bir problem var. Ve bizim bilimsel dediğimiz yöntem gerçeği ne kadar kavrıyor? Newton'da kavrıyordu, Einstein'da kavrıyordu, gerçeği. Ama tamamen farklı gerçekler. İkisi de fizikçi. Burada biz şunun farkında olmalıyız: Evet bir gerçek var, o gerçeğe ulaşmaya çalışıyoruz ama biz ona tam ulaştığımızı hiçbir zaman iddia etmiyoruz. Çünkü biz bir din alanında değiliz. Bir bilim alanındayız. Her an yanlış çıkarılmaya açığız. Birisi gelir, "bak bütün bu iddiaların çöpe gitti" diyebilir. Evet biz o gerçeğe ulaşma gayretinden vazgeçmiyoruz. Ama ulaşabileceğimiz konusunda hep bir açık kapı bırakırız. Başkası gelir daha iyisini söylerse her an açığız. Gerçekle böyle bir ilişkimiz var. Gerçekle, gerçeği arama ilişkisinden vazgeçmeyip buna ulaşmayı bilimsel olarak nasıl yapmaya çalışıyoruz? Mesela 60'larda sosyal bilim alanında tek paradigmalar hâkim olmaya çalışıyordu. Ama bugün benim bakış açım sosyal bilim alanı, öteki alanda fizikte de tek paradigmalılık yok. Çok paradigmalı bir alan var. Her biri de bilimsel iddia taşıyabilir. Biz çok paradigmalı bir alanda yaşamayı öğrenmek durumundayız. Çünkü biz gerçeğe yaklaşmanın yolunun çok paradigmalı olmaktan geçtiğini kabul ediyoruz. Çok paradigmalı olduğumuz zaman, çok paradigmalı bir bilim dünyasında yaşadığımız zaman bizim ahlakımızın da ona uygun olması gerekir. Mesela diyelim ki ben bir tez okuyorum. Tez benim paradigmama uymuyor. Bu tezi ret mi edeceğim? Edemem. O zaman bu ne getiriyor bana? Ya bu tezi değerlendirmeden ayrılacağım. Diyeceğim ki bu benim alanım değil. Yahut evet konu olarak benim alanım ama benim paradigmamda değil. Veyahut o paradigmayı da öğreneceğim. Ben şehir plancı olarak ben Marksist paradigmayı da biliyorum, *fenomenolojik paradigma*yı da biliyorum.

Pozitivist paradigmayı da bilmem gerekiyor. Çünkü bu alanda hepsinin kavramını kullanıyorum. Bilmezsem nasıl kullanacağım? Nasıl öğrenciyi değerlendireceğim? Çok paradigmalı alanda yaşamak o kadar kolay değil.

Alparslan Demir

Akademik tarihçilerden ne bekleniyor konusunda anlattıklarınız güzel. Peki tarihçiler akademiden ne bekliyor? Bir de olayın bu yönü var. Bu konu çerçevesinde bir unvan fetişizmi yaşanıyor mu? Bu unvan fetişizmiyle ilintili olarak eleştirel bakış yapılabiliyor mu? Bir diğer konu Türkiye'de çalışılan bir konu bir daha çalışılmaz, çalışılan yer bir daha çalışılmaz gibi bir algı söz konusu. Ne dersiniz?

İlhan Tekeli

Türkiye'deki akademiden ne bekleniyor, sorusuyla genel olarak, soyut olarak akademiden ne bekliyoruz sorusu arasında bir fark var. Türkiye'de akademik yaşam hastalıklıysa, akademiden ne bekliyor sorusu şöyle bir şey. Burada akademi tarafından ihsan edilecek bir şey yoktur. Akademisyenlerin mücadele ederek alacakları bir şey vardır. Bu sorunun cevabı ancak o olabilir. Çünkü akademik yaşamın kendine göre bir şeyi var, mikro kozmosu var. Ve bu mikro kozmos ile ilgili yazılmış çok önemli kitaplar var. Seha Meray onların birini tercüme etti.

Demek ki bir ideal bir akademik yaşam var. Ve bunun içinde titr ne kadar önemlidir? Şimdi 1960'larda, üniversitede hocalar çok eleştirildi. Niye eleştirildi? Profesörler asistanlara çantalarını taşıtıyor, diye… Asistan–hoca, asistan–profesör ilişkisi bir eziyet ilişkisi haline geldiği için eleştirildi. 1919'da bildiğimiz o meşhur Weber'in "üniversite kreçleniyor" diye yazdığı bir yazı var, Alman Üniversiteleri için. Ordinaryüs profesörlerin Türkiye'deki gibi nasıl hastalıklı hale geldiğini gösteren bir yazı. Fakat o yazı akademia içinde büyük tartışma yaratmadan, Hitler rejimi geliyor vs. başka problemler içinde Alman Akademisi taşınıyor. Şimdi bizim Akademia'ya girdiğimiz

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde benim hiçbir zaman asistanım olmadı. Ve benim hiçbir şeyimi asistanım yapmadı. 1960'lardan gelen tepkiyle ben asistan ilişkisini böyle kurdum. Ve geçen sene veyahut evveli sene bir Anadolu'daki bir üniversitede konferansa gittim. Gençlerle konuşuyorum. Bu hoca–asistan ilişkisini sordum. Bana ne dediler biliyor musun? Hocanın arabasını yıkıyoruz dediler. Şimdi hakikaten bunlar çok acı şeyler. Titr dediğiniz şey insanların önünü kapamak için bir şey değildir.

İkinci mesele, hocaların çalışma alanlarını başkalarına kapatması meselesi. Bu tabi, akademik olarak da çok üstünde tartışılması gereken bir mesele. Bu değişik yerlerde değişik biçimlerde ortaya çıkıyor. Bazısı kurumsallaşmış olarak çıkıyor, bazısı kurumsallaşmamış olarak çıkıyor. Arkeoloji alanını düşünün şimdi. Şöyle bir problem var arkeoloji alanında: Bir hocaya diyorsun ki sen şurayı kaz ve o kazının başı oluyor. Oraya başkası giremez. Şimdi bu o alanın oluşturduğu bir ahlak. Diyor ki kardeşim ben kazarken benim bulduklarımı gelip sen üstünden alıp bilmem ne yaparsan ne olacak. Ama bu tabi kötüye de kullanılabiliyor. Adam kazıyor, kazıyor, neşretmiyor. Böyle problemler ortaya çıkıyor. Bu kötüye kullanmak gibi. Ama bilimsel olabilmek için şöyle bir ihtiyaç var. Şimdi diyelim ki ben bir alana kazı başkanıyım. Bir çeşit orada tekel hakkı kurmuşum. Orada toprakları kazmışım. O kazdığım toprakları tahlil etmişim. Onun içinde şu kadar organik madde kalıntısını bulmuşum. Bunun sonuçlarını yayınlamışım. Şimdi sonuçlarını yayınlamakla iş bitmiyor. Çünkü bilimsel olabilmesi için o kazdığın toprağın daha sonra bu konuda kuşku duyan biri tarafından gelip, üstünde tekrar araştırma yapıp tahkik edilmesi hakkı var. Onun için sen toprağı saklıyorsun. O kazı alanlarının arkasında büyük depo alanları oluşuyor. Bir anlamda adamı buraya sokmuyorsun ama onu sokmamak sana sahtekarlık yapmak özgürlüğü vermiyor. Birisi gelip derse ki kardeşim ben bunu tahkik edeceğim, bu yanlış. O toprağı vereceksin. Böyle bir şey. Özellikle bazı dallarda mesela jeolojide bir adam böyle hakları olduğunu sanmıyorum ama gidip

bir yerde bir araştırma yapmaya başlıyor. İşte o yılları alıyor. O sırada başka birinin o alana girmesini çok fazla istemiyor. Ama bu ilanihaye bir şey olamaz. Eğer başka birisini oraya sokmazsa onun yaptığı da bilimsel olmaktan çıkar. Çünkü tahkik etmesine olanak vermiyor. Benim konuşmamda başta üç ilke saymıştım. Üçüncüsü buydu. Tahkik edilmeye açık olması. Şimdi demek ki alanlar üstünde tekel kuramazsın. Bizde de şöyle şeyler oldu. Bir tane genç bir tane yaşlı hoca Türkiye'de GAP Kanunu çıktığı zaman onun üstünde çalışma yapıyordu. Başka bir genç daha yapmak istedi. O hoca onu engelledi. Buradaki durum o bölümün ahlak meseleleriyle yakından ilişkilidir. Bu hocanın engellemesi ahlaksız bir durumsa o asistanın hakkının korunması gerekir. Hakikaten buradaki değişik örneklerde değişik ahlaki durumlar ortaya çıkabilir. Ama buradaki bizim tek yol göstericimiz de sağduyumuz. Neyin yanlış neyin doğru olduğu kabak gibi görünür. Olayı biliyorsanız hemen fark edersiniz.

III
AKADEMİ YENİLİĞE ENGEL Mİ?

Hakan Kaynar*

Zahi Hawass ismini Lionel Messi sayesinde duyduk. Messi, futbolla ilgilensin ilgilenmesin herkesin ismine aşina olduğu zamanımız yıldızı. Zahi Hawass ise Mısırlı bir turist rehberi. 2017 yılının Mart ayında bir sosyal sorumluluk projesi için Mısır'a giden futbolcuya ülkenin alamet-i farikası haline gelen meşhur piramitleri gezdirmiş. Hawass'ın ismi dünyaca ünlü futbolcuyla geçirdiği dakikaları ülkesinin televizyon kanallarından birine anlatırken kullandığı kelimeler nedeniyle dünyanın çeşitli yerlerinde duyuldu. Hatırlanıyor mu, bilmem. Şöyle demiş: "Bunu söylediğim için üzgünüm ama o bir moron. Onunla piramitlerde yarım saat geçirdim." Rehberi böylesine kızdıran şey ise sonra söylediklerinde saklı: "Ona anlattığım şeyler sonrası yüzünde herhangi bir ilgi belirtisi göremedim. Çok kibardı ama belki de sadece futbolla ilgileniyordur." Nasıl anlattığını, nereden başladığını, anlattığı dil her hangisiyse Messi'nin o dile ne derece hâkim olduğunu vs. bilmiyoruz. Rehberin "çok kibar"dı dediği bir adamın arkasından konuşurken seçtiği sözcüğün (moron) yaşadığı deneyimle orantısızlığı vb. altı çizilebilecek noktalar. Ama konumuz bu değil. Konumuz bilginin iktidarı. Belli ki rehberimiz kendi varoluşunu inşa ettiği bir alana bir başkasının kayıtsızlığını abartılı bir biçimde protesto ediyor. Şansı şu ki ilgisizlikle suçladığı Lionel Messi olunca hiç de kibar olmayan bir tarzda yaptığı "beni anlamıyorsunuz", "benim değerim"i

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, kaynarhakan@gmail.com

bilmiyorlar çığlığı dünyanın dört bir yanından duyuldu. Şans diyorum, neden? Türkiye'de tarihçiler de Hawass'ın çığlığına benzer çığlıklar atıyorlar, karşılarında Messi olmadığı için, maalesef çığlıkları duyulmuyor. Sırf onların sevdiği kadar başkaları da tarihi sevmiyor diye her ne kadar şu Mısırlı rehber kadar kabalık etmeseler de cehaletten bahsetmeleri çok kolaydır. İyi de neden herkes tarihçiler kadar tarihi sevmelidir?

Sanırım Tarih'le tarih'i karıştırdığımız için. Geçmiş olan Tarih, büyük harfle başlıyor. Siyasetçilerin, muktedirlerin, devletlerin sevdiği Tarih bu, *ortak geçmişimiz*. Tarihlerin küçük harflisi, burada büyük/küçük derken çalışmaların ilgi sahasına göre bir ayrım yapmıyorum, sadece tarihçilerin yazdığı. Ancak Tarih'in tarih üzerindeki hegemonik etkisi o kadar baskın ki tarihçiler kendilerini Tarih'in üreticisi sanıyor küçük harfli tarih'in yazarı değil. Bu sanrı sadece onlarla sınırlı olmamalı ki son yıllarda tarihçi profesörler bürokraside olsun siyasette olsun daha da görünür duruma geliyor, daha doğrusu getiriliyorlar. Tarihi üretenler ödüllendiriliyor, haliyle iyi tarihçilik iyi yazmakla ilgilenmiyor; onun yerine Tarih'in değirmenine su taşıyor.

Geçmişi kasteden Tarih'in bilincini herkese zorlayan tarihçinin önünde şöyle bir paradoks var oysa. *Tarihimize*, *geçmişimize*, *ortak hafızamıza* diye başlayıp duygusal tonlamalarla herkesin ona sahip çıkmasını vs. önerenlerin unutmanın da kolektif bir irade olabileceğiyle ilgili düşünmesi gerekmez mi? İrade sadece sandıktan çıkınca mı millî olur? Unutmak konusunda kararlı olan dedelerimizin, babalarımızın bu konudaki ısrarında neden bir hikmet aranmıyor?

Hadi Messi'ye "moron" diyen rehber gibi kaba değiliz, diyelim? Ama sırf bizim meslek olarak seçtiğimiz alan devletin kudretini kalaylamak için sık sık başvurduğu geçmişle çakıştığından cübbelerinden saygınlık devşiren din adamlarını kıskandıran kibrimizin gerekçesi ne? Ne yaptığımız araştırma bir başkasına eklemlenip nanoteknolojiye katkı sağlayarak kanser tedavisinde kullanılacak ne de bulduğumuz bir formül kenelerden bulaşan virüsleri öldürecek?

Ama en az bu bilim adamları kadar sayılmak, sevilmek, ünlenmek, değer görmek istiyoruz. Oysa yaptığımız tarih o büyük harflisinin yani Tarih'in yanlışlarını ortadan kaldırmak bir yana, o Tarih'in paralelinde, onu haklı çıkarmak istercesine çalışıyor, onunla çatışmaya girmiyor bile. Çalışmalarımızda kaynak diye kullanırken belgelerin aksine şüpheyle yaklaştığımız o anı kitaplarını andırıyor diye, daha doğrusu bizim gibi kaşları ve gözleri, kaşlarının altında da gözleri olduğu için yazdıklarını kullanmadığımız edebiyatçılarla aynı yerdeyiz aslında. Edebiyat yazarların yazdıklarından fazlası değilse, tarih de tarihçilerin yazdıklarından fazlası değil.

Şimdi buraya gelirken, buraya geleceğimi ve burada sizler gibi topluluğa "akademi yeniliğe engel mi?" diye bir konuşma yapacağımı duyan arkadaşlarım çok eğlendiler. Burada ortaya bir buluşma noktası değil aksine bir tartışma noktası çıkacağını tahmin etmiş olmalılar. Haliyle akademi dediğimiz, her ne kadar aksini düşünsek, söylesek de bir hiyerarşik düzen olduğundan, bu tartışmanın benim kaybımla neticeleneceğinden de emindiler. Aslına bakarsanız ben de pişman olmadım değil. Bu söyleyeceklerimi nasıl hazirunun hoşuna gidebilecek bir şekle çevirebilirim diye çok düşündüm açıkçası. Hatta karnım ağrıdı. Ama işin içinden çıkamadım. Dolayısıyla ben yine aynı noktadan devam edeceğim.

Şöyle başlıyayım. Hacettepe Üniversitesi'nin kütüphane kayıtlarına göre Edward H. Carr'ın meşhur *Tarih Nedir*[1] kitabı (Kütüphanede 4 adet var) 2012 yılından beri 55 farklı okuyucu tarafından ödünç alınmış. Yine iki baskısı olan John Tosh'un *Tarihin Peşinde*[2] isimli kitabı 33 kişi tarafından okunmuş. Alun Munslow'un, 2000 yılı baskısı *Tarihin Yapısökümü*[3] 7, Paul Veyne'in *Tarih Nasıl Yazılır*[4] isimli kitabı ise sadece 3 defa okurlarca ödünç alınmış. *Tarih Nedir*'e duyulan ilgi kitabın baskı sayısından da aşikâr: 2002 yılından beri

1 Edward H. Carr, *Tarih Nedir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 20. baskı- Şubat 2016 (1. baskı- Eylül 2002).

2 John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

3 Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

4 Paul Veyne, *Tarih Nasıl Yazılır*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

20 baskı yapmış yayınevinden. Son iki kitap ise birinci baskıda kalmışlar. Ben 1997 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra Hacettepe Üniversitesi'ndeki yüksek lisans sınavına Carr'ın kitabıyla hazırlanmıştım. Tosh'un kitabını da hemen ardından yine bizim bölümde yüksek lisans derslerinde okudum. Bildiğim kadarıyla Tosh hala okutuluyor. Demek ki metodoloji derslerinde en azından yirmi yıl devam eden bir istikrarımız var. Biz de böyle de memleketin bir başka yerinde farklı mı? Sanmıyorum. Hatta Mübahat Kütükoğlu veya Collingwood hala masaların üzerinde olmalı. Oysa son yirmi yılda dünya değişti.

Karşımdaki topluluğun tarihçilik pratiğimiz konusunda sorumlu bir topluluk olduğunu söyleyebilirim sanırım. Her ne kadar memleketteki şu kadar tarih bölümünün çok azından buraya gelmiş olsak da aramızda eski yeni tarih kurumu başkanları, dekanlık yapmış, fakülte kurmuş isimler, tarih bölümünde başkanlık yapmış olanlar, TÜBİTAK veya Türk Tarih Kurumu'nun proje jürilerinde görev almış olanlar var. Sanırım onlarca tez yönettiniz, doçentlik jürilerine girdiniz, dergi danışma kurullarında yer aldınız ve yine onlarca makaleye hakemlik yaptınız. Türkiye'deki son yirmi yılda yapılmış tarihçiliğin bir kitabı olsa ve adını da isterseniz "Tarihçiliğimiz" koyalım, altında buradaki isimlerin imzasını atabiliriz. Herkesin adını yazmak yerine isterseniz ona da Antalya Akademisi diyelim. Peki Antalya Akademisi kim?

Bugün burada çeşitli görevlerde yer almış 26 profesör, 3 doçent ve 3 yardımcı doçent var. Bir kısmı üniversiteden emekli olmuş, ama tarihçilikten değil, ki aramızdalar. Yine kolaylıkla söyleyebiliriz ki salondakilerin yarısı artık elli yaşın üzerindeler. Haliyle tarihçiliğin nasıl yapılacağına dair eğitimlerini 70'lerin ikinci yarısıyla 1990'lar arasında almışlar. Yüksek lisans ve doktoralarını da sayıyorum. Çok büyük bir kısmı tarih bölümü mezunu, tarihte yüksek lisans yapmış, doktora yapmış. Tarih bölümlerinde çalışmaya da devam ediyor. Buradaki (katılımcı listesinde adı yer alanlar) 32 kişiden sadece 4'ü başka alanlarda doktora eğitimi almış. Sadece

biri sosyal bilimler alanı dışında. 32 kişiden 6-8 kişi lisans eğitimini başka alanlarda yapmış. Bütün eğitimini Tarih bölümlerinde görmüş olanların sayısı 22 yani üçte ikimiz. Yüksek lisans ve doktorasını Tarih alanında yapanlarımızın sayısı 24. Demek ki eğitim hayatı bakımından alana sadık bir toplulukla karşı karşıyayız.

Lisans eğitimini DTCF'de tamamlamış 12 kişi var aramızda. 3 Hacettepe Lisans mezunu var. 4 kişi Selçuk Üniversitesi'nden. Doktoralarına bakınca yine 7 kişiyle DTCF önde. 6 kişi doktorasını yurtdışında yapmış. Ancak yine üç doktoralıya yurtdışında doktora yapmış dört kişiyi eklersek, Hacettepe'den yolu geçen 7 kişi var. Her ne kadar akademiye toplandığımız otelin adresinden mülhem Antalya Akademisi desek de o Ankaralı sayılır.

18 Yeniçağ, 5 Ortaçağ uzmanı var ama bunların hepsi aynı zamanda diğer dönemlerle de ilgili. Aramızda hiç İlkçağ tarihi çalışan yok. 17 kişinin çalışmaları Yakınçağ'la da ilgili, 5 kişi Cumhuriyet dönemine ilişkin alanları çalışıyor. İki kişi Avrupa Tarihi'yle ilgili. Onlardan biri de Avrupa'da Osmanlı imgesiyle. Velhasıl çoğunlukla Osmanlı tarihini çalışan bir topluluk Antalya Akademisi. Akademinin ilgilendiği alanlar: 19 kişi kendisini sosyal tarihçi olarak adlandırabilir. Siyasi tarihle ilgilenenler az, 6 kişi. Şehir tarihi çalışanlar 5-6, tarih yazıcılığı, metodoloji gibi konularla ilgilenenler de yine 5-6 kişi. Çoğunluğu dikkate alırsak Antalya Akademisi'ni şöyle özetleyebiliriz: Ankaralı... Tarih bölümü mezunu, doktorası yine Tarih bölümünde tamamlamış, Yeniçağ anabilim dalı, klasik dönem çalışıyor, sosyal tarihçi.

Ancak yaklaşık olarak son yirmi yılda yapılan doktora tezlerini ele aldığımızda manzara çok farklı. Son iki yüzyıl açık ara önde. Her ne kadar ağırlık olarak tarihçiliğimizin ağır topları 15 ve 16. yüzyılları çalışsalar da belli ki belge bolluğundan belki de yaşadığımız zamana yakınlığından 19. ve 20. asırlar araştırmacılar için daha revaçta. Bin küsur doktora tezinde bu iki asra odaklanan çalışmaların sayısı, 339 artı 465'dir. Konulara bakalım: biyografiler yüzde ondan daha az, 80 küsur. Bunlardan 32 tanesi paşaları anlatıyor. Daha sonra sancak,

kaza ve şehir çalışmaları var. Neticede hepsinin ortak özelliği belli bir dönem boyunca bir uzama kapanmış olmaları. 16. yüzyılda Oxford, 19. yüzyılın ikinci yarısında Cambridge gibi başlıkları var. Bir karşılaştırma sayılırsa bu tür çalışmalar kendi içinde malzemelerini karşılaştırıyor. Sanırım bunların birleşip bir yüzyıl boyunca örneğin tüm bir imparatorluk resmi ortaya konması daha zaman alacak. Birileri buna kalkışmadığına göre ya tez hocasına kabul ettiremiyor ya da son derece zor. Puzzle'lar gibi, tamamlanmadan kimse manzaranın tümü üzerine söz söylemekten sanki imtina ediyor.

Ancak ben ne çalışmaların sahipleriyle ne de ele aldıkları konuyla ilgiliyim. Eğer tarihin de edebiyattan çok da farklı olduğunu düşünmüyorsak, ki ben düşünmüyorum, tarih eğer tarihçilerin yazdığı şeylere deniliyorsa, gerçekten yaşanmışlığı kapsayamadığı ve eninde sonunda kurgu olduğu için bu, tarihçiler de birbirlerinin ne yazdığıyla değil nasıl yazdığıyla ilgilenmeli. Bir roman yazarı bir diğerini, neden aşk romanı yazdın diye eleştirmez. Edebiyatçılar için iyi sanat eserinin ölçütü özgünlüktür. Yapılmamışı yapmak, yazılmadığı gibi yazmak, bazen bunu çok basit, genel geçer, gündelik dille de yapabilir sanatçı, tamamen kendisine bir lügat oluşturur. İmlayı kırar vs. Şimdi ben de işin bu tarafındayım. Kimseyi ona buna bakmamış, efendim arkadaşımız bu konuyu Almanca bilmeden çalışamaz, bu çalışmanın Viyana arşivi kısmı eksik, demem. Bunu açıkçası garip buluyorum. Bir gün tarihçiler, diyelim ki dünyadaki bütün arşivleri değerlendirdikten sonra, ne yapacaklar? Sanki bulununca insanlığın geleceğini kurtaracak bir belge için arşiv arşiv gezip, düşünmeye, yazmaya harcanması gereken zamanı, sırf verilen emeği kamburunda hissetmek için tarihçilerin mümkün olduğunca çok belge kullanmaya, yine meslektaşları tarafından, zorlanmasını garip buluyorum. Tarihçi diye anılan yazarın malzemesini bize nasıl ulaştırdığı her şeyden daha önemli. Malzemesini nasıl kardı, nasıl yazdı, bize ne getirdi?

Haliyle şu sayıda biyografi çalışmasının olduğu bilgisinden ziyade bu biyografi çalışmalarının, sancak veya kaza monografilerinin

nasıl yazıldığı, kurgularının nasıl oluşturulduğu daha önemli. Şu veya bu koleksiyonu görmemek, şu veya bu belgedeki satırı eksik okumak gibi tespitleri tarihyazımı eleştirisi diye değerlendirmek kolaycılık olur. Bazı örnekler üzerinden aslında bunca yıldır tarihyazımı konusunda bir yenilik olmadığını, okunan onca metodoloji dersinin tarihçilik pratiğimizde bir karşılığının bulunmadığını görmek mümkün. Tek tek örnekler üzerinden gitmek yerine, ki bu yazının konuşma versiyonunda bunu yaptım, şimdi sadece bu eğilimleri özetlemekle yetineceğim.

Diyelim ki yazarımız Messi Paşa hakkında yazıyor. Messi Paşa ayan, asker, bürokrat olabilir. Genelde bu biyografilerin kurgusunu herhangi bir insan hayatının merhaleleri belirliyor. Örneğin birinci bölümün başlığı şu: "Messi Paşa'nın çocukluğu ve gençliği". Bu başlık altındaki sayfalar doğal olarak tezlerin geri kalan kısmının çok çok az bir bölümü. Bir iki sayfa. "Çocukluğu"ndan kasıt paşaların kimin çocuğu olduğu: annesi, babası vs. "Gençliği", eğer biliniyorsa gittiği okullar. Ancak kurgu şöyle devam etmiyor: "Messi Paşa'nın Evliliği" veya "Yetişkin Messi Paşa". Bunun yerine, "çocukluk"tan Messi Paşa'nın memuriyet hayatına geçiyoruz hemen: "Messi Paşa'nın Muhassıllığı", "Paşa'nın Kaymakamlığı", "Paşa'nın Valiliği" vs. Aslında tarihçiler şu veya bunun biyografisini değil sadece memuriyet hayatını yazıyorlar. Bunun nedeni belli. Bir insan hayatını yazarken referansları bir insanın hayatı değil, devlet arşivi. Dolayısıyla bir insan hakkında o arşivde ne varsa önce o belgeleri buluyor, kronolojik bir sıraya koyuyor ve ondan sonra da bu belgeleri bir hayat şablonunun içine yerleştiriyorlar. İnsanı yazarken ne bir başkasıyla ne de bizatihi kendisiyle söyleşmeden. Paşaların ihtiraslarını, kaytarmalarını, kibirlerini velhasıl bütün insani duygularını görmeden. Üstelik çoğunlukla sadece Paşa'nın söylediklerini merkeze alarak. Mesela övünüyor paşa, ben şu kadar yolu diğeri 1000 liraya yaparken 10 liraya yaptım. Yazarımız normalde o yıllarda bir kilometrelik bir yolun maliyetini bulmak yerine, çalışırken adeta akraba haline geldiği, bir aile büyüğü gibi sevdiği paşasının yazdıklarını

doğru kabul ediyor. Paşa'nın yolları insanlara eziyet ederek zorla yaptırdığına ilişkin söylentiler dedikodu oluyor, yerel tarihçilerin ne zaman, nerede, kimden duyduğu muğlak bilgiler üzerinden 19. yüzyılın sonunda Anadolu köylülerinin yol sevgisiyle adeta birbirleriyle yarışarak yol amelesi olmak için gönüllü olduklarını yazıyor. Ne bir başka vilayetteki yol inşaatlarıyla, ne aynı vilayetin bir sonraki yüzyılda yol problemiyle herhangi bir ilişki kurulmadan, sadece arşivdeki belgelerin transkripsiyonuyla elde edilen malumat bir doktora tezinde bilgiye dönüştürülüyor. Belgelere referans vererek nesnel bir çalışma yaptığı sanrısı tarihçiyi ilk ve gerçek referansından yani kendisinden, insandan uzaklaştırıyor. Eline kazma kürek almamış birinin sırf komşu köydekilerden daha uzun bir yol yapmak için günlerce gönüllü amelelik yapacağını düşünmesi komik değil mi? Belgeleri sorgulamadan önce kendisini sorgulamalı tarihçi. Çalıştığı üniversitenin rektörü kampüste yeni yollar açmak için kendisinin gönüllü kulluğunu istese, ne cevap verir? Niye kendisinden yıllar önce Anadolu'nun bir köyünde yaşayanlar, haydi yol yapacaksınız diyen valiye, "peki paşam" desinler ki? Koşullar değişmiş diyenlere sormamız gereken ilk soru, "peki insan?"

Son yirmi yılda üniversitelerimizde yapılan doktora tezlerinden bir kısmı da sancak, kaza, şehir çalışmaları. Ancak bunlar da birbirlerini andıran bir şablona sahip. İçindekiler kısmını incelediğinizde bunu hemen anlıyorsunuz. İçerik değişiyor, yemek oturtma, ama ya patlıcan ya patates. Doktora çalışmasının özgünlüğünü yazarı değil yazarın nereyi, kimi, neleri ele aldığı belirliyor. Yeter ki belli bir zaman aralığına denk düşen, kabul edilebilir miktarda bir belge yığınını getirip önümüze koysun. Sadece bu eyleme, nakliyata indirgenmiş bir faaliyete dönüşmüş tarihçilik. Her biri aşağı yukarı aynı kurguya sahip. Mevcut şehirden de yola çıkmıyor üstelik, kaynağından yazıyor. Kale kalmamış ortada ama "Cambridge Kalesi" diye bölüm var, hepsinde aynı etimolojik atıf: kale şu dilden, mahalle bu dilden Türkçemize geçmiştir, yine kaynakçada aynı isimler, aynı cümleler: "Türk-İslam şehrinde mahalle cami/mescid'in

etrafında...". Hristiyan şehrindeki mahalleler göktaşlarının etrafında mı kuruluyor peki?

Daha ilginci klasik dönem çalışmalarının 19. yüzyılı da etkilemesi. Aynı tür başlıkları, bölümlemeyi aradaki uzun yıllara rağmen burada da görmek mümkün. Diğeri "Amasya'nın Coğrafî Konumu", "Çorum'da İklim" vs. demişse 19. yüzyıl Bursa'sını çalışan da aynı başlıklarla çıkıyor karşımıza: "Bursa'da Eğitim", bu bölümün altına şehirdeki okulları, okullarda çalışan öğretmenleri vs. sıralıyorsun; "Bursa'da Sağlık", "Bursa'da Spor", artık belgeler ne verdiyse bölümler açılıp, çoğalıyor.

Bunlar olumsuz örnekler, eskidi, çok daha iyileri yapılıyor gibisinden eleştirilerin hepsine yanıtım: Kötüsünü filan aramadan, rastlantısal olarak YÖK'ün sitesinden önüme ilk çıkanlara bakıyorum. Ama alın size TÜBİTAK'tan tak tak proje desteği almış bir başkası. Doktora tezi değil, proje. Kazalar üzerine. Proje sahibi yazarımız, tek bir kaza değil üç kaza birden inceliyor. Ama yaptığı şu aslında. Üç kaza çalışmasını tek bir ciltte topluyor. Şu tür bölümleri var: A kazasının kaymakamları, B kazasının kaymakamları, C kazasının kaymakamları. Bu bölümlerde herhangi bir kaymakamla ilgili artık ne kadar belge varsa, o kadar uzayıp, kısalıyor. Her bölüm kaymakamın görevine başladığı cümlesiyle başlıyor, bir tür kaymakamlar ansiklopedisi...

Şunu kabul etmeliyiz, bu tür tarihyazımı artık öldü. Değil üç isterse on üç kazanın kaymakamlarını bu şekilde yazsın ne bugün ne gelecekte bunun bir değeri yok. Bunca malumatı ne yapacağız? Onlarca şu veya bu efendinin kaymakamlık görevine ne zaman başladığı, kazada sevilip sevilmediği vs. bunlar ne işimize yarayacak? Bunları arşivden binbir emekle taşıyıp önümüze yığan arkadaşımızın döktüğü alın terine yazık değil mi? Şunu günümüzde daha kullanılır biçimde, her okuyanın kendi karşılaştırmasını kendi yapabileceği biçimde bizimle paylaşsa olmaz mıydı? A-B-C diye sıralaması bile, neden önce A'yı sonra B'yi koyduğunu söylemediğinde, onunla önüme döktüğü malzeme arasına kendisini koymuyor mu?

Madem tarihi, tarihî bir biçimde, 19. yüzyılda Ranke ne dediyse öyle yazacaksın, madem kamyonla malumatı ciltleyip önümüze koyacaksın, tamamen aramızdan çekilsen olmaz mı? Çözümü de basit artık: koy bunları bir web sitesine, bir haritanın üzerine, filtrelemenin temasını ben belirleyeyim: kaymakamları hizmet sürelerine göre sınıflandır, kazaları en az süreyle çalışan kaymakamlara göre ya da en uzun süre çalışanlar hangileri, daha önce K kazasında görev yapmış olanlar, ilk defa kaymakamlık yapanlar, hakkında en fazla belge olanı, en çok şikâyet edileni...

Tartışmasız kabul edeceğimiz bir gerçek var. O da içinde yaşadığımız dünyanın son yirmi yılda hızla değiştiği. Haydi duygular bakımından aynıyız diyelim, siyasetin bazı değişmez özellikleri var, onlar da değişmez, diyelim. Efendim akademinin, tarihçiliğin en azından araştırma yöntemlerinin (arşiv, belge okuma vs.) bazıları değişmez, diyelim. Ama değişen bir şey var. Anlatmak için artık sadece yazmaya ve konuşmaya mecbur değiliz. Hepinizin masasının üzerinde duran telefonlarla neler yapılabiliyor? Anında dünyanın her yeriyle bağlantıya geçebilirsiniz? Akademi belki de hoş geldin zaman bilgi yaratmaya bu kadar yakın olmadı. Akademi belki de hoş geldin zaman mekâna bağlı kalmadan bir topluluk oluşturma imkanına erişmedi.

1998 yılıyla bugün arasında 20 yıl var. Bu yirmi yıldaki gelişmeleri göz önüne getirin. Hayatımıza giren teknolojik yenilikleri, sosyal medya mecralarını, akıllı telefonların özelliklerini, bilgisayarlar programlarını, coğrafi bilgi sistemlerini vs... Artık bilgi diyelim, deneyim diyelim, dert diyelim, mesajımızı başkalarına ulaştırmak için çok farklı yollar varken biz hala bizden yüz, iki yüz hatta bin yıl, iki bin yıl öncekilerin yöntemlerini kullanıyoruz. Harfleri, sayfaları, kitapları. Oysa her gün telefonla haberleşirken kullandığımız o gülen ağlayan yüzler, alkış resimleri yani emojiler duygularımızı anlatırken grafiklerden ortak bir dil yaratıyor. Babil'in cezasına direniyor dünya. Ortak bir dil oluşturmakta inat ediyor. Dünya kendisini, yuvarlak olduğunu, burada olanla orada olan arasında, her şeyle her yer arasında bir etkileşim olduğunu dayatıyor. Ama

bütün bunlarla ilgilenmeyen, bunları bırakalım tarihin diğer sosyal bilimlere açılması gerektiği gerçeğine pratiğe geçerken kulağını kapatan bir tarihçiliğimiz var. 1978-1998 arasında Türkiye'de yapılan tarihçilikle 1998-2016 arasında yapılan tarihçilik arasında fark yok. Her iki dönem düşünüldüğünde diğer disiplinlerde, biyolojide, fizikte, mühendislik bilimlerinde bilgi üretirken araştırmacıların kullandığı teknolojik destekleri kullanmıyoruz, tamam, deney bilimi değiliz, haliyle mikroskopların daha iyi görmesi işimizi kolaylaştırmıyor, çözmek zorunda olduğumuz problemler örneğin insan hayatıyla ilgili değil, bıçakla kesmeden birilerini ameliyat etmek zorunda değiliz haliyle nanoteknoloji veya kuantum mekaniği bizi ilgilendirmiyor. Ama artık belgeleri fotokopiyle değil bir CD'nin içinde veya eposta kutumuzda alabiliyoruz. Hatta arşive girmek için masamızdan kalkmamıza bile gerek yok. Doğru. Ama hala elimizdeki imkanlara rağmen bilgisayarı sadece taşımak, okumak ve yazmak için kullanıyoruz. Beraber çalışmaktan kastımız belli sayıda belgeyi onun okuması, üçüncü bölümü şunun yazması. 1998 yılından bu yana yapılan doktora tezlerinin başlıklarına, içindekiler ve sonuç bölümüne bakın, aynı plan ve aynı değerlendirmeler. Onları bırakın TÜBİTAK tarafından desteklenmiş projelere bakın. (İstisnalar elbette var, projelere baktığınızda artık bir karşılaştırma yapmanın gerekliliğini hissetmiş görünüyoruz. İşte Balkan ülkelerinde ve bizde tarih ders kitaplarının karşılaştırılması gibi, şeriye sicillerini bilgisayar destekli yeni yöntemlerle kullananlar, az da olsa var.) Ama bu projelerin çıktılarıyla herhangi bir doktora tezinin çıktısı aynıysa, bütün faydası literatüre bir katkı düzeyinde kalacak, beni sizi değil sadece o konuyla ilgilenenlere bir fayda sunacaksa sadece, yani ne farklı alanlardan gelen adamları birbiriyle çalıştırmaya teşvik etmeyecek ne de sürekli yaşamayacak ve onu deneyimleyene katılma imkânı vermeyecekse, neden destek alıyor? Fikir daha iyi olduğu için değil bence, siz 19. yüzyılda şuradaki üç kazayı karşılaştırırsınız, ben buradaki diğer üçünü. Burada yenilik daha önce üç kazanın hiç karşılaştırılmamış olması mı? Burada yenilik

bu üç kazanın kaymakam listelerinin, kısa biyografilerinin bir arada verilmesi mi? Burada tarihçilik pratiği için yeni olan ne var? Ya da Osmanlı modernleşmesinde Britanya etkisi. Eğer bu arkadaşlar belgeleri İngiltere arşivlerinden getirip, kullanıp, sonra da bir ülke arşivine, memleket ilmine bir katkı yapmak olarak sunuyorlarsa, neden TÜBİTAK'tan destek alıyorlar? Sadece başvuru yaptıkları için. Başvuruları değerlendirenler de onlarla aynı disiplinden oldukları için. Başvuru şartları sadece şekille ilgili olduğu için.

Şekil, şemail, yöntem ve sonuç bakımından bir doktora tezinden hoş geldin şekilde farklılaşmayan bu çalışmaların "proje" olarak değerlendirilmesi aslında akademide yenilik fırsatının değerlendirilmemesi demektir. Siz eğer tarihçileri diğer disiplinlerle sürekli, samimi ve somut bir çalışma pratiğine zorlamazsanız, yeni teknolojileri kullanmayı öğrenmelerini sağlayacak projelere teşvik etmezseniz, proje çıktılarını zamanın imkanlarını değerlendirerek paylaşmaya zorlamazsanız, yenilikten bahsedemeyiz.

Tarih öyle değildir ama Türkiye tarihçiliği bir kronoloji bilimidir. Her ne kadar artık evrim-ilerleme ikilisinde, ilerleme fikrinden çok önce vazgeçtiysek de hatta bu vazgeçme, yani insanoğlunun her geçen gün daha iyiye ilerlediği, haliyle Osmanlı-Cumhuriyet, Tek Parti Dönemi- Demokrasi vs. gibi ardıllaştırmaların empoze ettiğinin aksine, bugünün dünden daha ileri olmadığı düşüncesi en çok tarihçilerin hoşuna gitse de bugün Türkiye'de ilerlemeci düşüncenin en büyük destekçisi tarihçilerdir. Sözüm meclisten içeri. Bugün Türkiye'deki bütün tarih bölümlerinin ders programına bakın. İlkokullarda bir zamanlar duvara asılan zaman çizelgesini takip ediyor. Oysa inşa edilme nedenlerine ve işlevlerine baktığınızda Çamlıca Cami de Atakule de Selimiye de bunların hepsi zigguratttır. Ama siz eğer bütün bunları İlkçağ'da sanat ve mimari, Selçuklu'da sanat ve mimari vs. gibi zamana ve mekâna kapatan bir başlık altında verdiğinizde, kavramları belli bir coğrafyaya çakmış olursunuz. Hoş geldin "özgücülük". Bugün Türkiye'de halen 1990'ların ikinci yarısında çok tartışılmış olmasına rağmen, bitti, öldü, postu geldi kendi

öldü denilmesine rağmen, pozitivist bir tarihçilik yapılıyor. Yöntemi ilerlemeci olan bir tarih nasıl aksini iddia edebilir ki?

Bakın Munslow'un kitabı[5] 1997 yılında yazılmış, Türkçeye 2000 yılında çevrilmiş: Diyor ki 19. yüzyıldan devralınan modernist bir tarihçilik pratiği var. Buna göre tarihsel açıklama biriktirilen ham verilerden, yani belgelerden, doğal bir tarzda çıkar. Kişisellikten arınmış biçimde, şeffaf, edebiyatçılar tarafından kullanılan araçların hiçbirine yüz vermeden, mecaza başvurmadan, üsluba uzak durarak. Sanki şu anki akademik tarihçiliğimizin tarifi bu. Belgeleri sıraya koyuyor ve onların zaten kendi başlarına konuştuğunu varsayıyoruz. Belki de yeni teknolojileri kullanmaktan kaçınmamızın nedeni de bu. Öyle ya eğer biz, yani tarihçi, aradan tamamen çekilip tematik veya kronolojik filtreyi okura bırakırsak, biz ne yapacağız, sadece belgeleri okumak dışında!

Üslup konusu bambaşka bir tartışma. Ama yukarıdaki tespiti düşündüğümüzde ve Türkiye'de son on beş yılda yapılmış doktora tezlerine baktığımızda değişen bir şey olmadığını görürüz. Belgeleri biriktiriyorlar, günümüz diline taşıyorlar, kavramlarla değil tarihlerine ve kısa dönemlerine göre sıralıyorlar ve sonuçta da yine kişisel her türlü değerlendirmeden uzak biçimde girişte, özette ve içindekiler bölümünde zımnen söylenenleri tekrarlayarak bir sonuç bölümü yazıyorlar. Dolayısıyla tarihçiliğimiz pratik anlamda hala pozitivist bir bilgi üretimi yapıyor. İstediğiniz kadar ilerlemeye, ilerleme düşüncesini empoze eden siyasi düşüncelere uzak olduğunuzu iddia edin, istediğiniz kadar Batı-Doğu karşıtlığına mahkûm olmadığınızı söyleyin, üretilen tezler ve tezlerdeki plan vs. tam aksini söylüyor. Dolayısıyla her ne kadar kitabî olarak akademi yeniliğe engel olmasa da burada kime sorsam bu soruyu, hayır, engel değil dese de pratik tam aksini söylüyor.

Ha diyeceksiniz ki, biz ne yapacağız, bu verileri eğer veri tabanı yapacak ve oraya işleyeceksek, biz ne yapacağız. İşte bence tarihçilik ondan sonra başlıyor. Yoksa bu arkadaşımızın veya Türkiye'de çoğu

5 Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

tarihçinin yaptığı gibi bilgi üretimi görevinin arkasına gizlenerek, gizlenme diyorum, çünkü tarihçiye özellikle akademide kendi tarzını edinme, mecaz vs. kullanma diyen anlayışın uzun vadede neticesi farklılaşmak isteyenlerin kendilerini yukarıda olduğu gibi detaya mahkûm eder hale gelmesi, analiz diye de karıncanın ayağındaki boğumları sayması haline geliyor. Akademik tarihçiliğimiz bizi anonim hale getirdikçe herkesi herkese benzetiyor. Aynı olan aynıdan ölüyorsa, yaşam dediğimizden aslında birbirinden farklı olanların beraberliğinde var oluyorsa, bu kadar birbirine benzeyen tarih tezinin yazıldığı yerde aslında tarih, ölmüştür. Ölmemişse de can çekişiyor. Kendisini dayatan yeni bir üniversite sistemi var. Teknokentler vs. üniversiteyi piyasayla ilişkiye zorlayan yeni bir düzende tarihe herkesin ihtiyacı var, yokmuş gibi davranan da şu Mısırlı turist rehberi gibi "*Messi morondur*" dedikçe tarih bölümlerinin yaşama şansı kalmayacak. Sırf 18-22 yaş arasında rastlantısal olarak karşımıza çıkan öğrencilerin hayata dört yıl daha geç katılmalarını sağlamak dışında bir işlevimiz olmayacak.

Tarih bir zanaat olmayı bırakıp sanat olmaya karar vermediği sürece ölmeye mahkûm görünüyor. Peki tarihi nasıl sanat yapabiliriz. Yazdığımız her neyse onu biricik kılarak. Buna ilişkin üç önerim var. Birincisi malzememiz her neyse, onunla neden, nerede, ne zaman karşılaştığımızı, doktora veya çalışma süresi boyunca malzeme üzerinde derinleştikçe başlarken kafamızdaki düşüncelerin nasıl değiştiğini yani o eseri yazma sürecimizi de içeren bir yazma biçimi öneriyorum.[6] İkinci önerim dijital yenilikleri sonuna kadar değerlendirip her türlü sınıflamayı okur için mümkün hale getirip tarihçiliği sadece tasnif olma halinden çıkarmak. Üçüncü ve son önerim 1997'de önce Batı'da 1998'de Türkiye'de akademik mecralarda *Sosyal Bilimleri Açın* çağrısına kulak vermek, disiplinler arası çalışmayı ciddiye almak. Tarih bölümlerini kendi içinde anabilim dalları şeklinde daha da kapatmak yerine, bütünleştirmek; dahası başka disiplinlerden akademisyenlerin aynı bölümde çalışmasını sağlamak.

---

6 Oktay Özel, *Türkiye 1643, Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Müzakereler

İbrahim Şirin

Bir sonuca varmamak da bir sonuçtur. Yani elinizdeki dokümanlardan anlamlı bir sonuç çıkaramayabilirsiniz. Çıkaramamayı yazmakta bir sonuç, yani bunu belirtebilirsiniz. Mesela merak ediyorum, Musiki Muallim Mektebi'nde çocukların yazılı kağıtları var mıydı? Pierre Bourdieu Fransa'da bununla ilgili bir çalışma yaptı. Ve belki birileri için anlamlı olmayabilir, ama oradan oldukça anlamlı sonuçlar çıkardı. İkincisi bu anlatılarında, doküman çalışmalarında suskunluğu da konuşturabiliriz. İlla anlamı yazarın konuştuğu yerde aramak yerine sustuğu yerlerde de arayabiliriz. İşte, bunu yazacak kişi devreye girebilir ve buradan da belki bir sonuca varabilir. Yani bu birisi için belki anlamlı olabilir, diğeri için anlamlı olmayabilir. Netice de bu bir yerde bizim anlamlandırma uğraşımız değil mi? Yani anlamlandıramadığımızda da bu bir uğraş, neticede biz bununla bir şekilde uğraşacağız. İlla bu anlamda bir sonuca varıp varmama meselesi değil. Bir de hep bu hakikate bizim dışımızda keşfedileceği ile ilgili ki çok eski bir şey bu. Gadamer bundan yüz yıl önce *Hakikat ve Yöntem* kitabında bilakis "hakikat keşfedilmez icat edilir", "yaratılır" diyor. Şimdi dolayısıyla burada da böyle bir durum var. Epistemolojiyle ilgili bir sorunla karşı karşıyayız.

Ahmet Nezihi Turan

Tarih dediğimiz şey bizim ilgimizi yansıtan sorularla oluşuyor. Biz neye ilgi duyuyorsak o soruları soruyoruz, galiba tarihe. O yüzden de çocuklarımız bizim sorduğumuz soruların dışında başka sorular soruyor. Onlar başka soruların cevabını arıyor. Belki de bunu çok daha fazla hesaba katmak gerekiyor.

Ahmet Özcan

Hakan bir meydan okumanın dilini kullanarak meydan okudu. Bu meydan okuma, var olan bir hegemonyayı yıkmak içindi. Fakat bu

hegemonyanın yerine, söylemiyle yeni bir hegemonya oluşturmuş oldu. Ardından yargılarla beraber didaktik ve negatif bir söylem diline döndü.

Bir anlamda Hakan'ın yaptığı "zamparalık var ama müktesebat eksik" şeklinde. Müktesebat eksik olduğu zaman bu şey birbiriyle örtüşmüyor. Meydan okuduğunuz ve yıktığınız yerine yeni bir barışçıl bir şey inşa etmeye çalışmak gerekmez mi?

Özer Ergenç

Yalnız bir konuda haksızlık yapılmaması gerektiğine inanıyorum. 19. yüzyıl tarihçiliğini ya da bizde olagelen bu belge ve narratif odaklı yaklaşımı redde yönelenlerin yaptıkları bir tek şey var, onu sen de yaptın şimdi. Verdiğin örnekler kötü örnekler. Kötü örnekler üzerinden onu mahkûm edemezsiniz. Velev ki 70'li yıllarda bir mahalle tanımı yapılmış. 2000 yılında da aynı yapılıyor. E bu yapılacak iş değil ki. Yahut da üç tane kazayı arka arkaya koymuş. Yani, Ranke bunu mu söylüyor? Bu mu yani. Ne gördüysen yaz mı oraya, diyor? Bir de tarihin bir icabı var. O icap o çıkardığın belgeleri anlamlı halde bir anlatıya dönüştüreceksin. Bu anlatı eğer güzel yapılmamışsa, o güzel yapılmayan anlatılardan siz bir yaklaşımı mahkûm edemezsiniz. Bu üzerinde konuşmamız gereken bir şeydir.

Şimdi ben de aynı şekilde yeni yaklaşımları bu şekilde alırım. Mesela çok yetenekli olduğunu düşündüğüm ve çok takdir ettiğim Baki Tezcan Amerika'da doktorasını tamamladı. Öyle çok yüksek güzel başlıklar da koyuyor ki eserine, İkinci İmparatorluk diye. Bu İkinci Cumhuriyet'e benzer bir başlık. Tezi şu: Bu dönemin sadrazamları artık tüccar ailelerinin çocuklarının içinden çıkmıştır. Yani bunlar eğilimleri değiştirdiler. Osmanlı yöneticilerinin tavrını değiştirdiler. Sordum. "Kaç tane tespit yaptın" dedim, bu tüccar ailesinin sadrazamı olarak. 3 tane yapmış. 18. yüzyılda bir de sadrazamların çok sık değiştiği bir dönem bu. 3 kişiye dayanarak böyle bir şey yapılabilir mi? Kötü örneklerle mahkûm etmek yerine biz, bunun ikisini nasıl telif ederiz, onun üzerinde durmamız gerekir gibi geliyor bana.

İlhan Tekeli

Belki soruyu şöyle sormak daha yaratıcı olabilir. Akademiye rağmen yenilik nasıl yapılabilir? Akademi bunun her zaman engelidir. Şimdi aslında yapılan sunuşu beğendim ve bunun içinden bir soruyu biraz irdeleyeceğim. Yani tarih yazıcısının kendisini belli etmesi. Şimdi bu çok önemli bir öneri. Bunun alternatifleri ne olabilir ve buradaki değişik tutumlar ne olabilir konusunda bir ufak irdeleme yapacağım. Bu nasıl olabilir? Şimdi bunun maksimum hali yani tarih yazıcısının işin içinde maksimum kalması şöyle anlatılabilir: Tarihi, bir senaryo yazmaya indirgemek. Kötü anlamda söylemiyorum. Tarihi bir senaryo olarak yazmak, ama aslında tarihi senaryo olarak yazan kişinin tarihi yazmasından çok o senaryoyu nasıl yazdığının tarihini yazması gerekir. Şimdi bu oldukça karmaşık bir iş. Ve bunun içinden tarihi süzüp çıkartmak zor. Acaba bunun alternatifi daha uygun bir pozisyon nasıl olabilir? Bugünkü tarih yazıcılığı formunu da çok değiştirmeden. Yani senaryonun senaryosunu yazma haline getirmeden, acaba tarih yazıcısı pozisyonunu nasıl tutabilirim? Şimdi burada bir pozisyon var. Geçmiş tarih yazıcılığındaki o pozisyon tarih yazıcısının geçmişin gerçeği konusunda bir otorite pozisyonunu koruması pozisyonuydu. Bundan kurtulduğunuz zaman önünüz açılıyor ve çok farklı pozisyonlar elde edebilirsiniz. Bu şöyle olabilir. Tarihi yazarsınız. Tarihi olabildiğince nötron olarak yazarsınız. Asıl tarih yazdığınız şey, sonuç bölümünde sizin yazdığınızdır. Ama bunu yazarken otorite olarak yazmazsınız. Şunu dersiniz okuyucuya. "Bak bu malzemeyle sana bir tarih kurdum, bir senaryo kurdum. Bu senaryoyu okuduğunda tarih yazıcısı olarak benim sonucum bu. Ama sen de eşitsin. Benim otoritem yok. Sende alternatif sonuçlarını üretebilirsin." Bu tarih yazıcılığında okuyucuyu eşitleyen ve özgürleştiren bir tutumdur. Ama tarihin yazılış formundaki soğukkanlılığı, belgelerle ilişkiyi, çok karıştırmadan bir anlamda okuyucunun eleştirisine olanak verecek bir formda tutarak sunmaktır. Bu bir alternatif. Senaryonun senaryosu olarak tarih yazmaktan daha iyi bir alternatif olarak düşünüyorum. Şimdi burada şöyle bir konu

daha var: Tarihçi burada bir aktör olarak yer alırken şöyle iki soruyu yanıtlaması lazım. Bir tanesi okuyucunun ihtiyacına göre aktör olarak mı girecek işe, yoksa tarih yazıcısının ihtiyacına göre mi aktör olarak girecek? Şimdi ben tarih yazıcısının ihtiyacının da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü tarih okuyucusunun ihtiyacı tarih yazıcısının ihtiyacı kadar derin olamaz. Onun için buradaki ele alış biçiminde daha derinden bir ihtiyaç tanınır mı? Çünkü tarih okuyucusunun çoğunlukla ihtiyacı biraz siyasetten gelen baskılarla vesaire ile şekillenir. Ama tarih yazıcısının onu yazarken. Yani tarihyazımı müthiş bir şey. Ben son işte II. Dünya Savaşı tarihi yazdım. 6-7 yıl kıvranarak yazdım. Bunu kendimi tatmin etmek için yazdım. Yani o açıklama beni tatmin etmeli. Şimdi tarih yazıcısının ihtiyacını ön plana almak ve öyle bir aktör olarak işin içinde olmak ve bunu girişinde, sonucunda, başında falan çok içine karıştırmadan ortaya koymanın çok yararlı olacağını düşünüyorum.

İbrahim Şirin

Oktay Özel *Goşa'nın Gözleri* isimli kitabında çok samimi bir şekilde bir defter karşısındaki yaşadığı sıkıntılarını çok net bir şekilde anlatıyor. Belki birilerine samimi gelmemiş olabilir, ama bana çok samimi geldi. Bu tür metinler yok. Yani bu tür metinler olmuş olsa sadece doktora öğrencisi ya da yüksek lisans öğrencisi ile değil de bütün o tarihçi camiasının paylaşabileceği tecrübî bir metin olurdu. Herhangi bir deftere çalışacak bir araştırmacı, en azından bu tür bir şeyde karşılaşabileceği sorunları görebilir.

Hakan Kaynar

Bu kötü örnek mevzusunu biraz açmam gerekiyor. Seçtiğim örnekleri son derece tesadüfü belirledim. Hani açtım, açtım okudum. Ve iyiyi içinden ayıklamadım. Şurada 5 tanesine dün gece baktım. Aslında bir iki örnek olmaz, biraz daha bakayım diye ama. Burada paylaşmak için zaman yetmedi. Ahmet Özcan'ın dediği gibi bu meydan okuma meselesi değil. Kaldı ki ben edebiyatı seven birisi

olarak bu anlatı mevzusunu çok değerli buluyorum. Siegfried Kracauer George Simmel'in öğrencisi, tarihçi de değil, ama ömrünün son kitabı tarih metodolojisi üzerine olmuş. O diyor ki bu tarihçiler, kendilerine birisi "ozan" der diye, o kadar korkuyorlar ki. Hani anlatmayı bıraktılar, bilim adamıyım dedirtmek için başka şeylerin peşindeler. Oysa tarih tam da anlatma, hikâye etme. Yani benim onu dışladığım gibi bir durum yok. Ama çalışmaları yakından okuduğumuzda, aslında yazılanların bir şey anlatmadıkları, sadece belgeleri nakil ettikleri açık seçik ve bunun bir genel eğilim olduğu da ortaya çıkıyor. Üstelik hiçbir doktora ya da yüksek lisans jürisinde bu tür yerlerin sorgulandığına rastlamadım. Bu paragraf bundan sonra niye geldi, bu bundan sonra niye geldi. Bunu sormuyoruz, yani. Dolayısıyla lisans eğitimi üzerine düşünmek lazım.

Ben bir sonuca varmak istiyorum. Sinemada "100 tane film izle evladım tamam şimdi git montaj yap" diyor muyuz, demiyoruz. Tarihçilikte bir montaj, aslına bakarsanız. Öyle "100 tane oku, şimdi de git montaj yap" diyoruz. Neyi neye bağlayacak, vesaire. Nasıl bağlayacak. Bunları da öğretecek bir şey kurun. Yani araç kazandırmak. Bilgiyi öğrencinin üzerine yığmak yerine, dil, araştırma teknikleri, doğru bilgiye internet üzerinden nasıl ulaşılacağı, sonra bu bilgilerin nasıl işleneceği, bu bilgileri işlerken yeni olanakların nasıl kullanılacağı, başkalarına nasıl daha hızlı anlatılacağını öğretmek gerekiyor. Hani 500 sayfa proje metni olur mu? Halbuki 1500 sayfadan indirmiş 500 sayfaya. Kimin 1500 sayfa, 500 sayfa okumaya zamanı var? Madem proje yapıyorsun, bugünün olanaklarını kullan.

IV
RESMÎ TARİH TARTIŞMALARININ NERESİNDEYİZ?

Mehmet Ö. Alkan*

Benim konum resmî tarih tartışmalarının neresinde olduğumuz ile ilgilidir. Zafer Hoca[1] bir bakıma haklı, resmî tarih Batı'da nasıl

---

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, moalkan@gmail.com

1 Zafer Toprak Hoca ile de aynı oturumda olmaktan büyük keyif alıyorum. Çünkü Zafer Hoca ile ben 30 senedir tanışıyoruz. Bugün gelirken de düşündüm. 30 sene önce ben Zafer Hoca'yı sahaflarda tanıdım. Artık herhalde yeni kuşak sahaflarda pek tanışmıyordur. Aynı şekilde Ali Birinci Hoca ile de biz sahaflarda tanıştık. Herhalde bizden sonraki kuşak sahaflarda tanışamayacak gibi duruyor ya da çok az akademisyen tanışacak gibi duruyor. Zafer Hoca ile hazır yan yanayken belirtmek isterim ki çok yardımını gördüm. Bunu özellikle belirtmek isterim. Hem entelektüel anlamda hem akademide yol göstermesi anlamında hem de dostluk anlamında. Biz ilk sahaflarda Arslan Kaynardağ'ın Elif Kitabevi'nde 1987 senesinde tanışmıştık. Benim ilgilendiğim konuyu öğrendiğinde bana -o zaman Baha Tevfik üzerine çalışıyordum- Baha Tevfik'in II. Meşrutiyet'te 10 sayı çıkarmış olduğu *Felsefe Mecmuası*'nı takım olarak hediye etmişti. Benim gibi genç bir akademisyen için paha biçilmez bir teşvikti bu. Akademiye yeni başlayan bir âdem olarak çok heyecanlanmıştım. Sonra oturdum Zafer Hoca'nın bana hediye ettiği *Felsefe Mecmuası* üzerine o zaman Mete Hoca'nın yayınlamakta olduğu *Tarih Toplum* dergisi için bir yazı hazırladım. Sonra doktora tezimde de çok yardımını gördüm. Çünkü benim doktora danışmanım sürekli yurt dışındaydı. Dolayısıyla biz pek temas edemiyorduk kendisiyle. O sırada ben biraz dağıldım. İşte çok fazla bölüm oluşturdum. 2500 sayfaya yakın bir doktora tezi ortaya çıktı. Sonra bir gün Zafer Hoca'ya Boğaziçi Üniversitesi'ne gittim. O aldı benim bütün bölümleri "şunu koy bunu koyma, bunu bununla birleştir" şeklinde toparlamamı sağladı. Hep söylerim, bir "deniz feneri" gibiydi. Karanlıkta kaybolmuştum ve beni karaya

bizde nasıl, bakmak lazım? Aslında genel bir önerme olarak şunu kabul etmek gerekir: Siyasal iktidarların, otoritenin var olduğu her yerde istisnasız bir şekilde resmî tarih de oluyor. Yani bu dünyanın neresi olursa olsun, hangi dönem ve toplum olursa olsun geçerlidir... Çünkü resmî tarih o anda var olan iktidarı meşrulaştıran bir tarih. O iktidarın neden iktidarda olduğunu, neden ülkeyi yönettiğini, yöneticinin neden yönetme hakkı olduğunu izah etmeye çalışan bir geçmiş kurgusu, bir meşrulaştırma aracı. Ancak modern anlamda resmî tarihin ortaya çıkışı aslında modern toplumun ortaya çıkışıyla eşzamanlıdır. Yani sanayileşme, kapitalistleşme ve çok daha önemlisi örgün eğitimin ortaya çıkışıyla resmî tarih de ortaya çıkıyor. Öncesinde yok mu? Var. Ancak öncesindeki resmî tarih küçük, dar yönetici elit için var. Onun dışındaki insanlar için gerekmiyor, onlar daha çok dinî mitoloji ile şekilleniyorlar. Yani insanlar genel birtakım kurgulardan haberdar yalnızca. Fakat örgün eğitim bütün dünyada –Türkiye de dahil buna- 19. yüzyılda oluşturuldu. Hatta buna üniversiteler de dahildir. Bakmayın işte İstanbul Üniversitesi'nin –ki ben öğretim üyesiyim- kuruluş tarihi olarak ambleminde 1453 yazmasına. İstanbul Üniversitesi 1453'te kurulmadı, 1863'te kuruldu. Bugünkü şeklini II. Abdülhamid 1900 yılında verdi ve hala kesintisiz devam ediyor. Ben kuruluş tarihini 1863 olarak kabul ediyorum. Ve üniversite medresenin devamı olarak değil, medreseye rağmen kuruldu. Çünkü Lütfi Efendi gibi dönem ulemasının itirazı var. "Medrese kıtlığı mı var" niye Darülfünun açılıyor diye soruyor. Köprülü Medresesi var diyor yanımızda, Süleymaniye Medresesi var, Fatih Medresesi varken Darülfünun'a ne ihtiyaç var? diye eleştiriyor. Çok açık ki modern üniversitenin açılışı medreseye rağmen olmuştur. Bunu da hatırlamak lazım. Dünyadaki üniversitelerin

---

çıkartmıştı. Bu vesileyle sizlerin huzurunda kendisine olan minnettarlığımı da ifade etmiş olayım. İfade etmek isterim. Sırf bana değil hakikaten genç kuşağa çok yardımları, her zaman mütevazı yardımları olmuştur. Yol göstermiştir. Bugün de onunla beraber aynı kürsüyü paylaşmaktan onur duyduğumu ifade etmek isterim.

tamamının da -bakmayın onların da logolarında 1253, 1278 gibi eski tarihler yazmasına-, kuruluş tarihi 19. yüzyıldır. Daha öncekiler üniversite değil, bilim kurumlarıdır, üniversiteyle karıştırmamak lazım. Çünkü üniversite örgün eğitimin son aşamasıdır. Bu şu anlama geliyor. İlkokul, ortaokul, lise olacak ondan sonra üniversite gelecek. İstisnasız bütün dünyada örgün eğitimin, yani ilkokulun, ortaokulun, lisenin ve üniversitenin kuruluşu 19. yüzyıldır, bu kadar. Bunun da nedenlerini uzatmayacağım ama yalnızca şunu söylemek isterim. 19. yüzyılda çok büyük bir nüfus köyden kente geliyor. Bu sanayileşen, kapitalistleşen dünyada bilgi ve beceri aktarmak zorundasınız, buna dört işlem (toplama, çıkarma, bölme, çarpma) dahil, coğrafya ve tarih dahil, dil, lisan öğretmek dahil, ahlak öğretmek dahil. Dolayısıyla 19. yüzyıl okulun icat edildiği yüzyıldır. Şimdi ortaya şöyle kendiliğinden bir problem ortaya çıkıyor. Okulu kurduktan sonra dersler vereceksiniz. Şimdi eskiden okul var mı? Var. Ne var? Sıbyan Mektepleri var. Orada ne anlatıyorsunuz? Yalnızca dini konu anlatıyorsunuz. Yani Ortodoks iseniz size Elence/ Yunan harfleriyle İncil'in okuması öğretiliyor, anlaması değil. Bir de Ortodoks Hristiyan şeriatını öğreniyorsunuz. Müslüman iseniz Arap harfleriyle Kuran-ı Kerim'i okumayı öğretiyorlar. Bir de mezhebinize göre İslam'ın şeriatı öğretiminden söz ediyoruz. Ne tarih var ne coğrafya var ve ne dört işlem var vs. -istisnalar dışında.

Şimdi 19. yüzyıla baktığımızda ilkokulu, ortaokulu, liseyi kuruyorsunuz, dersleri seçiyorsunuz. Sonra derslerin konuları için bir seçme yapıyorsunuz, diyorsunuz ki işte ben bir dönem tarih dersi okutacağım. Ne tarihi? Meselâ Osmanlı Tarihi. Peki bir dönemde yani 13 haftada veya 1 yılda, 26 haftada ne öğreteceksiniz? Konu başlıklarını tespit ettiğiniz andan itibaren aslında farkında olarak veya olmayarak resmî tarihi de yazmış oluyorsunuz zaten. Çünkü seçimin kendisi bizatihi resmî tarihi oluşturmaya başlıyor. Çünkü o seçimde çok önemli kriterleriniz var. Öne çıkaracağınız kişiler var, dönemler var, konular var. Tersi de doğru, yani yok sayacağınız, görmezden geleceğiniz hiç zikretmeyeceğiniz kişiler var, dönemler ve

de olaylar var. Bu şablonun oluşturulmasının bizatihi kendisi bile aslında resmî tarihin oluşturulması. Tabi bu şablonu oluştururken de şuna dikkat edeceksiniz. O anda başta bir padişah bulunmakta. Tarih dersini o padişahın yönetme hakkını meşrulaştıracak tarzda yazacaksınız. Bu ne demek? Osmanlı ve onun hanedanını, yani Osmanoğulları'nı birincil önemde vurgulayacak şekilde yazılacak. Çünkü tarih dersi, o anda var olan iktidarı da meşrulaştıran en temel kaynağınız olacak sizin.

Şimdi öncelikle 19. yüzyıldan günümüze kadar iki öbek halinde bakabiliriz resmî tarih açısından ders kitaplarına. Bir Osmanlı dönemi, iki Cumhuriyet dönemi. Osmanlı dönemini de kendi içinde üç alt başlıkta ele alabiliriz; Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet. Bu dönemlerin anlamı ve önemi ne? Onların birkaç örneği üzerinde duracağım size. Şimdi bizde okulun icat edildiği dönem Abdülmecid ve Abdülaziz dönemleridir. Yani Abdülmecid döneminde başlıyor okulla ilgili kurgulamalar. Nihayet Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulması ve nizamnamesinin yayınlanması, ilkokul, ortaokul, lise yani iptidai, rüştiye ve idadi, sultani hatta ve âli mektep aşamalandırılması Abdülaziz döneminde oluşturuluyor. Ders programları da oluşturuluyor. Tanzimat Dönemi'ne baktım ben. Tanzimat Dönemi'nde ilk defa ders kitabı yazılıyor. Daha önce Osmanlı'da örgün eğitim için ders kitabı yoktu. Tıbbiye'nin Fransızcadan çevrilen kitapları vardı, ama ilk ders kitaplarının yazılması 1860'lı yıllar. Maarif-i Umumiye Nezareti'nden ders kitabı yazacaklara talimat gidiyor. Talimatlardan bir tanesi şöyle, meselâ ahlâk risalesini yazarken diyor ki, "insanın dinine, anasına, babasına, öğretmenlerine, kendi cinsine, nefsine, yöneticilerine ve vatana karşı görevlerini ve 'kavanin-i memlekete' yani memleket kanunlarına riayeti öğretecek tarzda" yazın ahlâk kitabını. Peki tarih kitabını nasıl yazacaklar? Tarih kitabı için de diyor ki, "Tarih-i Osmanî kitabını yazarken vatan sevgisini, 'muhabbet-i vataniyeyi' aşılayacak tarzda, gayrimüslimlerin de bu toprağı kendisinin hissedecek tarzda "Tarih-i Osmanî" ders kitabını yazınız", şeklinde talimat var. Buradan itibaren zaten resmî ideoloji

ile resmî tarihi de görmeye başlıyoruz. Çünkü yalnızca hangi konuların işleneceğini değil, hangi başlıkların nasıl işleneceğini de şekillendirmeye başlıyorlar. Şimdi bunlar ilk yazılan tarih kitapları olmakla birlikte, benim gözlemim o ki Türkiye'de resmî ideolojinin de resmî tarihinde oluştuğu, kurumlaştığı asıl dönem II. Abdülhamid dönemi. Çünkü bu konuda Maarif-i Umumiye Nezareti'nde çok yoğun bir çalışma yapılıyor. Ders müfredatlarının tespit edilmesi, ders kitaplarının yazılması, öğretmenlere talimatlar verilmesi, derslerde neler işlenecek, neler işlenmeyecek ayrıntılı bir şekilde belirleniyor. Birkaç örnek vereyim, ki beni de şaşırtmıştı. Mesela II. Abdülhamid dönemindeki tarih ders kitapları iki çeşittir. Önce onun ayrımını yapayım size. Askerî yani Harbiye Nezareti'ne bağlı okullarda okutulan tarih kitapları ayrıdır, genel yani Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı okullarda okutulan tarih ders kitapları ayrıdır. Askerî okullarda okutulan tarih ders kitaplarına baktığımızda az veya çok erken dönem Türk mitolojisinden söz edildiği dikkat çeker. Bir "Türk Tarihi", bir "Millî Tarih"in ilk numunelerini orada görürsünüz. Örneğin Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Âlem" adlı ders kitabı bu konuda en iyi örneklerden biridir, şaşırabilirsiniz baktığınızda. 1296 basım tarihli Tarih-i Âlem, erken Türk mitolojisinden söz eden, Karluklar ve Orta Asya mitolojisi dahil olmak üzere söz eden çok önemli bir kitaptır, ki Harbiye'yi ve Harbiye'deki Türk milliyetçiliğini derinden etkileyen kitaplardan biridir. Hem Bahriye'de hem Harbiye'de okutulan Mehmet Tevfik'in, Mehmet Şükrü'nün kitaplarında özet bile olsa Türk tarihinden, vurgusundan, kimliğinden kavim olarak, millet olarak söz etmektedir. Dolayısıyla Harbiye'de okutulan tarih kitaplarına baktığınızda meselâ yine "Tarih-i Âlem" sizi şaşırtabilir. Dünyanın oluşumunu jeolojik olarak anlatıyor. Allah, Âdem ve Havva'yı nasıl yarattı ona bir değiniyor, ama gaz bulutu, gaz sıkışması, güneşten kopan parça tarzında dünyanın oluşumu anlatımı da var. Unutmayalım 1870'lerin ortasından söz ediyorum size. Oradan sonra peygamberler, peygamberlerden sonra Orta Asya'ya gelen bir tarih, Orta Asya'dan İslam'a, Hz. Muhammed ve 4 halife arkasından Abbasi,

Emevi geçiştirilir, son olarak Selçuklu ve Osmanlı çizgisi. Halbuki normal liselerde okunulan kitaplara baktığımızda orada doğrudan doğruya Allah dünyayı nasıl 6 günde yarattı, 7. günde dinlendi, Âdem ve Havva ve ondan türeyen insanlar, peygamberler, İsrailiyat ondan sonra Hristiyanlık sonra Müslümanlık, Hz. Muhammed, 4 halife dönemi, Abbasi, Emevi arkasından Selçuklular, "tevaif-i müluk" ve Osmanlı tarihi şeklinde iki ayrı hattın daha II. Abdülhamid döneminde de kurulduğunu görüyoruz. Bu birinci özellik. Diğeri resmî tarihin oluşması açısından ilginçtir; II. Abdülhamid dönemi tarih ders kitapları Abdülmecit ile biter. Abdülaziz yer almaz. Abdülmecit de yenileşmeci bir padişah olarak kısaca geçilir. En çok üzerinde durulan "müessis-i sani" olarak nitelendirilen II. Mahmud'dur. II. Mahmud öne çıkartılan, devleti yeniden kuran, ikinci kurucu, ihya eden bir padişah olarak anlatılır. Ama tekrar ediyorum Abdülmecit'ten az söz edilir, ama Abdülaziz ve V. Murat yaşamamış gibi hiç söz edilmez. Altını çizerek söylüyorum, II. Abdülhamid'i dönemin ders kitaplarında göremezsiniz o yüzden II. Abdülhamid'in kaçıncı padişah olduğu tartışmalı hale gelir. 33 mü denecek, 30 mu denecek, 31 mi denecek? Çünkü arada atlanan padişahlar var. Ayrıca II. Abdülhamid döneminde çok ilginçtir; Ahmet Mithat Efendi'nin "Üss-i İnkılap"ı adeta Abdülhamid'in anayasayı ve parlamentoyu Osmanlı'ya getirişini meşrulaştıran çok temel kitaplardan biridir. Çok da önemli bir kitaptır. Ve sonra yasaklanmıştır, o da ilginçtir. II. Abdülhamid'in isteği ile yazılmıştır, sonra da belli bir dönem işlevini gördükten sonra bizzat II. Abdülhamid'in isteğiyle yasaklanmıştır. Yani II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'yi 23 Aralık 1876'da sonra da Meclis-i Mebusan'ı 19 Mart 1877'de açan padişah olduğu halde hiçbir tarih kitabında ne Kanun-i Esasi'nin ilan edildiğini ne de parlamentonun açıldığını göremezsiniz. Aynı şekilde Mithat Paşa da Namık Kemal de Ali Suavi de Ziya Paşa da hiç yaşamamışlardır. Bu isimlere de tarih kitaplarında rastlayamazsınız. Fransız İhtilali'nden de bir dönem "Tarih-i Umumî"de söz edilir sonra ondan da söz etmekten vazgeçilir. Başta söylediğim gibi siz bir tarih dersi vermeye

karar verdiğinizde ve bunun alt başlıklarını, konu başlıklarını oluşturmaya başladığınızda resmî tarihi yazmaya başlıyorsunuz demektir. Tabi burada bazı kişiler, bazı dönemler, bazı olaylar önem kazanmaya başlıyor. Ve bazılarını da görmezden geliyorsunuz, unutuyorsunuz, unutturuyorsunuz, II. Abdülhamid döneminde yapıldığı gibi... O tarihten beri de istisnasız bunu her yeni iktidar başa geldiğinde yapıyor. Her radikal iktidar değişiminde oluyor bu. O yüzden her iktidar bir anlamda kendi tarihini yazmaya çalışıyor. Bunun olduğunu görüyoruz.

Şimdi ilginç örneklerden biri resmî tarih ve resmî ideolojisi açısından II. Meşrutiyet dönemidir. II. Abdülhamid döneminde İslam-Türk ideolojisi, II. Meşrutiyet'te ise benim gözlemlediğim bir Türk-İslam kimliğinin, ideolojisinin öne çıkartılması söz konusudur. II. Abdülhamid döneminde İslam dini, adeta bir birleştirici çimento, kapsayıcı bir şemsiye kimlik olarak işleniyordu. Ancak Türk kimliği başta Harbiye, yani askeri okullarda okutulan tarih kitapları olmak üzere asla ihmal edilmiyordu. İslamcılığın öne çıktığı bu dönemde subaylara yönelik bir Türk kimliği verilmesi, hatırlatma yapılması da oldukça manidardır. Fakat II. Meşrutiyet'e geldiğimizde, -aslında II. Meşrutiyet, milliyetçilerin hâkim olduğu bir dönem-, çok ilginç kırılma noktaları var. Bu kırılmaların örneklerini ileride vereceğim. Aynı zamanda bir Türk-İslam sentezinin oluştuğu bir dönemdi ve bunu yapan İttihat ve Terakki idi. Aslında normal şartlarda eğer Balkan Savaşı yaşanmasaydı, Türkiye 1920'lerin ortasında tecrübe ettiği Cumhuriyet Halk Partisi'nin militan laikliğini, muhtemelen İttihat ve Terakki 1912-1913'ten itibaren yavaş yavaş hayata geçirmeye başlayabilirdi. Zaten Ziya Gökalp CHP'den önce İttihat ve Terakki'nin ideoloğuydu. 1920'lerin ortasından itibaren hayata geçen laikliğe de baktığımızda Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki için formüle ettiği laiklik olduğu görülür. Bu çok ilginçtir. Ama İttihat ve Terakki bu uygulamadan savaş nedeniyle vazgeçmek zorunda kaldı. Çünkü savaşta dinin, İslamiyet'in güçlü bir seferber etme gücü vardı. Kendilerini bundan yararlanmak zorunda

hissettiler. Aslında İttihat ve Terakki'nin lider kadrolarından bir kısmı tamamen pozitivist, bir kısmı da ateisttir. Buna rağmen son cihadı ilan eden de İttihat ve Terakki'dir. Bu böyle bir çelişkidir. Dolayısıyla dönemin ders kitaplarına baktığımda beni şaşırtır, hatta Zafer Toprak Hoca arada 1 Kasım 1922'ye kadar resmi metinlerde Türk lafı geçmez diye belirtir. Ben de ona şöyle itiraz ederim, çünkü ders kitaplarına baktığımızda farklı bir eğilim görüyorsunuz. 1911'deki ders kitaplarında asker resminin altına "Osmanlı Askeri" yazılmış. 1912-1913'ten itibaren basılan ders kitaplarındaki o askerin altında artık "Türk Askeri" yazıyor. Şimdi bu çok ilginç bir değişim. Çünkü resmî olarak okullarda okuttuğunuz bir kitap, yani Türk Ocağı'nda verdiğiniz bir konferans, attığınız bir nutuk değil. Umumî tarih kitaplarına, Osmanlı tarihi kitaplarına baktığınızda, o Harbiye'de okutulan Türk orijinli Orta Asya'yı vurgulayan çizginin II. Meşrutiyet'te hâkim hale gelmeye başladığını görüyorsunuz. Dolayısıyla bir çelişki yaşanıyor ve Türk-İslam sentezi inşa ediliyor. Tekrar söylüyorum savaş olmasaydı, benim gözlemim o ki militan laiklik erken başlayabilirdi, ama savaşlar bunu geciktirdi. Çünkü ölmeyi emredeceksiniz, ölmeyi emretmenizin şahadet, gazilik gibi vaatleri olmalı. Şimdi onu milliyetçilik adına yapamazsınız, çünkü ideoloji daha yeni yeni kurgulanıyor, oluşturuluyor. O yüzden bu çelişkili gelmesin. Dolayısıyla tarih ders kitapları açısından, II. Meşrutiyet bir yandan Millî kimliğin öne çıktığı, vurgulandığı bir dönem ve bu millî kimlik militer bir şekilde teşhis ediliyor. I. Dünya Savaşı'nın herkes farkında olduğundan öğrenciler militer bir şekilde eğitiliyorlar. Çok erken tarihlerden itibaren öğrenciler bir ders olarak, eğitimin parçası olarak atış poligonlarına götürülüyorlar, "sancak kapmaca" ve "hasta taşımaca" diye oyunlar oynuyorlar. Bunlar derslerinin içinde olan uygulamalar. Yani gençliğin, öğrencilerin dahi savaşa hazırlanması. Mesela ben ne tür marşlar okuyorlar diye baktım. Hem ilâhî okuyorlar hem de "millî şarkılar" okuyorlar. O dönemde yavaş yavaş Millî şarkılar da yazılmaya başlamıştı ki onlardan biri Felix Körling'in bestesi, Ali Ulvi Elöve'nin sözleriyle meşhur "Gençlik

Marşı"dır. Aslında bu bir İsveç halk ezgisidir. Selim Sırrı Tarcan'ın İsveç'e eğitime gittiğinde öğrendiği bir melodidir. Onun üzerine Ali Ulvi Elöve "Dağ başını duman almış" diye başlayan meşhur sözleri yazdı. 1916'dan itibaren söylenmeye başlandığını görüyoruz. Uzatmak istemiyorum ama burada mesela bu militer kimliğin bir parçası olarak "Osmanlı İdman Bayramı" icat ediliyor. Bu, Cumhuriyet döneminde 1938'de "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak anılmaya başladı. İlki 1916'da ikincisi 1917'de kutlandı. Her iki kutlamada, Kadıköy'de Maarif-i Umumiye Nazırı Şükrü Bey'in nezaretinde Darülmuallim öğrencilerinin, -bugün hala yapılmakta olan-, İsveç tarzı jimnastik gösterileri sunuldu. Bu gösterileri de Türkiye'ye taşıyan Beden Eğitimi Öğretmeni Selim Sırrı Tarcan'dı. Bir komutla stadyumdaki bütün öğrenciler aynı hareketleri yapıyordu. Aynı şekilde Çocuk Bayramı da 1916'da ilk defa icat ediliyor ve kutlanıyor. Bu biraz da eğitimin ve resmî ideolojinin militer yanı.

II. Meşrutiyet'in asıl kırılma noktalarından biri de -ki etkisi günümüze kadar gelecek olan- 31 Mart'tır. Şimdi şöyle bir sorun yaşanıyor. Jön Türkler 1889'dan itibaren II. Abdülhamid aleyhinde faaliyet göstermişler, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş, hürriyet ilan edilmiş ama II. Abdülhamid hala padişah. Şimdi o güne kadar demediklerini bırakmadıkları II. Abdülhamid ile çalışmak zorundalar. Bu II. Abdülhamid açısından da zor İttihat ve Terakki açısından da zor. Bunun ana formülünü II. Abdülhamid meclis açış nutkunda halletti. Sait Paşa'nın Padişah adına 17 Aralık 1908'de okuduğu nutukta demeye getirdi ki "benim etrafımda bazı insanlar vardı, beni kandırdılar, yani ben böyle bir kötüye gittiğimizin farkında değildim". İkincisi "ben eğitime önem verdim ki eğitimli bir toplumun daha müreffeh bir toplum olacağını Meşrutiyet'e daha hazır olacağını düşünmüştüm" diyecek. Bu telif formülü ders kitaplarına bile yansıdı. Bakıyorsunuz ders kitaplarına, Ulu Hakan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz hazretlerinin etrafında kötü niyetli bazı insanların kandırmasıyla, falan feşmekan işte onlar yüzünden bazı durumlardan habersiz kaldı. İşte zor günler geçirdik ama

hürriyet ilan oldu diye idare ediliyor. 31 Mart durumu kurtarıyor, çünkü II. Abdülhamid tahttan indirilince, ders kitaplarında resmî tarih olarak II. Abdülhamid dönemi "İstibdat" dönemi olarak çok net tarif ediliyor. Onun Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavî gibi hürriyet taraftarlarına nasıl eziyet ettiği, kendi döneminde öğrencilere ve gençlere nasıl eziyet ettiği ders kitaplarında anlatılıyor. Ama benim için daha önemli bir konu: Hemen hemen 21. yüzyılın başına kadar ders kitaplarında devam edecek olan 31 Mart'ın tarifidir. 31 Mart'ın tarifi o dönemde ders kitaplarına nasıl girdiyse yakın zamana kadar aynı şekilde devam etti. Biz 31 Mart'ı II. Meşrutiyet'te tarif edildiği şekliyle sonraki ders kitaplarında da kullandık. Nedir o? Birincisi bir "irtica hareketi" olarak ders kitaplarına girdi. İkincisi ordunun rolü. Orduya biçilen bir rol var. "Hareket Ordusu" vesilesiyle "Meşrutiyeti koruma ve kollama görevini" yerine getiren orduya özel bir önem verildiğini vs. görüyoruz.

Tabii mütareke dönemi de özel bir dönem. Az bilinen bir durumdur ki 23 Nisan 1920'den sonra aynı anda iki tane Millî Eğitim Bakanlığı vardır. (Ankara'da Millî Eğitim Vekaleti, İstanbul'da Maarif-i Umumiye Nezareti). Mesela yine çok az bilinir Köprülüzade Mehmet Fuad 1920 yılında İstanbul'da Maarif-i Umumiye Nezareti'nin denetimiyle basılan tarih ders kitabında Millî Mücadele'yi anlatıyor son paragrafında. O dönem okutulmakta olan ders kitabı 1920 tarihli, yani henüz Millî Mücadele başlamış ve devam ederken. Yasaklanıyor sonra.

Millî Mücadele döneminden sonra Cumhuriyet dönemi geliyor. Cumhuriyet dönemi de kendi içinde Atatürk, İnönü, Demokrat Parti, 1960-1980 ve 1980-2000 dönemi olarak resmî tarihin şekillenmesi açısından, rötuşlanması açısından alt başlıklara ayırmak mümkündür. Hemen özelliklerinden söz edeyim. Mesela 1924'e kadar yazılan ders kitaplarına bakın: Kazım Karabekir, Refet Bele, Rauf Orbay yere göğe sığdırılmaz. Övülen, Millî Mücadele'nin kahramanlarıdır. Fakat 1926'dan sonraki ders kitaplarına bakın bu kişilerin isimlerini bile bulamazsınız. Çok ilginç. Kazım Karabekir'den

tabi Şark Cephesi Kumandanı olarak söz etmek gerekiyor, tamamen silemiyorlar, 9. Kolordu Kumandanı olarak ondan arada söz edildiğini görüyoruz. Bir cümleyle Kazım Karabekir ders kitaplarında geçiyor ama diğer komutanların tek lider üzerinden anlatılmaya başladığı görülüyor. Tabii 1927'de *Nutuk* okunduktan sonra artık resmî tarihin hainleri ve kahramanları belliydi. Yani kim kahraman kim hain artık çok netti. *Nutuk*'tan itibaren okul kitapları da bunun üzerinden şekillenmeye başladı. Dolayısıyla yukarıda sözünü ettiğim Millî Mücadele'nin silah arkadaşlarının bir kısmı görünmez oldu, tıpkı II. Abdülhamid döneminde Namık Kemal, Ali Suavî, Ziya Paşa, Midhat Paşa gibi isimlerin tarihten silinmesi gibi. Atatürk'ün tek parti döneminde de tek lider ve onun özellikle üç arkadaşı İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve Fethi Okyar'ın ders kitaplarında görünür olduğunu, diğerlerinin hep geri plana çekildiğini veya silindiğini görüyoruz. Şu ayrıntıyı geçeceğim, hepinizin malûmu "Güneş Dil Teorisi" ve "Tarih Tezi" dönemin ders kitaplarına girdi.

Bu arada şunu da belirtmek isterim. Cumhuriyet dönemi boyunca yayınlanmış hemen hemen bütün tarih kitaplarını edindim, yani satın aldım. Bu çok zor oldu, onu bilmenizi isterim. Aynı kitabın mesela 20-25 değişik baskısı var bende. Çünkü onlar çok önemli. Bir yıldan öbür yıllara cümle değiştiriyorlar. Tarih ders kitaplarında bir yıldan öbür yıla final değişiyor. O yüzden bu kadar rahat konuşabiliyorum.

Şimdi Millî Şef dönemine gelelim. Millî Şef döneminde İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığıyla beraber İsmet İnönü *Lozan Kahramanı* olarak ön plana çıkarılmaya başlanıyor. Hem kamuoyunda hem ders kitaplarında bunu görebilirsiniz. Tabii ikinci olarak İnönü Savaşları'*nın Kahramanı* olarak da yer alıyor. O dönemde bayramlar nasıl kutlanıyor diye baktım. İnönü Savaşları'nın yıldönümüne önem veriliyor, çünkü İsmet İnönü Millî Şef. Aynı şekilde Lozan kutlamaları var. Tabii 1946'dan sonraki ders kitaplarında da çok partiye geçişte İsmet Paşa'nın ne kadar büyük bir insan olduğuna değiniliyor. Çok büyük bir adam, iyi bir yönetici, müthiş bir lider olarak anlatılıyor. Ve

1944 yılı, İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün, Devrim Tarihi Enstitüsü'nün kurulması açısından ilginç bir kırılma noktasıdır. Enver Ziya Karal'ın başkanlığını yaptığı enstitünün ilk yayınladığı eser uzun süredir baskısı yapılmayan Atatürk'ün Nutuk'udur. Bir de okullar için İnkılap Tarihi üzerine bir kitap yayınlayacak ve bu Türkiye'deki İnkılap Tarihi macerasının da bir anlamda başlangıcıdır. İnkılap Tarihi diye bir enstitü olmaz mı? Olur. Kurulmaz mı? Kurulur. Yani bütün ülkelerde var bu. Kendi yakın dönemlerini araştıran enstitüler. Ama her üniversitede olmaz. Özellikle 12 Eylül'den sonra resmî ideolojinin adeta yeniden üretileceği kurumlar olarak oluşturuldu. Ve oralarda da ya memurlar ya polisler ya da askerler devam ettiler ve tez hazırladılar. Akademik olarak da kendini gösteren başlıca enstitü Zafer Toprak sayesinde Boğaziçi Üniversitesi'ndeki oldu. Hatta ismini de ATA olarak kullanıp farklılaştırdı, daha ciddi akademik bir kurum olduğunu, ideolojik bir mekândan çok daha akademik bir mekân olduğunu ifade etti. İşte ATA'nın atası 1944 yılında kuruldu.

Demokrat Parti dönemi tarih ders kitaplarında İnönü'nün rolü azalmaya başlıyor. II. Dünya Savaşı'nda çekilen sıkıntılar biraz ön plana çıkarılmaya başlanıyor. Aslında bu, İnönü baştaydı, sıkıntıların sebeplerinden biri İnönü'ydü demenin dolaylı yolu. Kitaplarda ortak tarif edilen konulardan biri Türkiye'nin çok büyük bir zoru başardığıdır. Tarih ders kitaplarında 14 Mayıs 1950'deki seçimleriyle iktidarın değiştiği buna "Kansız İhtilal" veya "Beyaz İhtilal" denebileceği, dünya tarihinde nadir görüldüğü, bunun da Demokrat Parti'nin hanesine yazılması gerektiği belirtiliyor. 10 yıllık bu dönemde Enver Ziya Karal'ın 1954, 1955'te yazdığı kitaplardaki Demokrat Parti'ye dair olumlu ifadeler 1956, 1957, 1958, 1959 baskısı kitaplarında da devam ediyor. Bu dönemde Celal Bayar'ın biraz daha ön plana çıktığı görülüyor. Türkiye'nin ekonomik olarak nasıl kalkındığı anlatılıyor. Bu dönemi bir İnkılap Tarihi kitabından okumaya başlarsanız çok ilginç hale gelebiliyor. Örneğin Enver Behnan Şapolyo'nun hem Harbiye ve Polis Akademisi hem de genel okullar için yazdığı İnkılap Tarihi kitapları var. Olayın nasıl cereyan

ettiğini anlamanız için birkaç anekdot aktarmak istiyorum. 1948 yılında yazılan kitaba bakıyorsunuz İnönü yere göğe sığdırılmıyor. 1951 yılında yazılan ya da yeni baskısı yapılan ve sonuna ilaveler yapılan kitaba bakıyorsunuz, Demokrat Parti müthiş bir demokrasi kahramanı olarak, Türkiye'ye demokrasiyi getiren, yere göğe sığdırılmayan bir parti olarak anlatılıyor. 1960 Eylül'ünde aynı kişinin yazdığı tarih kitabına bakıyorsunuz; 27 Mayıs darbesi olmuş, Demokrat Parti'nin kötülüklerinden bahsediyor. Şimdi 1959 baskısında Demokrat Parti'yi yere göğe sığdıramayan, 10 yıllık iktidarında onu öve öve bitiremeyen Enver Behnan Şapolyo, bir sene sonraki baskısında bu iktidar bir şeyler yapmıştı ama kardeşi kardeşe düşürdü, Türkiye'nin itibarını batırdı, uçurumun kenarına getirdi, yüce ordumuz yönetime el koymak zorunda kaldı diye, yüz seksen derece istikamet değiştiren bir üslupta yeni paragraflar ilave ediyor.

Elbette 27 Mayıs da bir kırılma noktası. 27 Mayıs sonrası döneme 1960-1980 parantezi diyelim, ki o parantezde biraz gelgitler var. Şöyle gelgitler var. 1965'e kadar yazılan ders kitaplarında problem yok. Cemal Gürsel'i de övüyor, Millî Birlik Komitesi'ni de övüyor, iyi ki asker geldi, yeni bir anayasaya kavuştuk, daha demokratik olduk, öncekiler diktatördü, diktatörlükten kurtulduk gibi. 1965'te Süleyman Demirel iktidarı tek başına ele alınca ve hükümeti kurunca Millî Eğitim Bakanlığı artık eski Demokrat Parti'nin devamı olarak ortaya çıkmış olan Adalet Partisi'nin. İnkılap Tarihi kitaplarının 1966, 1967, 1968 gibi yeni baskılarında kitapların son paragraflarında değişiklikler meydana geldiği görülüyor. Bu dönemde İnkılap Tarihi kitaplarının sayısı da artıyor. İnkılap Tarihi yazarları Mükerrem Kâmil Su gibi yazarların da yazmaya başladığı yedi sekiz değişik yazara çıkıyor. Bu yazarlar, 1965'ten sonra, öncesindeki üslubu hafiften yumuşatmaya başlıyorlar. 1965 öncesinde askeri yere göğe koyamazken, 1965'den itibaren de yeni bir seçim oldu, Süleyman Demirel iktidara geldi eklemeler yapılıyor. Bu tedirginliğin, bu üslup değişiminin 1971 darbesine kadar devam ettiğini görüyoruz. Aynı kitabın 1971 baskısı ve 1972 baskısı isim olarak değişiyor.

Harbiye'de 1971'de *Devrim Tarihi* ismiyle okutulan kitabın, 1971 darbesinden sonra 1972'de ismi değişiyor ve kitabın adı İnkılap Tarihi oluyor. Yalnızca kapaktaki isim değişiyor, içerik olduğu gibi aynı. Çünkü o dönemde devrim kavramının yanlış ve zararlı kullanıldığını düşünüyor, 12 Mart'ı gerçekleştirenler. Farklılaşmak için İnkılap ismini kullanmaya başlıyorlar ilk defa. Burada çok ilginç bir değişim var. Aynı zamanda 1970'li yıllar Ahmet Mumcu'nun da artık *Devrim Tarihi* kitabı yazmaya başladığı dönem. Bu dönem yazarlar Cumhuriyet tarihini, İnkılap Tarihi'ni anlatırken mümkün olduğu kadar yakın zamana gelmeye çabalıyorlar, ama 1965'i de pek geçmemeye çalışıyorlar. Problemli bir alan çünkü. Yazarları bu işten kurtaran 12 Eylül darbesi oluyor. Çünkü 12 Eylül'den itibaren yazılan İnkılap Tarihi ders kitapları Atatürk'ün ölümüyle bitirilmeye başlandı. Sonrasındaki tartışmalı iç siyaset alanına girmediler. Yani orada bir fikir beyanını ikinci plana bıraktı, daha çok terörden söz eden bölümler koymaya başladılar, İnkılap Tarihi ders kitaplarının içerisine. Bunun yanı sıra İnkılap Tarihi Enstitüleri kurulmaya başlandı. Fakat Türkiye'de kurulan İnkılap Tarihi Enstitüleri 12 Eylül'ün resmi Atatürkçülüğünün akademide hayata geçirilmeye çalışılan kurumları haline geldi. Akademik kurumlar haline gelemedikleri için de bireysel çabalar öne çıktı. Elbette güzel tezler de yapıldı ama kurumsal olarak baktığımızda tamamen resmî ideolojinin enstitüleri olarak işlevsiz kaldılar. İşte Boğaziçi Üniversitesi ATA* gibi bir kısmı içeriği ve bilimselliği değiştirmeye çalıştı ki başardılar. Sonuçta resmî ideoloji var mı yok mu o tartışılmaz. Aslında var. Amerika'ya gittiğinizde de size Amerika tarihini anlatıyorlar. Ve belli bir şekilde tarihi anlatıyorlar, meselâ Amerika öncesi tarihi belli bir şekilde anlatılıyor. Modern Amerika'yı, yani 18. yüzyıldan itibaren Amerika'yı anlatacaksınız adeta Amerika'nın ataları gibi anlatılıyor. Bu ilkokulda da ortaokulda da üniversite de anlatılıyor. Bizdeki kadar böyle kuru, keskin, sloganik, bilimsellikten uzak değil, tam

* Bu bağlamda yaptırılan tezlerde konu ve yöntem çeşitliliği bakımından Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü de unutulmamalıdır (Ed.).

tersine gayet bilimsel bir şekilde ama sonuçta kendi tarihini herkes anlatıyor. Yani sorun zaten tarihin nasıl anlatılabileceği konusu. Dolayısıyla bizdeki resmî tarihi nerede aramak gerektiği sorusuna hemen Millî Eğitim Bakanlığı'nda diye cevap verebiliriz. Yani resmî tarihin bulunacağı adres Millî Eğitim Bakanlığı'dır. 1960 darbesinden bir örnekle bitirmek istiyorum. 27 Mayıs 1960'ta darbe olmuş ama okullar henüz kapanmamış. Yani daha haziran ayında okullar, üniversiteler, şehir okulları devam ediyor. Tarih ders kitaplarına hemen 2 sayfalık ek çıkartıyorlar: "27 Mayıs'ın Mana ve Ehemmiyeti". O ders kitapları ek olarak yurda dağıtılıyor. Daha okullar tatil olmadan çocuklar 27 Mayıs darbesinin neden yapıldığını öğrenmeye başlıyor. Ben bunu gördüğümde şaşırmıştım. Yani bu kadar hızlı olabilir mi diye, şaşırdım. Ama günümüzü de görüyorsunuz hakikaten çok hızlı. Kısaca resmî ideoloji ve resmî tarihi, tarihin her döneminde, 19. yüzyıldan itibaren de Millî Eğitim Bakanlıklarında görürsünüz. Ve zannettiğinizden de çok büyük bir hızla değişimlerin ders kitaplarına yansıdığını görürsünüz.

2002'den bu yana ne oluyor? 2002'den bu yana tarihin kahramanları, dönemleri ve önemli olayları değişiyor. Mesela 2002'den sonra Said-i Nursi çok daha fazla görünür bir kimlik haline geldi. Yalnızca kamuoyunda değil okullarda da zikredilen bir isim haline geldi. Sonra AKP Gülen cemaati ittifakının bozulduğu 2011 yılından itibaren ikinci plana itilmeye başlandı. Dönemin yeni ve en önemli kahramanlarından biri II. Abdülhamid oldu. Eskiden "Kanlı Padişah", "İstibdat Dönemi" olarak anlatılan II. Abdülhamid ve dönemi şimdi yere göğe sığdırılamayan bir tarihsel kişilik ve dönem haline geldi ve ders kitaplarına girdi. Ocak 2017'de Millî Eğitim Bakanı'nın yeni tarih müfredatı konusunda tartışmaya açtığı bir metin oldu. Mesela fark edildi ki bazı tarihi kişilerin örneğin Atatürk'ün, İsmet İnönü'nün isim ve rolleri ve anlatımları azaltılıyor. Bazı isimlerin de arttırılıyor. İşte azaltılanları söyledim. Mesela II. Abdülhamid Türk-İslam ülküsünün başkişisi olarak aynı şekilde anlatılıyor. Mesela 15 Temmuz'dan bu yana Millî Eğitim Bakanlığı'nın bütün

okullara gönderdiği okutulmak üzere müfredatın parçası kitaplara, kitapçıklara baktığınızda 15 Temmuz'un kimler tarafından nasıl rezil bir şekilde tasarlandığı buna karşı halkın nasıl direnç gösterdiğini anlatacak tarzda metinlerden oluşuyor ki elbette bu da resmî tarihin bir parçası. Bu refleksi görüyorsunuz. Dolayısıyla bizim temel sorunlarımızdan biri "Türkiye'de resmî tarih tartışmalarının neresindeyiz" sorusudur. Cevabın tam ortasındayız, tam içindeyiz ve sanıyorum bu bitmeyecek bir tartışma. Çünkü iktidar olduğu sürece, her iktidar kendini meşrulaştırmaya yarayacak bir geçmişi kurgulamaya çalışacak, bunu bilim insanları, üniversiteler üzerinden yapmaya çalışacak, müdahale edecek ve burada da öne çıkaracağı isimler, yok sayacağı isimler, yeni kahramanlar, yeni hainler üretecek. Biz de bunları tartışmaya devam edeceğiz.

Müzakereler

Zafer Toprak

Tabi her iktidar kendisini meşrulaştırıcı bir tarih anlayışı ortaya koyar. Özellikle kırılma noktalarında, yani devrim dediğimiz evrelerde bu çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor. Belki bunlara daha bir resmî tarih bağlamında bakmak gerekiyor. Mesela Köprülü'nün ilkokul kitaplarına baktığınız vakit, 1924-25, şaşarsınız yani bu kadar böyle bir dil nasıl kullanır Köprülü, dersiniz. Türkiye'de biz resmî tarih diyoruz, ama kimse kendisini resmî tarihçi olarak algılamıyor. Hakikaten bu resmî tarih söylemi bizde daha kronikleşmiş bir şekilde literatürde çok tartışılan bir konu haline geldi. O nedenle, Türkiye'de tarih yazıcılığında resmî tarih diye bir alan da oluşmuş oldu.

Ali Birinci

Askeri tarihçiler içerisinde iki tane Mehmet Tevfik var. Birisi paşa, Mehmet Tevfik Paşa. Hafızam beni yanıltmıyorsa 1916'da ölüyor. Mehmet Tevfik Paşa'nın askeri tarih kitapları hakkında Mehmet Alkan'ın söylediği önemli. Bir bakıma milliyetçilik duygularını ateşleyen

kitaplar askeri tarih kitapları. Fakat Mehmet Tevfik iki tane olduğu için ikisinin de kitabı var, kütüphaneciler de karıştırıyorlar bunları. Birisi paşa dedik diğeri de Atatürk'ün hocası Mehmed Tevfik Bilge. Aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'nun müessis üyelerinden. Onun da bir kitabı var. Mehmet Tevfik Paşa'nın bir hususiyeti daha var. İttihat ve Terakki kurulduğu zaman Paris'te askeri ateşe. Ve İttihat ve Terakki'nin ilk beyannamesi Mehmet Tevfik Paşa'nın imzasını taşır: *Vatan tehlikede.* Aslında Vatan tehlikede ismi malumunuz Fransız İhtilali'nin sloganıdır. *La Patrie Andanje* veya *La Patrie Et Andanje* kitabının tam tercümesidir. Buna işaret etmek istedim.

Bir başka mevzu, 1925'teki İzmir suikastı teşebbüsünden sonra kitaplarda daha önce resimleri olan İstiklal Harbi kahramanlarının isimleri tamamen siliniyor. Mesela 1924'te Ahmet Refik'in bir kitabı var, orada da Mehmet Alkan'ın bahsettiği bütün şahısların resimleri var. Siyasi tekelcilikte 1925 İzmir suikastı teşebbüsü çok önemli bir kırılma noktasıdır. Bunun tesiri çok fazladır. Bundan hareketle de şunu sormak istiyorum. Ahmet Refik, 1880 doğumlu, aslen Ürgüplü ve Atatürk'ün Harbiye'den sınıf arkadaşıdır. Büyükada'da Atatürk ile karşılaşmasına dair anlatılanların aslı var mıdır?

Hakan Kaynar

Resmî tarihi daha çok Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı ders kitaplarında bulabiliriz, dediniz. Bunun üreticileri bütün Cumhuriyet tarihi boyunca kimler olmuş? Akademisyenlerin bu üretime katkıları nedir? Bu üretimin karşısında sadece telif mi almışlar ya da önleri başka bir şekilde açılmış mı?

Serkan Yazıcı

31 Mart vakasının irtica şeklinde algılandığını ve halen daha öyle algılanıyor olduğunu belirttiniz. Bu irtica algılaması acaba II. Abdülhamit dönemine geri dönüş manasında mı yoksa 1980 sonrasında Türk siyasal yaşamındaki adlandırma biçimiyle laik devlet formasyonuna karşı siyasal İslamcı bir irticacılık mı?

Mehmet Ö. Alkan

Bu Mehmet Tevfiklerin karıştırıldığının ben de farkındayım. Fakat karıştırılması II. Abdülhamit dönemindeki Harp Okulu'ndaki Türk kimlik objelerini değiştirmiyor. Evet o doğru.

Zafer Toprak

Ahmet Refik okunan bir yazar olarak tarihi sevdiren adam diye literatüre geçmiş bir kişi. Savaş yıllarında yazdığı bir dizi romansı tarih kitapları aslında sipariş üzerine yazılmış kitaplar. Ama İttihat ve Terakki savaşı bitirdikten sonra Ahmet Refik cephe değiştiriyor bir ölçüde. Daha bir Hürriyet ve İtilaf'a yakın bir tavır koyuyor. Mesela İki Komite İki Kıtal o tarihte, 1919'da yazdıkları. Aslında bu bir noktada kaydediliyor, bana sorarsan. Yani bu İttihat ve Terakki'nin ilanından sonra bir şekilde Ankara'daki harekata yeterince sahip çıkmadığı tarzında bir görüş var. Bunu bir kere o tarihte ne kadar Hürriyet ve İtilafçı varsa bu faturayı ödeyecekler, Millî Mücadele ve sonrasında. Ahmet Refik'in daha sonraki işte bildiğimiz gibi üniversiteden uzaklaştırılışını bu bağlamda ben ele alıyorum. Bütün bunlar aslında yani siyah beyaz şeklinde o tarihlerde "ya bizden yanasın ya bizden değilsin" şeklinde bir anlayış sonucu gündeme geldiğini söyleyebilirim. 1925 vurgulandı, o çok önemli. 1925'te diğer bir gelişme de 1925'e kadar Türkiye'de Kürt kimliği kabul edilirken, 1925'ten itibaren sözcük tamamen literatürden kalkar. Yani sıhhî ve içtimaî coğrafya kitaplarının hepsinde Kürt aşiretleri şu veya bu şeklinde ele alınıyor. Onu vurgulamak istedim. Bir de bu Harbiye'deki ders kitapları olayı çok ilginç. Mesela Harbiye'de okutulan iktisat ile Mülkiye'de okutulan iktisat taban tabana zıttır. Çünkü Harbiye'de Musa Akidzade okutulur. Ve tamamen korumacı, yani bizim daha sonra Millî iktisat dediğimiz anlayışın bir şekilde gündem de olduğu bir iktisattır. Oysa öbür tarafta son derece liberal Mehmet Cahid Bey, Halis Efendi'nin iktisat kitabı okutulur. O yüzden orada bir yol ayrımı vardır diye düşünüyorum. Yani İttihat ve Terakki'nin bir ölçüde II. Meşrutiyet yıllarında milliyetçi çizgi yönelişinde Harbiye mezunlarının o zihinsel birikimlerinin önemli bir rol oynadığını söyleyebilirim.

Mehmet Ö. Alkan

Hakan Kaynar'ın sorusu vardı, bu akademisyenlerin katkısı nasıldı? O ilk başta akademisyenlerin katkısı şeklinde başlamıyor. Maarif-i Umumiye Nezareti'nde oluşturulan komisyonlar şeklinde başlıyor. O komisyonlarda da daha çok tarih öğretmenlerinin yer aldığını görüyoruz. Fakat sonradan örneğin Ahmet Refik gibi olabilir veya Köprülüzade Mehmet Fuad gibi olabilir. Köprülüzade Mehmet Fuad önemli isimlerden biri ama o zaman akademisyen değildi. Daha sonra akademisyen olacak. Yani ders kitaplarını yazdıktan sonra akademisyen olacak. Demek ki iyi kötü bir ikbal kapısı da açılıyor şeklinde düşünebiliriz. Ben şunu ifade edebilirim. Tek tek isim bilmiyorum ama normalde akademisyenlik eleştirel bir tarih anlayışını gerektirir. Yani bizler bir okutulacak tarih ders kitabı yazma işine dahil olacak olsak muhakkak eleştirel şekilde bakılmasını sağlayacak, farklılıklarla bir arada yaşamamızı teşvik edecek şekilde tarihe bakılmasını sağlayacak, demokrasiyi ön plana çıkarmayı önerecek tarzda yazılacak veya şekillendirilecek kitaplar yazılmasını isteriz ama bu nedenden dolayı bize soracaklarını zannetmiyorum. Dolayısıyla akademisyenler en fazla yanlış bilgi yer almasın diye belki gayret ediyor olabilirler. Onun dışında da bir şey söyleyemiyorum.

Serkan Yazıcı'nın 31 Mart'ın nasıl algılandığı şeklinde sorusuna gelirsek. Orada asıl mesele, 12 Eylül gibi değil de veya II. Abdülhamit dönemine dönüş şeklinde değil de Meşrutiyet'in kazanımlarını, ilan edilen hürriyeti dağıtmaya, tahrip etmeye yönelik bir hareket olarak algılanıyor. O yüzden de Hareket Ordusu kurtarıcı bir ordu. Dolayısıyla ordunun kendisi Meşrutiyet'i koruma ve kollama görevini yerine getiren bir ordu olarak tanımlanıp öyle tarih kitaplarına geçiyor. Zaten o dönemde mesela *Talin* gazetesindeki Hüseyin Cahit Bey'in başyazısıyla tarih kitaplarındaki 31 Mart'ın algılanışı arasında fark yok. Aynı çerçevede yazıldığını görüyoruz. Dolayısıyla II. Abdülhamit dönemi gibi daha eski bir döneme değil Meşrutiyet ile elde edilen kazanımı, anayasa, parlamento, özgürlükleri tahrip etmeye, kaybetmeye yönelik bir hareket olur.

Özer Ergenç

Bizim kavramsal olarak tarih ve resmî tarih terimleri üzerinde anlaşmamız lazım. Her padişah, her hükümet döneminde değişen anlatılar tarih midir? Eğer tarihse bu her padişah ve her hükümet dönemindeki bu aldatıları resmî tarih nitelemesi yapılır mı? Birinci sorum bu. İkincisi de 12 Eylül'den sonra kurulan üniversitelerdeki İnkılap Tarihi Enstitüleri'nin tümünün resmî ideolojinin emrinde olduğunu, bir tek istisnanın Zafer Toprak'ın müdürlüğünü yaptığı ATA'nın olduğunu belirttiniz. Bu bence açıklanmaya muhtaç bir gerçektir. Bunu neye bağlıyorsunuz?

İbrahim Şirin

Sina Akşin, 31 Mart ile ilgili bir doktora tezi yapıyor ve o dönemin genel söyleminin çok dışında belki de çok soğukkanlı çok da bilişsel bir yaklaşım geliştirip 31 Mart Olayı ismini koyuyor. Yeni baskısında kitap 2000'den sonra basıldı. Tam da tersine bir süreçte irdeleyici, irticacı hareket olarak 31 Mart adının konulduğunu görüyoruz. Bunu nasıl yorumluyorsunuz hocam?

Mehmet Ö. Alkan

Okulun icat edildiği 19. yüzyıldan günümüze kadar bir ana hat var. Yani hükümetler değişse de önemli kırılma noktaları olsa da tarihin bir algılanışı var. Tanzimat döneminde de bugün yazılan ders kitaplarında da ilerlemeci tarih anlayışı, yani kötüden iyiye doğru, küçükten büyüğe doğru, terakkiyi içeren bir ortak tarih anlayışı var. Bilimsel gelişme, kalkınma hep daha ileriye gidiyoruz şeklinde. Şimdi bu ortak konulardan biri. Bir başkası bilime verilen değer. Hemen her dönemde, bütün anlatımlarda bilime değer veriliyor. Dolayısıyla 19. yüzyıldan günümüze bu benzerlikleri koyabiliyorum, ben. Diyorum ki şu şu şu konular iktidarlar değişse de Abdülhamit'te olsa, Mustafa Kemal'de olsa, Recep Tayip Erdoğan'da olsa, İsmet İnönü'de olsa, o dönemde böyle anlatılıyor. İlerlemeci bir tarih anlayışı ve bazı dönemlere dair ortak yargılar söz konusu.

Şimdi gelelim ikinci kısma: İktidarlar değiştikçe değişen bölümler ve o alt başlıklara. Anlatmaya çalıştığım daha çok, kırılma noktalarıyla oluşmuş dönemlerin resmî tarihi nasıl değiştirdiklerine dairdir. Dolayısıyla birinci bölümde benzerlikler söz konusu iken, benim anlattığımda farklılıklar söz konusu. Bu farklılıkları ifade etmeye çalıştım. Ancak formüle etmekte kolay değil.

Zafer Toprak meselesine gelince onu biraz kayırdım, yani. ATA'da sırf kendisi değil orada çok değerli isimlerden müteşekkil bir ekip yaptı. Yaptıklarını ölçmek çok basit yani zor değil. Yaptırdıkları tezlere, yani tezler neyi içeriyor diye baktığımızda bunu görebiliriz. Diğer İnkılap Tarihi Enstitüleri'nin ne tezler yaptıklarına bir bakın ATA'daki tezlere bir bakın. Hangi konularda tez yaptırmışlar. Oradan çıkan öğretim üyeleri nerede orada mezun olan öğretim üyeleri nerede, ne yapıyor diye bakın. Hani gözlem olarak bunu söyleyebiliriz. Bunu da teslim etmem gerekir, bir akademisyen olarak.

Zafer Toprak

Ben katılmıyorum gerçekten. İnkılap Tarihi Enstitüleri 6 taneydi bildiğiniz gibi. Çok değerli çalışmalar yapıldı bu enstitülerde. Bizim tek farkımız biraz daha geniş interdisipliner yapı arz etmesi. Bir de tabi o önemli bir kıstas diye görüyorum ben. Kuruluş kanunundaki kadrolarımızı ve hatta ondan da daha fazla olarak 33 kadroyu koruyabildik, bugüne kadar. Oysa diğer bütün Atatürk Enstitüleri'nin rektörler tarafından kadroları yağmalanmıştır. Aradaki bu fark önemlidir geçmişe göre.

Mehmet Ö. Alkan

Mehmet Genç'in 31 Mart kitabıyla alakalı lafı aklıma geldi. Ertesi gün yazsaydı 1 Nisan'dı şaka diyecekti, Sina der. O yüzden 31 Mart'ı yazmıştır der. Tarihçi olarak ben hep hiçbir şeyi tesadüf diye düşünmem. Ne, ne zaman, nerede yapıldı diye bakarım. Sina Akşin'nin doktora tezi, Türkiye'de geçmişe dönük "ilerici-gerici kavgası"nın en yoğun olduğu, 1960'ların ikinci yarısında Edebiyat Fakültesi'nde

yazılmış tezlerden biri. Şimdi bugün İmge Kitabevi'nden çıkarken başlığına bir irtica, gerici bir hareket olarak diye yazdı ama 68'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını olarak çıktığında da içeriğinde aynı şey yazıyordu, zaten. Yani içeriğindeki algılama değişmedi. Yalnızca başlığında, alacak olanlara belki etiket konusunda bir yardımcı oldu, onu söyleyelim.

Ali Birinci

Ben hocamın hem doktorada hem doçentlikte hem profesörlükte talebesi oldum. Kendisine birazda bu yakınlığımın imtiyazının bana tanıdığı imkanla sordum. Hocam bu ismi niye koydunuz? Üstelik isim muhteva ile zıt bir durumda dedim. Çünkü metne hiç dokunmadı ifade ettiğiniz gibi. Yayınevi ısrar etti, "böyle bir başlık koyarsak satılır" dedi, ben de karşı çıkamadım. Dedi ki bu yaptığı aslında özel yayınevlerinde kitap basan, bastıran birçok arkadaşımızın da yaptığı bir hareket onu da söyleyeyim. Yani reklam panosu gibi kitap ismi koyuyoruz. Resmen reklam panosu. Janjanlı.

V
AKADEMİK TARİH YAZIMI İLE TARİH DERS KİTABI YAZIMI ARASINDAKİ FARKLAR

İbrahim Turan*

IV. Tarihyazımı Çalıştayı raporunda akademik tarih "*belli bir metodoloji sonunda üretilmiş bilginin, belirli bir formata göre yazılmış, dipnotlu, orijinal kaynağın kullanıldığı, üniversitelerde yapılan tari*h" olarak tanımlanmıştı. Bu çalıştayda yapılan sunumlarda değerli konuşmacılar akademik tarihçiliğin genel durumu ve sorunlarından bahsettiler. Ben kendi sunumumda akademik tarih kitabı ile tarih ders kitabı yazımındaki benzerlik ve farklılıkları yazarlar, amaç, kapsam, bilimsellik, güncellik, dil ve söylem boyutları ile ortaya koymaya çalışacağım.

Öncelikle ders kitabı "*bir disipline ait bilgileri öğretmek amacıyla hazırlanan, bilgilerin öğrenciye uygun şekilde aşamalı ve düzenli bir şekilde verildiği kitaplar*" olarak tanımlanmıştır. Ders kitapları, akademik tarihin bir ürünüdür ancak aralarındaki ilişki tek yönlü değildir. Diğer taraftan, geçmişte bu iki tür hem yazım stili hem de tasarım olarak birbirine daha benzer iken günümüzde akademik tarih kitabı ile tarih ders kitapları arasındaki farklılaşma giderek artmaktadır. Bu ayrışmayı üç ana nedene bağlayabiliriz:

1. BM ve AB'nin etkisi: Tarih dersine hali hazırda yüklenen birçok misyona ilaveten bir de barışı koruma misyonu, bölgesel veya küresel kimlik kazandırma misyonlarının eklenmesi.

2. Demokrasi ve sosyal tarihin etkisi: Tarih ders kitaplarına yüklenen toplumun her kesiminin sesi olma misyonu. Birinci ve ikinci

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, ibrahimturan@gmail.com

maddede anlatılan bu iki yeni görev tarih ders kitaplarında içerik, dil ve söylem açılarından değişime yol açacaktır.

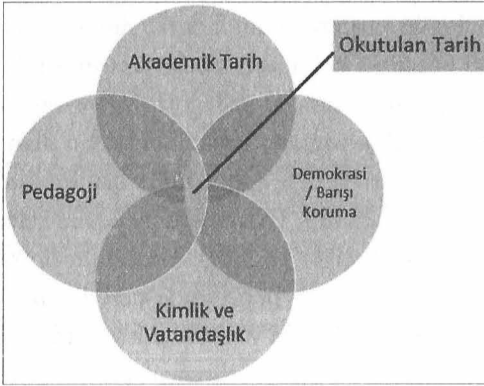
3. Pedagojideki değişim: Bilgiden ziyade beceri, değer ve tutum kazandırmanın ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte içerikten ziyade, içeriğin nasıl öğretileceğinin öncelenmesi ki bu da ileride bahsedeceğimiz ders kitabı yazarlarının değişmesine yol açmıştır.

Akademik kitap ile ders kitabı arasındaki farklar dediğimizde ilk akla gelen fark bu iki yazın türünün farklı kesimden yazarlarca üretilmesidir. Takdir edersiniz ki bir ders kitabı yazarının iki temel bilgiye ihtiyacı vardır: a) alan bilgisi, b) pedagoji. "*Bilen öğretir*" inancının bir sonucu olarak yakın zamana kadar bunlardan alan bilgisi daha ağır basıyordu. Dolayısıyla ders kitaplarının alanında uzman kişilerce yazılması anlayışı hâkimdi. Pedagojide meydana gelen gelişmeler, yani içerikten ziyade, içeriğin nasıl öğretileceğinin ön plana çıkması ile bu algı yıkılmış ve bunun neticesinde ders kitapları çoğunluğu öğretmenlikten gelen ders kitabı yazarlarınca yazılmaya başlanmıştır. Yazarlardaki bu ayrım, haliyle ortaya çıkan eserlerin odak, kapsam, seviye, dil, söylem gibi pek çok açıdan farklılaşmasına yol açmıştır.

Burada ele alacağımız ikinci husus yazılma amaçları açısından bu iki tür arasındaki farktır. Tanımı gereği akademik tarihin birinci kaygısı "bilimsellik"tir. Bu durumda akademik tarihin amacı geçmiş olaylar, eylem, kişi ve kavramlar bilgisini somut delillere dayanarak olabildiğince nesnel ancak yeni bulgularla değişebileceğini kabul eder bir şekilde ortaya koymaktır. Ayrıca akademik kitap bilimsel bilgi aktarımı amacı dışında ekonomik kazanç veya yükselme kriterlerini gerçekleştirme gibi ikincil amaçlarla da yazılabilir.

Akademik tarihin birinci kaygısı "bilimsellik" iken ders kitabı sırasıyla "toplumsal, pedagojik/didaktik ve bilimsel" olmak üzere üç ayrı temel kaygı taşır. Bu açıdan bakıldığında tarih bilgisi (özellikle de nesnel tarih bilgisi) vermek hiçbir zaman tarih ders kitaplarının ilk ve tek amacı olmamıştır. Ders kitapları geçmişe dair olay, kişi ve kavram bilgisinin yanı sıra, kimlik, beceri (düşünme, tarihçilik), ulusal, bölgesel ve küresel vatandaşlık (barışı koruma) aktarımını amaçlayan çok daha kompleks eserlerdir. Tarih ders kitapları ise

akademik kitaplar ile karşılaştırıldığında çok daha karmaşık materyallerdir ve akademik kitaplar için geçerli olan bilgi aktarımı veya ekonomik amaçlar dışında çok farklı amaçları gerçekleştirmeye çalışırlar. Bunlar arasında kimlik inşası, kimlik aktarımı, barışın tesisi ve korunması veya pedagojik amaçları (tarihçilik, araştırma, düşünme becerilerinin öğretimi gibi) sayabilirim.

Akademik tarih kitapları ile ders kitapları arasındaki üçüncü fark ise kapsam yönündendir. Ders kitapları ele aldığı konuyu (süre sınırlaması, öğrencilerin seviyesi, tek bir konuya ele almaması gibi nedenlerde) akademik kitaplarda olduğu gibi derinlemesine ve tüm detayları ile ele almaz. Ders kitaplarında amaç bir konuda temel bilgi vermek olduğu için konular daha yüzeysel ve çoğu zaman tek yönlü olarak ele alınır. Ders kitapları diğer taraftan akademik tarihçilerin çoğu zaman "popüler tarih veya tartışmalı konu" olarak gördükleri bu nedenle girmek istemedikleri sosyal tarih konularına da yer verir. Ders kitapları yine akademik tarihçilerin yer vermedikleri ancak pedagojik açıdan gerekli ve önemli kabul edilen konu hakkındaki edebi eserlere yer verir.

Bugün burada ele alacağım dördüncü bir husus ise bu iki kitap türü arasında bilimsellik ve güncellik yönünden farklılıklardır. Bir disiplin olarak tarihin bilimselliği tartışılan bir konudur. Bir görüşe göre (Yeniden Oluşturmacılar / Reconstructivist) geçmişe dair

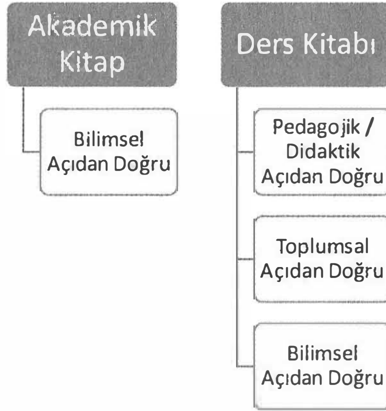
ulaşılabilecek bir "gerçeklik" vardır ve şu anda sahip olduğumuz tarih bilgisi (historical knowledge) geçmişin gerçek (birebir) yeniden oluşturulmuş halidir. Oluşturmacılara (Constructivist) göre ise tarih bilgisi geçmişin tarihçi tarafından oluşturmuş imgesidir. Bu imge geçmişin kalıntılarından üretilmiş sübjektif yorumlardır, bu nedenle herhangi bir kurgusal bir romandan daha doğru değildir.

Yeniden oluşturmacılara göre tarih ders kitabını tarihsel doğru olarak görmek mümkündür. Yeniden oluşturmacılar tarih dersinin amacı veya bu derste neye odaklanılması konusunda iki ayrı görüş öne sürmüşlerdir. Bunlardan "belge (material) teorisi"ne göre tarih öğretimi resmi kaynaklara, belgelere odaklanmalıdır. "Araştırma (formal) teorisi"ne göre ise bu ders öğrencilerin doğruya kendilerinin ulaşmasını sağlamak amacıyla tarih metodolojisinin öğretimine odaklanmalıdır. Her iki teori de "tarihi gerçekliğin" varlığını ve ulaşılabilirliğini kabul eder (Jensen 1978, akt. Rosenlund, 2011).

Gerçek anlamda nesnellikleri tartışmalı olmakla birlikte akademik tarih kitapları bilimsel ve ortaya koydukları bulgular (sonradan değişebilecek) doğrular olarak kabul edilir. Akademik kitap için bilimsel açıdan doğru bir yazım kullanmak nispeten daha kolaydır, çünkü yazarın, eğer kendi bakış açısı veya ideolojisini yansıtmaya çalışmıyorsa, bilimsel bilgi aktarımından başka kaygısı yoktur veya yok kabul edilir. Diğer taraftan ders kitapları üç açıdan; pedagojik/didaktik, toplumsal ve bilimsel, doğru olma kaygısı ve iddiası taşır. Takdir edersiniz bir ders kitabının aynı anda bu üç iddiayı gerçekleştirmesi mümkün değildir.

Resmî tarihin önemli bir aracı olan ders kitapları genel olarak kendisinin ideolojik yönünü açıkça kabul etmez bilakis İlhan Tekeli'nin bir yazısında belirttiği şekliyle "*tarihsel gerçeğin sadık bir anlatımı olduklarını*" iddia ederler. Bu konuda en açık görüşlü olanları bilimsel olarak olmasalar da en azından "millî olarak" (nationally correct) veya "didaktik açıdan" (didactically-true) doğru oldukları iddiasındadır.

Ders kitaplarında verilen bilgilerin bilimselliğini zorlaştıran bu üç kaygının dışında bir de yazarın ideolojisi ve dünya görüşünün etkisi söz konusudur. Her ne kadar ders kitabı yazarları akademik

tarihçiler gibi olayları nesnel olarak ele aldıkları iddiasında olsalar da bu iddiayı gerçekleştirmek çok da kolay değildir. Nitekim, bazı ders kitabı yazarları, yazım stilleri ve söylemlerinin kendi politik görüşleri ve resmi görüşten etkilendiğini kabul etmektedirler.

Ders kitaplarında görülen yaygın hataların bir kısmı ise ders kitabı yazarlarının alanın uzmanı olmayışından kaynaklanmaktadır. Çoğu öğretmenlikten gelen bu yazarlar konu hattındaki yüzeysel ve derleme bilgileri ile bazen olmaları gerekenden daha cesur davranıp aslında net olmayan tezleri kesin doğrularmış gibi aktarabilmektedirler.

Tarih ders kitabının doğası gereği konuların öğrenci seviyesine uygun hale getirilmesi amacıyla basitleştirilmesi de birçok soruna neden olmaktadır. Özellikle neden sonuç-ilişkisi bağlamında ele alınan olaylarda, olayların sadece birkaç görece önemli neden ve sonuçlarına değinilmesi öğrencilerde tarihi ve toplumsal olayların neden ve sonuçları hakkında yanlış algıların oluşmasına neden olmaktadır.

Bugün ele alacağım son konu bu iki tür arasındaki dil ve yazım tarzı açısından oluşan farklılıklardır. Takdir edersiniz ki hedef kitlenin bilişsel ve hazırbulunuşluk düzeyleri farklı olduğu için akademik kitaplar ile ders kitapları arasında kullanılan dil ve yazım tarzı açısından farklılık olması kaçınılmazdır. Akademik kitaplarla karşılaştırıldığında ders kitabı yazımında kullanılan yazım tarzı ve söylem genel karakteristik özellikleri şunlardır:

1. *Didaktik Açıdan Doğru Olma Kaygısı*

Bazı araştırmacılar akademik tarih yazımının öğrencilere sıkıcı ve monoton geldiğini, bunun yerine okuyucu ile konuşan bir yazım stilinin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunlara göre; "*Mısır'a çok az yağmur düşer ve ülkenin çoğu çöldür*" ifadesi yerine "*Mısır*'ın *bir çöl ülkesi olduğunu aklında tutmalısın ve buraya nadiren yağmur yağar*" şeklinde değiştirilmesinin tarihi otoriter, yukarıdan bakan, resmi ve monoton bir anlatıdan kurtararak lise öğrencileri için dahi daha sevecen ve anlamlı bir disiplin haline getirebilir.

2. *Her Şeyi Bilen (Yanılmaz) Anlatı*
(Yorumun olgu olarak gösterilmesi)

Akademik kitaplar ders kitaplarına kıyasla daha alçak gönüllü bir dile sahiptir. Bu kitaplarda üstsöylem (metadiscourse), yargı göstergeleri veya belirsizlik ifadeleri sıkça kullanılırken, ders kitapları bu tür belirsiz, net olmayan anlatımlardan arındırılmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucunda akademik yazında sıkça karşılaştığımız "galiba, göründüğü kadarıyla, muhtemelen, bulgulara göre, tahmin edilmektedir" gibi ifadelere ders kitaplarında rastlayamıyoruz. Çünkü ders kitapları bu tür belirsiz ve tartışmalı konulara ya hiç girmemekte veya belirsizlik durumunda olan bir olay ve olguyu "kesin doğrular" şeklinde vermemeyi yeğlemektedir. Bu duruma bir örnek verecek olursak, Tarih 9 kitabında "Yeryüzünde Yaşamın Başlaması" diye bir başlık vardır. Bu başlığın altında normal olarak yeryüzünde yaşamın nasıl başladığına dair bilgi verilmesi beklenir. Ancak yazar bu konu tartışmalı olduğu için bu konuya hiç girmemiş başlığın altında başlıkla çok da alakalı olmayan bilgiler vermiştir.

1. YERYÜZÜNDE YAŞAMIN BAŞLAMASI

Düşünebilme ve düşündüğünü aktarabilme özelliğine sahip olan insanlarda ayrıca bir merak duygusu da vardır. İnsanlar merak duygusunu gidermek, hayatlarını kolaylaştırmak ve düzene sokmak için birtakım faaliyetlerde bulunurlar. Ateşin kullanılması, göçebelikten yerleşik hayata geçilmesi, yazının icadı vb. bu faaliyetlerden bazılarıdır. Uzun bir zaman dilimini kapsayan tarihi incelemek isteyen tarihçiler, insanlık için büyük önem taşıyan tarihsel olayları bölümlere ayırma gereği duymuşlardır. Bu bölümlerin her birine "çağ" (dönem) adını veren tarihçiler, yazının bulunuşuna kadar geçen dönemi "Tarih Öncesi Çağlar", yazının bulunuşundan sonraki dönemi ise "Tarih Çağları" olarak adlandırmışlardır.

Bu kesinlik dili öğrencilerde tarih ders kitaplarında verilen her bilginin doğru olduğu (tarihsel gerçekliği birebir yansıttığı) algısı oluşturmaktadır. Copeaux'a[1] göre Türkiye'deki tarih ders kitapları "*söylem olarak sık sık 'Ak-Kara' mantığına başvurmakta, kesinlikle doğrulanmış sayılan ve akademik söylemde bile asla sorgulanmayan varsayımlara,* düşüncelere dayanmaktadır." Aslında kitap yazarının yorumu (değerlendirmesi) olan bir ifadenin kesin bir dille olgu cümlesi formunda yazılması öğrencilerin hangi cümlenin olgu hangi cümlenin yargı belirttiğini anlayamamasına neden olmaktadır.

3. *Tek Yönlü Anlatı*

Ders kitapları genel olarak bir toplumda hâkim gücün ideolojisi ve bakış açısını yansıtacak (genç kuşaklara aktaracak) şekilde veya olayları dar bir çerçeveden, tek bir yönden ele alan bir yaklaşımla yazılmaktadır. Tarih ders kitaplarının geçmiş olayları belli bir bakış açısıyla, tek yönlü olarak ele alması, tarih öğretiminin asıl amacı olan tarihsel sorgulama ve araştırmayı baltalamakta ve tarihin statik ve otoriter bir disiplin olduğu algısı oluşturmaktadır.

4. *Abartılı Hikâyeci Anlatı*

Pedagoglar özellikle küçük yaştaki çocuklara tarih öğretiminde hikâyeci tarih yazımının gerekliliği konusunda hemfikirdir. Ancak hikâyeci anlatım "destansı, masalsı" anlatım haline geldiğinde, yani gereksiz abartılar ile doldurulduğunda, öğrencilerin tarihsel gerçeklikten kopmasına neden olmaktadır. Abartılı (destansı) hikâyeci anlatımın özellikle erken dönem ders kitaplarına hâkim olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde yazılan ders kitaplarını inceleyen Copeaux Türkiye'deki tarih ders kitaplarında, "*Anlatım karmaşıktır, ama bir yandan da tam bir macera öyküsüdür*; düşünceyi geliştirmez, *ama hayal gücünü güçlendirir. ... Fransız okul tarih yazımından farklı olarak*, Türk söyleminde kaybeden yoktur."[2] değerlendirmesinde bulunmaktadır.

---

1 E. Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

2 Copeaux, a.g.e.

Güncel kitaplarımızda abartılı hikâyeci anlatının azaldığından söz edebiliriz ancak bu sorun tamamen ortadan kalkmış değildir. Güncel kitaplardan bu konuda birkaç örnek verelim:

"*Türkler 6500 yıl öncesinde gelişmiş bir medeniyet kurmuşlardır.*" (Tarih 9)

"*Savaş arabalarına alışık olmayan, uzun elbiseleri içinde serbest hareket edemeyen Çinliler, bir rüzgâr gibi kendilerine çarpan ve yine böyle ortadan kaybolan atlı birliklere karşı başlangıçta ne yapacaklarını bilememişlerdir.*" (Sosyal Bilgiler 6)

"*Dünyada halıyı ilk üreten topluluk Türklerdir.*" (Sosyal Bilgiler 6)

5. *Siyasi İktidara Göre Değişen Söylem*

Ders kitaplarında kullanılan söylem doğal olarak bu kitapların yayınlanmasına ve okullarda kullanılmasına izin veren siyasi iktidarın kontrolünde veya etkisindedir. Bu etkiye bir örnek verecek olursak; Abdülhamid dönemi ders kitaplarında padişah ve doğal olarak padişahlık sistemi övülür ve devlet padişah ve dinle ilişkilendirilirken, II. Meşrutiyet ile birlikte siyasi iktidarın el değiştirmesi ders kitaplarına doğrudan yansır ve bu kez mutlakıyet zararlı, sakıncalı gösterilir. II. Meşrutiyet sonrası ders kitaplarında, Meşrutiyet'in faydaları anlatılmaya başlanır, padişahlar genelde kötülenir ve 600 sene zarfında hüküm süren padişahların birkaçı hariç, hepsinin zalim ve müstebit olduğu iddia edilir.[3]

Modernite öncesi dönemde hatta bu dönemin ilk yıllarında yazarları, amaçları ve söylemleri büyük oranda aynı olan akademik tarih kitapları ile ilk ve ortaöğretimde kullanılan tarih ders kitapları arasındaki ayrışma 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında pedagojide meydana gelen gelişmeler sonrasında ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirtilen nedenlerle, bu ayrışma özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bir kopuş haline gelmeye başlamıştır. Akademik kitaplar ile tarih ders kitapları arasındaki bir ayrışma ders kitaplarını

3 N. Doğan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Ders Kitaplarında Devlet Kavramının İktidar-Eğitim İlişkisi Açısından İncelenmesi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 11/4, 2011, s. 2069-2090.

akademik (kaynak) kitapların öğrenciler için hafifletilmiş, sadeleştirilmiş bir hali olmaktan çıkararak (aralarındaki etkileşim sabit kalmak şartıyla) ayrı kulvarlarda gelişen dolayısıyla farklı kategorilerde değerlendirilmesi gereken eserler haline getirmiştir.

Ana kaygısı bilimsellik olan akademik kitaplarla karşılaştırıldığında aynı zamanda hem bilimsel hem didaktik hem de toplumsal olmaya çalışan ders kitaplarının doğal olarak hataya düşmesi kaçınılmazdır. Ders kitabı yazınında görülen yaygın hatalar arasında; tek yönlü anlatı, abartılı söylem, ideolojik bakış açısı, yoruma dayalı anlatı, kullanılan kesin ve otoriter dil ve monoton anlatı sayılabilir. Ders kitabı yazımında görülen bu hatalar tarih dersinin asıl amacından sapmasına ve tarih derslerinin monoton, sıkıcı bir ders haline gelmesine ve tüm bunların sonucunda Ivan Illich'in[4] bakış açısıyla tarih ders kitaplarının tarih eğitiminin önündeki en önemli engel olmasına yol açmaktadır.

Tarih ders kitaplarının dört temel amacı vardır; a) Tarih bilgisi (olaylar, eylem, kişi ve kavram) verme, b) Kimlik aktarımı, c) Düşünme ve tarihçilik becerilerini geliştirme ve d) Barışı koruma. Son dönemlerde özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde tarih bilgisi verme amacının geri planda kalıp diğer üç amacın ön plana çıktığını görmekteyiz. Son 40-50 yılda tarih eğitimi üzerine yapılan çalışmalar ve reformlara rağmen tarih eğitiminin ortak bir geçmiş oluşturmak suretiyle kimlik aktarma aracı olarak kullanılması ne yazık ki değişmemiştir.

Türkiye'de tarih dersi kitabı yazımında söylemin sıklıkla değişmekle birlikte yazım tarzı ve içeriğin çok yavaş değiştiğini görmekteyiz. Okumanın yazma üzerine etkisinden hareketle ders kitabı yazarları okudukları -kendilerinden önceki- yazarların yazım stillerini devam ettirme eğilimindedirler. Ders kitaplarında tarihsel metin inşasında kullanılan tarzın güvenilirliği ve etkililiğine ancak ampirik araştırmalar sonucunda karar verilebilir. Buna somut bir örnek verecek olursak: Amerikalı araştırmacılar ders kitabında yer alan "1763'te Britanya ve Kolonileri, Fransa ve Kızılderilerle 7 yıllık savaşa son verdi" cümlesi ile başlayan paragrafın başına "Yaklaşık

4 I. Illich, *Okulsuz Toplum* (24. Baskı), Şule Yayınları, İstanbul, 2006.

250 yıl önce Britanya ve Fransa, Amerika'da bir kısım toprak üzerinde hak iddia ettiler" şeklinde önbilgi veren bir cümle eklendiğinde hatırlanma oranının arttığını ortaya koymuşlardır.[5] Türkiye'de eğitimin farklı kademelerinde kullanılan ders kitaplarına yönelik uygulamalı tarihsel metin inşa çalışmaları ne yazık ki yeterli değildir. Bu tür çalışmalar yapılmadan bize uygun, etkililiği kanıtlanmış bir yazım metodu geliştirmemiz mümkün değildir.

Tarih ders kitaplarının öğretmenler tarafından yazılması kitaplardaki tarihsel metinlerin pedagojik ve dil açısından öğrenciye uygun hale gelmesini sağlamakla beraber olayların tek yönlü ve yüzeysel ele alınması, kanıtlanmamış bulguların kesin bulgular gibi veya yorumun bilgi gibi sunulması dezavantajlarını taşımaktadır. Hem pedagojik hem de bilimsel açıdan doğru bir ders kitabı yazımı özel eğitim gerektiren zor bir beceridir. Şu anda editörlük müessesesi çalıştırılarak veya ders kitabı yazarlarına eğitim verilerek öğretmenlerin bu eksikliği giderilmeye çalışılmaktadır. Üniversitelerin tarih programları bu konuda proaktif yaklaşım sergilemeli ve lisans eğitiminde verilen tarih metodoloji dersleri kapsamında tarihsel metin inşası becerisini kazandırmaya çalışmalıdırlar. Lisans öğrencilerine verilecek bu eğitim hem müstakbel tarih ders kitabı yazarlarına bir alt yapı oluşturacak hem de tarihi metinlerin inşası hususunda bir bilgi birikimi oluşmasını sağlayacaktır.

Müzakereler

Ahmet Şimşek

Halil İnalcık'ın Koyunhisar (Bafeon) Savaşı üzerinden Osmanlı'nın kuruluşunun 1302 tarihinde olduğu fikrinin, ders kitaplarına yansıması hâlâ söz konusu değil. Halil İnalcık bununla ilgili epeyce sitem ediyordu. Ayrıca, güncel okutulan bir ders kitabında "Yeryüzünde Yaşamın Başlaması" şeklinde bir başlık yer alıyor. Bu mevzuu ile

5 M. G. McKeown, I. L. Beck, G. M. Sinatra ve J. A. Loxterman, "The Contribution of Prior Knowledge and Coherent Text to Comprehension", *Reading Research Quarterly*, 27, 1992, s. 79-93.

ilgili olarak, İbrahim Turan kitaplarda evrim ve yaratılış teorisine değinilmeyip, doğrudan kısa bir geçiş yapıldığından bahsetmişti. Burada şu soru ön plana çıkıyor: Tarih ders kitaplarında "hayatın başlangıcı yeryüzünde yaşam" konusu ele alınmalı mıdır? Ben bu konunun yer almasından çok emin değilim, açıkçası. Mesela bunun gibi, jeolojik devirler konusunu da kapsayacak bir içerik tarih öğretimi konusunu oluşturur mu? Bununla ilgili endişelerim var.

Ali Birinci

Ders kitaplarında bilginin çok hususi bir ambalajlanması söz konusudur. Bilginin takdimi işi, ambalajı işi, edepli bir üslupla verilmesi işi sadece ders kitaplarında değil tarih araştırmalarında da aslında bir problemdir. Bir gerçeği biraz daha edebi bir ifadeyle sunmak gerekir.

Zafer Toprak

Bir dersin yeniden yapılandırılması için girişimde bulunduk. Kamuoyuna da açıldı, bu konu. Uzmanlar dahil ortaya konan program konusunda görüş alındı. 10 Şubat'a kadar cevap verilmesi gerekiyordu. Ben de cevap verenler arasındayım. Daha doğrusu Eğitim Reformu Girişimi diye bir yapılanma var onun bünyesinde tarih derslerini değerlendirmeyle sorumlu idim. Bazı somut noktalara değinmek istiyorum. Zaman ekseniyle baktığımız vakit her şeyden evvel, lise 1, 2, 3, 4 bütün bunlara bakıyoruz. Mesela Fransız ya da Avrupa'daki ders kitaplarıyla karşılaştırdığımız vakit bizim ders kitaplarımızda zaman ekseni çok geriye kayıyor. Her şeyden evvel kadim tarih diye bir yapı oluşturulmuş durumda, şimdi. En sonunda bizim genellikle İlkçağ, Ortaçağ dediğimiz şeyler birleştirilmiş durumda. Şimdi bizde lise 1. ve 2. sınıflarda okutulan tarihle biz ancak Zitvatorok Antlaşması'na, 1606'ya kadar varabiliyoruz. Fransa'daki ders kitaplarına baktık. Fransa nereye varıyor, 1. ve 2. sınıftan sonra? Fransa 1946'ya varıyor. Yani arada 2,5 yüzyıl fark var. Bizdeki tarih eğitimi ile Fransa'daki tarih eğitimi arasında. Bir kere biz tarihimizi güncelleştirmek durumundayız diye düşünüyorum.

Yani daha yakın dönemlere belli bir ağırlık verebilmemiz gerekir. En sonunda, bir kere uzun yıllar zaten biz inkılap tarihine gelip duruyorduk. Şimdi bu daha ilerilere alındı bu son programda. 2016'ya kadar getiriliyor ders programlarında. Ancak, ayrılan ünite sayısına bakıyorum, 1950-2016 arası için 13 ünite ayrılmış. Yani 66 yıl için 13 ünitelik bir ders programı yapılmış. Oysa, Millî Mücadele çok önemli ama 1921 ile 22 yıllarına 10 ünite ayrılmış. Yani 2 yıla 10 ünite ayırmışız 66 yıla 13 ünite ayırmışız. Millî Mücadele'yi tabi göz ardı etmiyoruz, ama ağırlıkları da daha dengeli bir şekilde koymamız gerektiğine inanıyorum, bütün bu yapılanma içerisinde.

Diğer bir husus, biz de tarih daha böyle anlaşılabilir bir nitelik taşıması için kronolojik bir yapı taşıyor idi, şimdiye kadar. Oysa şimdi özellikle bu ilk dönemlerle ilgili olarak tematik bir yapıya dönülmüş bir durumda. Onu tam belirlememişiz. Yani tematik yapıyla kronolojik yapıyı harmanlamışız. Gerçekten çok karmaşık bir yapı ortaya çıkmış durumda. Tarihte, hala programda siyasi ile diplomatik ağırlık ön planda yer alıyor. Daha farklı boyutların gündeme gelmesi, ekonomik, toplumsal gelişmelere bakmamız gerekir diye vurguluyoruz, ama netice pek değişmiyor. Ocak ayında ortaya konulan programın ana çizgileri ortada. Ama o ana çizgilerden çıkarsayabildiğimiz kadarıyla gene siyasi tarih ağırlıklı bir tarih eğitimi ön planda tutulacak diye düşünüyorum, ben şahsen. Tabi neyle karşılaşacağız bilemiyorum. Çünkü dediğim gibi kim hazırlıyor bu programı Millî Eğitim Bakanlığı'nda, çok merak ediyorum. Yani herhangi bir isim de sızdırılmıyor. Gidip kişisel olarak konuşmaktan yanayım ama onu da yapabilecek bir muhatap bulamıyoruz, açıkçası. Hakikaten bu yeni programı ele almak gerektiği kanısındayım. Bunu göz ardı etmemek gerektiği kanısındayım.

Özer Ergenç

Tarih konusunda hem araştırma hem de öğretimi meselesinde, tarihin iki önemli unsurunu göz önünde bulundurmamız lazım gibi geliyor bana. Birincisi mekân, ikincisi de zaman. Mekân unsuruyla

ilgili olarak şunu belirtmek istiyorum. Klasik ve klasik sonrası dönem dediğimiz dönem de Osmanlı Devleti'nin mekân algısıyla ahalinin mekân algısı arasında çok büyük farklar var. Devletin evrensel bir egemenlik anlayışı olduğundan mekânı, alem, cihan, kişiler yani bütün dünya şeklinde algılıyor. O mekânın tümüne egemen olmak istiyor. Böyle bir ideolojisi, politikası var. Oldu mu, olabilir mi, o ayrı mesele ama böyle bir iddiası var. Onun yönettiği Memalik-i Mahruse dediği o mekân içindeki ahalinin mekân algısı son derece dar. Vatan kavramından örnek vermek gerekirse vatanın böyle bir yurt, birlikte yaşanılan bir alan algısına yükselmesi çok sonra. Siz 15. ve 16. yüzyılda "senin vatanın neresi" derseniz köylüye, çoğunlukla mekân olarak yaşadığı köyü belirtir. Sadece yaşanılacak alan olarak ama onu yöneten çok büyük iddialarda. Ne zamana doğru değişti bu? Modern dönemde, devlet o iddialarını ve algısını küçültürken ahalininki büyüdü.

Şimdi burada temel bir sorun var. Zamanı biz üçe ayırırız; geçmiş, hal ve gelecek. Ama geçmiş ve hal o kadar iç içe ki, şimdi dediğimiz anında geçmiş oluyor. Geçmiş çok dar çok değişken. Geçmişi anlamaya niçin çalışıyoruz? Bugünümüzü anlat diyoruz ama bugün her an elden geçmiş oluyor, yani biz aslında bir gelecek kurmak için, bir gelecek tasarımı için geçmişte ne olduğunu anlamak istiyoruz. Bu iki açıdan baktığımız zaman bir dönem çok uzun tutarsanız siz ona göre bir gelecek kurmak istiyorsunuz, demektir. Yani değişimin çok hızlı olduğu, çok önemli gelişmelerin olduğu hal içinde sizi rahatsız edecek bir şeyler varsa, -tabi egemenler açısından söylüyorum-, gelişmenin seyrinin nispeten daha ağır seyrettiği dönemleri öne çıkarırsınız. İşte Âdem Baba'dan başlarsınız anlatmaya ve sıra günümüze gelmez. Ama değişimin hızlı olduğu dönemden ona bağlı bir gelecek kurmak isterseniz, yoğunlaşacağınız alan o hızlı gelişmelerin olduğu dönemdir. Bu bakımdan tarih ders kitaplarının yazımı doğrudan doğruya tercihle ilgilidir. Onun için öyle gerçekmiş, şuymuş, buymuş... Akademik tarihçiler doğru mu yapmış eğri mi yapmış bunun pek anlamı yok. O yüzden asıl meseleyi şöyle düşünüyorum. Bu tarihi kimler yazmalı? Yani devlet yazdığı sürece, işte kendi tercihlerine göre yazacak ve ona göre metinler kuracak ve onu anlatacaktır.

Şimdi bizim ders kitabı sorunlarının çok fazla olmasının sebebi ne? Millî Eğitim Bakanlığı yazıyor ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın da böyle stabil hedefleri yok. Herkes belli bir dönem egemen olduğu zaman karar mekanizmalarının başına geçtiği zaman, o kendine göre bir şey yazdırıyor. İbrahim Turan sordu bu ders kitabını kimler yazmış? Yazıp gönderenler arasında bende varım. *Tarih 1*, *Tarih 2* diye bir kitap yazıldı. Amaç kitap yazmak değildi, şimdi benim söylediğim gibi düşünmekti. Ya bu ne biçim iştir, nasıl kitap yazılır, program nasıl yapılır onun üzerine düşünmektir. Dönemin Millî Eğitim Bakanı "siz bu kadar çok düşündünüz siz bu düşüncenizi yazın" dedi. O dönem öyle bir kitap çıktı. Ben on kişinin ders kitabı yazacağına hiç inanmadığım için uzun süre ayak diredim. Ama komisyonda bulunduğumdan dolayı mecburen katıldım. O kitap bir yönüyle beğeni gördü. İşte kimileri dedi ki "aaa ilk defa 30 yıldır okutulan programı değiştiriyor". Ama başta tarih öğretmenleri olmak üzere kitabın dili ile ilgili olarak "ben okuyorum anlamıyorum, öğrenci nasıl anlasın" diye itirazlar edildi. Çok eleştirilecek yanları var, çok üzerinde konuşulacak şeyleri var ama işte bir tecrübe ediyorum, ben şimdi onu. Öyle söylüyorum. Aslında hiç katılmadığım yanları olmasına rağmen asıl ben savunmak zorunda kaldım çeşitli yerlerde. Ama savunurken de hep böyle savundum. Yani doğru düzgün bir iddiamız yok bizim. Millî Eğitim'de, Talim Terbiye'de düşünürken, düşündüklerinizi yazın dendiği için yazıldı. Ama sonra şu oldu. O kitabın hakkında birçok eleştiriler gelmiş olmasına rağmen, daha sonra birçok yazar onun planını, hatta dilini aynen aldı. Ve bence bizim kitaptan ziyade şimdi eğer burada bir günah aranacaksa sorun onu aynen alanlar hatta devam ettirenlerde olmalı, diye düşünüyorum.

Mehmet Yaşar Ertaş

Bilmediğim bir konu. Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı bütün ülke genelindeki okullarda okutulacak kitabı hazırlatıyor. Merkezden hazırlanıyor herhalde ya da onay veriliyor. Fakat Almanya'da eyaletlere göre ders kitapları değişiklik gösteriyor. Alman ders kitapları üzerine çalışma yapmak isteyen bir hocamızın yardım isteği üzerine bunun

farkına varmıştım. Merak ediyorum. Burada Avrupa'da, Fransa'da, Almanya'da okutulan ders kitaplarından bahsediyoruz. Diğer ülkelerdeki ders kitapları ne kadar merkezi denetime tabi? Acaba mesela Almanya'daki farklı eyaletlerdeki tarih ders kitaplarının acaba içerik, üslup, konuya yaklaşımları ne kadar benzerlik veya farklılık gösteriyor. Yine bu kitaplarda Alman dışındaki milletlere mesela Türklere ilişkin imgelerde de eyalet farklılığının etkisi var mı? Diğer Avrupa ders kitaplarını bu yönde hiç değerlendirdik mi?

Alparslan Demir

Dünyanın her yerinde bir şey yapılacağı zaman önce tabanlar hazırlanır. Üste doğru gider. Son kararı da üst taraf verir. Ama bizim Türkiye'de üstekiler karar veriyor. Ondan sonra aşağıdakiler o karara göre bir şeyler uydurmaya çalışıyorlar. Bu ders kitapları ve daha özele inersek tarih kitapları da öyle. Yukarı da toplanıyorlar. Onlar kendi kafalarına göre ne çizmek istiyorlarsa çiziyorlar. Ondan sonra tarih öğretmenine veriyorlar. Al bunu yap diyorlar. Çevremde çok sayıda tarih öğretmeni var. Hiçbiri bu kitapları kullanmıyor. Ve tarih kitaplarının içerisi boşaltılmış durumda. Yani bu onların kendi ifadesi. Ve dolayısıyla böyle bir sorun da var. Yani bu kitaplar yazılacaksa, bence direkt öğrencinin muhatabı olan kişilerinden alınacak görüşler doğrultusunda yukarıya doğru giderek yazılmalı.

İbrahim Turan

Buradaki benim eleştirim, o kitabın üslubuyla ilgili. Yani şu sebepten tarihin konusu değildir deyip bu geçiş yapılabilirdi. Ali Birinci Hocamın dediği akademik kitaplardaki metin oluşturma meselesinde sıkıntılar var. Bu konu Amerika'da nasıl öğretiliyor, diye tarih metodolojisi kitaplarına bakmıştım. Orada tarihi metin oluşturma konusuna çok ağırlık veriyorlar. Bu lisede başlıyor. Bir tarih metni nasıl oluşturulur, konusu önemseniyor. Bizde ise bu lisansta bile genellikle yapılmıyor. Bir akademik tarih metni nasıl oluşturulur, nasıl yazılır, cümleler olur, paragraflar nasıl oluşturulurun eğitimini vermiyoruz.

Zafer Toprak Hocamın bahsettiği, yakın dönem tarih konularının olması bizim tarih eğitimcileri olarak yıllardır bahsettiğimiz öneriler. Bize hocalarımızın öğrettiği "50 yıldan öncesi tarih olmaz" yaklaşımı ne yazık ki hala birçok kişi tarafından paylaşılıyor. Dolayısıyla gelebilecek olası eleştirilerden dolayı programlara bunlar çok alınmıyor. Bizde merkezî program yapılır ve bütün ülkede uygulanır. Eyaletlerden oluşan ülkelerde ise bu eyaletlere bırakılmıştır. Bizdeki bir tarih öğretim programını açtığınızda 50-60 sayfadır. Bazı ülkelerde ise bu sadece 10 sayfadır. Bazen daha da kısadır. Çünkü sadece çerçeve verir. Ve bunun içeriğinin oluşturulması öğretmene bırakılır. Öğretmenin katkısı nedir, burada? Bazı ülkelerde bu öğretmene bırakılmıştır. Yani her eyalet her okul kendi öğretim programını geliştirir. Ama ana çerçeveye sadık kalmak şartıyla. Böyle bir sistemde tabi ki bir ders kitabı baskısı oluşamaz. Çünkü öğretmen kendi programını oluşturmuştur. Buna uygun ders kitaplarını kendisi piyasadan seçer. Biz bu konularda öğretmenlerimize ne yazık ki yetki vermiyoruz.

Ahmet Özcan

İngiltere'de ve Londra'da bir tarih öğretmeni bu şekilde kendi ders kitabını kendi hazırladığını yıllar önce söylediğimde çok şaşıran olmuştu. Çünkü şu an biz tarihi bilginin kaynağını tartışırken bile ders kitabı üzerinde, hala Milli Eğitim üzerinden tartışıyoruz. Artık tarihi bilgiyi elde etmenin kaynakları değişti. Ders kitaplarının dışında artık etkinlikler yapılıyor. Öğrencinin metin yazarı, tarih kurgulayıcısı olduğu bir program olabilir.

Ahmet Nezihi Turan

Asıl mesele içinde yaşadığımız toplumla ilgilidir. Biz okuryazar bir toplum değiliz. Zwing, 1930'ların sonlarında bir anekdot nakl ediyordu. Bir gemide yolculuk yapıyor sonra güverteye çıktığında da bir tayfa ona yanaşıyor ve "şunu okuyabilir misin" diyor ve sevgilisinden gelmiş bir mektup uzatıyor. Zwing okuyor ve esrarengiz bir duyguya kapılıyor. Nedir, niye bana okutuyor sevgilisinden gelen mektubu

diye kendi kendine soruyor. İkinci defa okumasını istiyor ve ikinci defa da okuyor. O zaman anlıyor, tayfanın okuryazarlığı olmadığını. Ve ben diyor; "ilk defa okuryazar olmayan bir insanla karşılaştım".

Şimdi galiba biraz da bu okuma yazmayı kaçırmamızın ve kaçırdıktan sonra dijital topluma yakalanmamızın sorunlarını da birlikte yaşıyoruz, biz. Ciddi yayınevleri çok sayıda kaliteli eser neşrediyorlar. Ancak bunların bastığı kitapların tirajları 1000'i hiçbir şekilde geçmiyor. Mesela, Erving Golfman'ın "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" isimli eseri İngiltere'de 500 bin basılmış ve satılmış. Türkiye'de kitabı Metis Yayınları bastı, 2009'dan beri iki baskı, yani yaklaşık 2000 adet. Yani orada da sosyologlar var burada da sosyologlar var falan. Dolayısıyla biz hala okuryazar değiliz, yani bunu bir kabul edelim.

Ahmet Şimşek

"Türkiye'de tarih ders kitapları niye bu kadar çok önemseniyor?" Tarih niye bu kadar çok önemseniyor? Bunun üzerinden dönen bir kavga var. Bu kavga bitmedi. Bu kavga bitmediği sürece biz normalleşemiyoruz. Normalleşemediğimiz için de ne normal tarih ders programı yapabiliyoruz ne normal ders kitapları yazabiliyoruz. Asıl olması gerekenleri konuşmak konusunda da açıkçası çok istekli miyiz emin değilim.

Amerika'daki Almanya'daki tarih ders kitapları çok çeşitlilik arz ediyor. Çünkü tarih öğretimine ilişkin standartlar belirlenmiş. Diyor ki Amerikan tarihine ilişkin şunları şunları öğreteceksin arkadaş. Eyaletlere gönderiyor bunu. Her eyalet kendi programını yapıyor. Buna ilişkin kitaplar yazılıyor. Kitapları yazdırma konusunda da çok umursamıyor bunu. Çünkü herkes o kriterlere bağlı olarak kitap yazmak zorunda. Bizdeki gibi çok sıkı bir denetleme yok. Bizde her şey fazlasıyla denetlendiği için ve fazlasıyla belli kalıplar içerisinde sunulmaya çalışıldığı için asıl sorun ortaya çıkıyor. Ve çeşitlilik oluşmuyor, maalesef. Maalesef yazarları farklı olsa da ders kitapları fazlasıyla tek sesliliği devam ettiriyorlar. Belki bu 2005 yapılandırmacı yaklaşım çerçevesindeki değişim, dönüşüm, birazcık rahatlatabilecekti. Ama bunu, tarih programlarına maalesef uyarlayamadılar. Dolayısıyla yeni

programlara uygun yazılan tarih ders kitapları da eskilerden farklı olmadı. Tam da Ahmet Özcan'ın bahsettiği gibi çocukların doğrudan doğruya tarih yazımı konusunda ufak etkinliklerle katılımının sağlandığı bir tarih dersi pekâlâ mümkün. Zaten bizim de özendirmeye çalıştığımız bu. Çünkü fazlasıyla beceri temelli, değer temelli hani yine bilgiyi önemseyen ama daha çok bunları kazandırmaya yönelik kurgular yapmak mümkün. Maalesef dediğim gibi bu konuda çok emin değiliz galiba. Yani birtakım değişiklikler yaptık, devlet olarak, hükümet olarak. Programlarla ilgili düzenlemeler yapıyoruz ama ne yapmak istediğimiz konusunda çok net değiliz. İkincisi de asıl sorun, gerçekte niye bu kadar çok önemsiyoruz.

İbrahim Turan

Belki asıl sorunun bir parçası sadece. Türkiye Çin'den uzun menzilli roket almaya çalıştı. Sonra NATO ile uyumlu değildir vs. diye sonra vazgeçildi. Yani bir silah alırken bunun bir sisteme uygun olması, adaptasyon sorunları söz konusu. Aynı durum ne yazık ki eğitim sisteminde de söz konusu. Farklı ders kitapları neden bizde uygulanamıyor dediğiniz zaman bizdeki sisteme uymuyor. Bu fiş buraya girmiyor, çünkü bizdeki sistemde sıkıntı söz konusu. Sıkıntı ne, en başta? Herkesin dile getirdiği üniversiteye giriş ve liseye geçiş sınavının bilgi temelli haline getirilmiş olması çok temel bir sorun. Ve bu sınavlar olduğu müddetçe de siz eğitim sistemini değer öğretmeyi amaçlayan, beceri öğretmeyi amaçlayan bir sistem haline getiremiyorsunuz. Çünkü öğrenci öyle ya da böyle o bilgi sınavlarına girecek. Bu bizde birçok şeyi engelliyor. En büyük sıkıntı gördüğüm kadarıyla bu. Onu çözmedikçe ne yapılandırmacı sisteme geçebiliyoruz ne beceri öğretimine geçebiliyoruz ne değer öğretimine geçebiliyoruz ya da farklı kitapları kullanabiliyoruz. Tek tip kitap baskısı ya da işte o sistemi bilenler bir ders kitabının Talim Terbiye'den geçmesi, sisteminin ağır olması. Burada bize özgü başka kaygılarda söz konusu. Onları herhalde daha sonra teferruatlı bir şekilde tartışmamız gerekebilir.

VI
PROJE TEMELLİ TARİH ÇALIŞMALARI: NEDEN VE NASIL?

Mehmet Yaşar Ertaş*

Akademik tarihçiliği çeşitli veçheleriyle masaya yatırıp genel durumunu ortaya koymayı hedefleyen çalıştayda tarih araştırmaları ile proje arasındaki ilişkiyi tartışmamıza vesile kılacak böyle bir konunun gündeme gelmiş olması isabetli olmuş. Yakın zamanlara kadar "proje" kavramı bize oldukça uzaktı. Günümüzde, üniversitelerin politikaları ve TÜBİTAK'ın açılımları sayesinde proje ile daha fazla haşir neşir olmaya başlasak da projeye karşı halen daha mesafeliyiz ve ön yargılıyız. Kurumsal kriterlerin zorlaması ile proje yapmak durumunda kalanların birçoğu bile zihinlerinde projeyi sorguladıklarına eminim. Bir dayatma sonucunda yüzleştiğimiz proje kültürü karşısında tarihçilerin akıllarından geçen ve birbiriyle paylaştıkları en can alıcı soru ise neden proje yapmalıyım sorusudur. Benim konuşmam da bu soruya cevap aramak babında olacaktır. Konuşmamı hazırlarken Ahmet Şimşek'in editörlüğünde hazırlanmış olan *Tarih İçin Metodoloji* adlı kitapta yer alan "Tarih Projesi Nasıl Hazırlanır?" adlı çalışmamdan istifade ettiğimi belirtmek isterim.

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada, ekonomik ve sosyal refaha ulaşmak, güçlü bir askeri teknolojiye sahip olmak, uluslararası arenada güçlü bir siyasi aktör olmak amacıyla Araştırma ve Geliştirmeye (AR-GE) büyük paralar harcandığını biliyoruz. Kıt kaynakların büyük bir verimlilik içerisinde değerlendirilmesi için yapılan AR-GE faaliyetleri, bizim zihnimizde genellikle teknoloji

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, myasarertas@gmail.com

geliştirme olarak algılanmaktadır. Hâlbuki yeni bilgi üretme amacıyla yürütülen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin nihai hedefi güçlü ekonomiye sahip müreffeh bir toplum yaratmaktır. Müreffeh bir toplum, teknolojiden sanata, mühendislikten edebiyata kadar hemen her alanda gelişmişlikle yakından alakalıdır. Bu bilince sahip her ülke, sosyal, fen ve mühendislik ayrımı yapmaksızın bilimsel kalkınmaya büyük önem vermek zorundadır.

Türkiye'de AR-GE yatırımları ve AR-GE için ayrılan kaynakları son zamanlarda artmış olmakla birlikte yeterli değildir. Hem Avrupa hem de dünya sıralamasında hedeflenenin çok gerisinde kalmış durumdayız. Bu sonuçtan elbette araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin aktif bir katılımcısı olarak biz üniversite mensuplarının büyük bir sorumluluğu vardır. Ülkelerin bilim alanındaki yeri ve bilimsel üretimlerinin verimliliği akademik performanslarımızın da göstergesi olan yayınlarla ölçülmektedir ki maalesef bu konuda çok gerideyiz. Web of Science ve SCOPUS gibi veri kaynaklarına bakıldığında uluslararası nitelikteki yayımlar ve bilimsel çalışmalarımıza yapılan atıflar ne yazık ki iç açıcı değildir. Mamafih fen ve mühendislik alanlarındaki çalışmalarla karşılaştırıldığında sosyal bilimler özellikle de tarih alanındaki çalışmalarda ise daha kötü durumdayız.

Dünya ile rekabet edemiyoruz. Yazdıklarımız dar bir çevre tarafından takip ediliyor ve yayınlarımızın dünya ölçeğinde etki değeri oldukça düşük. Her ne kadar akademik teşvike esas olan performanslarımızda hızlı bir yükseliş olsa da dünya ölçeğindeki akademik performansımız çok çok zayıftır. Bu sebeple yalnızca mühendislik ve teknoloji alanlarında değil sosyal bilimler ve tarih alanında da büyük bir atılıma ve seferberliğe ihtiyacımız var. Sosyal ve beşeri alandaki AR-GE çalışmaları ile bilgi birikimimizin artırılması Millî bir hedef olmalıdır.

Bu hedefe ulaşmak ise tüm imkân ve kaynaklarımızın planlı, rekabetçi ve eşgüdüm içerisinde harekete geçirmekle mümkündür. Bu nedenle üniversiteler, resmî kurumlar ve büyük şirketler başta olmak üzere ülkedeki her kurum planlı ve stratejik davranmak

zorundadır. Bu ise problemleri teşhis eden, ihtiyaçları tanımlayan, organize hareket edebilen, strateji geliştirebilen, kaynakları verimli kullanabilen özgür ve sorgulayıcı bir anlayışla yani proje mantığı ve kültürü ile mümkündür. Çünkü karmaşık işlerin veya sorunların kolayca ve sistemli bir şekilde çözülmesi, "başlangıcı ve sonu olan, boyutları önceden belirlenmiş bir süre içerisinde, değişim yaratan, belli amaç ve hedeflere sahip, planlanan uygulama adımlarıyla çeşitli çıktıların elde edildiği ayni ve nakdi kaynaklarla yürütülen" proje ile kolaylaşacaktır.

Tüm dünyada yaratıcı ve ürün geliştirici faaliyetlerin hemen tamamı proje formatına dayanmakta, bilimsel araştırmalar, yeni fikir ve ürün geliştirme faaliyetleri proje ile yürütülmektedir. Mühendislik ve fen alanlarında olduğu gibi sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda da projelerin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu artış doğal olarak tarih araştırmalarına da yansımaktadır.

Türkiye'de son zamanlarda TÜBİTAK başta olmak üzere üniversitelerin BAPK birimlerine tarih alanından daha fazla proje müracaatı yapılmakta ve geçmişe nazaran kabul edilmiş ve tamamlanmış tarih projelerinin sayısı daha da artmaktadır. Bununla birlikte proje temelli tarih çalışmaları henüz emekleme aşamasındadır ve araştırmaların proje olarak hazırlanması, sunulması ve yürütülmesi konusunda ciddi problemler bulunmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi tarihçilerin proje kültüründen uzak olmasıdır. Ancak proje kültürü ile ilgili sorunların Türkiye'deki akademik tarihçiliğin daha köklü sorunlarıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum

Önceki konuşmaların hemen tamamında akademik tarihçiliğimizin içinde bulunduğu iki önemli sorunun altının çizildi. Bunlardan ilki akademik tarihçiliğin veya akademisyen tarihçilerimizin tarih felsefesinden ve tarihi verilerini disiplinlerarası bir perspektifle analiz edebilecek kuram ve teori bilgisinden büyük ölçüde habersiz olmalarıdır. İkincisi ise etik yozlaşmaya varacak düzeyde ciddi bir metodolojik sorunun varlığıdır. Tarihin ne olduğu, niçin araştırıldığı, yapılan çalışmaların ne işe yaradığı sorularını cevaplamada

akademi camiasının büyük bir kısmına teşmil edebileceğimiz ciddi bir sıkıntı söz konusudur. Ayrıca istisnaları bir kenara bırakırsak tarih araştırmalarında ve tarih yazımında üstü örtülemeyecek bir yöntem sorunu, bilgisizlik ve tecrübesizlik mevcuttur. Lisans ve lisansüstü düzeylerde (ki ne derecede başarılı olduğu tartışılır) okutulan metodoloji derslerinin akademik tarihçilikteki pratiklere yansımadığını söyleyebiliriz. Araştırma ve yazım safhalarındaki başarısızlığın ardında bilgi eksikliği kadar belki de daha fazla bu süreçlerin ciddiyetsiz bir şekilde yürütülmesindeki etik sorunlar bulunmaktadır.

Keza tarihçiliği yalnızca memuriyet olarak telakki eden, memuriyete has sırtını devlete dayama, tembellik, kolaycılık, makam sevdası, göze girme, çıkar elde etme gibi basit pragmatik ilkelere dayalı; etkili bir sosyal ağın parçası olma veya patronaj ilişkileri ile işini yürütme gibi oldukça karmaşık araçlara sahip bir şekilde tarihçilik yapmak da bir diğer önemli sorundur. Üniversitelerdeki lisansüstü eğitim programlarında, yüksek lisans ve doktora tez önerisinin sunulması, yeterlilik sınavı, tez izleme komitelerinin toplanması ve savunma sınavının yapılması gibi hemen her süreçte büyük bir özensizlik ve keyfîliğin hâkim olduğunu da gizleyemeyiz.

Başka bir problem ise proje niteliğindeki bir araştırmayı desteklemesi beklenen gerek resmi gerek özel kurumların, hali hazırda projeyi yalnızca teknik konular gibi somut çıktılar elde edilebilecek alanlarla özdeşleştirmeleri; tarih araştırmalarını ve tarihle ilgili meseleleri projelendirilebilecek bir çalışma olarak görmemeleridir. Tarih araştırmaları halen daha bürokratlarca "ne işe yarayacak" sorgulamasından kurtulabilmiş değildir. Bazı bakanlıklar, belediyeler ve valiliklerin, genellikle "proje" adıyla destekledikleri, ancak proje ile uzaktan yakından alakası olmayan daha çok kurumun, şehrin veya kasabanın tarihine dair ısmarlama çalışmalar da mevcuttur. Mamafih bu çalışmaların büyük bir kısmı kurumda sözü geçen bir yetkiliyi ikna etme kabiliyetine sahip kimi profesyonel akademisyenler veya popüler tarihçiler tarafından ciddi bir maddi destek alınarak yazılmış kitaplardan oluşmaktadır. Büyük emeklerle ve ciddi

bir akademik katkı ile hazırlanmış çalışmaları bir kenara bırakırsak bu tür çalışmaların büyük kısmı maalesef araştırma ve geliştirme niteliğinden uzaktırlar.

Söz konusu anlayış ve tutumla, dünya ile rekabet edecek özgün çalışmalar beklemek mümkün olmadığı gibi önerisinden kontrol süreçlerine kadar büyük bir emek gerektiren ve denetime tabi olan sahici projelerin yürütülmesi de zordur.

Türkiye'deki akademik tarihçilikle doku uyuşmazlığına ve tüm olumsuzluklarına rağmen proje temelli tarih araştırmalarının sayısı her geçen gün hızla artmaktadır. Bu durum akademik tarihçilik için sevindiricidir ve geleceğe daha umutla bakmamızı sağlamaktadır. Çünkü proje temelli çalışmaların, nitelikli tarih araştırmalarının sayısının artmasına, özgün ve kalıcı eserlerin ortaya çıkmasına, tarih alanındaki kazanımların siyaset ve toplumda karşılık bulmasına büyük bir ivme kazandıracağına inanıyorum.

Peki proje nedir?

Belirli bir yerde, belirli bir süre içerisinde, belirli bir bütçe ile açık bir şekilde tanımlanan amaçların gerçekleştirilmesine yönelik planlanan faaliyetlerin bütünüdür.

Neden Proje?

Bu vakte kadar tarih araştırmaları ile proje kültürü arasındaki uyumsuzluğa ve akademik tarihçilikte proje tecrübesinin zayıflığına dikkat çekmeye çalıştım. Aslında altını çizdiğim sorunlar neden proje yapılması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Yine de bu soruya ayrıca cevap vermenin doğru olduğunu düşünüyorum. Tarih araştırmalarında neden proje yapmamız gerektiği ve projenin akademik tarihçiliğe ne gibi katkılarının olacağı sorularına belli başlıklar altında kısaca şu şekilde cevap verilebilir:

- Bilgi, vakit, teçhizat ve mali açıdan bir kişinin üzerinden kalkamayacağı kapsamlı araştırmalarımızı projelendirerek gerçekleştirebiliriz.

- Her alanda akademisyenler bilimsel araştırmaları için ciddi bir kaynak arayışı içindedir. Proje ise akademisyenlerin kendi imkânları haricinde dış kaynak bularak, araştırmaya ayrılan ulusal ve uluslararası fonlardan daha fazla pay almanın bir yoludur. Mali imkânlarımız ortada iken, özgün araştırmalarımız için niçin mali destek bulmayalım? Bu konuda Avrupa Birliği, TÜBİTAK, Türk Tarih Kurumu, Üniversitelerin BAPK birimleri, Kalkınma Ajansları, IRCICA gibi kamu veya özel kurumlarla yapılacak iş birliği tarihçilere araştırmaları için fon sağlayacaktır.
- Sosyal bilimler ve özellikle de tarih alanında, çalışmaların bireysel yapılabileceğine dair bir ön yargı hâkimdir. Bu yüzden ekip çalışmasına ve ortak yayınlara mesafeli bakılmakta ve hatta küçümsenmektedir. Bu bakış açısı proje kültüründen uzak kalışımızın en önemli sebeplerinden birisidir. Şahsi çalışmaların sağladığı özgürlük ve konfor, her ne kadar başarılı örneklere sahip olsa da beraberinde plansız, programsız, düzensiz ve hedefleri belirsiz yığınla araştırmaya yol açmaktadır. Hâlbuki uzun soluklu araştırmaların, hedefi belli ve belli bir plan dâhilinde, sorumlulukların tanımlandığı bir ekip ile yürütülmesi hem daha kolay olacaktır hem de eşgüdüm içinde daha verimli işlerin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Mamafih bu konuda da ortak çalışma kültürünün kazanılmış olması şarttır. İşte proje kültürü, böyle bir tecrübenin kazanılmasını ve alanında uzman birçok kişinin iş birliği içerisinde daha verimli araştırmalar yapabilmesini kolaylaştıracaktır.
- Doktora tezi, bilimsel araştırmaların en önemli aşaması olduğu gibi bilim adamının meslek hayatındaki belki de en uzun soluklu çalışmasıdır. Doçentlik takdim tezinin kalkmasıyla birlikte akademik tarihçilikte özgün ve temel araştırmalar önemli ölçüde doktora çalışmasıyla sınırlı kaldı. Popüler kitaplar, sırf puan için kaleme alınan makaleler ve sempozyumlara büyük bir telaşla hazırlanan bildiriler, akademisyenleri uzmanlaşmadan alıkoyduğu gibi uzun soluklu araştırmalardan da uzaklaştırmaktadır.

Projeler bu anlamda büyük bir önem kazanıyor. Çünkü küçük veya büyük bir ekiple ciddi bir araştırmayı yürütmek, bilim insanlarını daha kalıcı ve nitelikli eserler ortaya koymaya sevk edeceği gibi disiplinli bir araştırma sürecine dâhil edecektir.

- Ülkemizdeki bilim kurumlarının yapısı, tüm çabalara rağmen henüz bilimsel araştırmaların kaliteli hale dönüşmesi için yeterli vasıfta değildirler. Hatta kimi iyi niyetli adımlar içinden çıkılamaz sorunları da beraberinde getirmektedir. Akademik teşvik, üniversitelerdeki atama yükseltme kriterleri ve doçentlik müracaat şartlarının nitelikten ziyade nicelikle ölçülmesi ve akademisyenlerin bu şartları yerine getirmek suretiyle hedeflerine ulaşma çabaları, maalesef kaliteli yayınlardan ziyade hızlıca tamamlanmış, niçin yapıldığı ve hangi soruya cevap arandığı belli olmayan çok sayıda niteliksiz yayının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Proje kültürünü kazanılması ve bilim adamlarının daha fazla proje ile ilgilenmesi doğal olarak daha ciddi araştırmaların sayısını artıracak ve üniversitelerin hedeflerine ulaşmasına daha fazla katkı sağlayacaktır.
- Proje yalnızca temel araştırmalar için değil aynı zamanda tarihçilerin yararlanabilecekleri alt yapı çalışmaları için de yapılabilir. Sözlük, harita, arşivler ve temel kaynaklarla ilgili, tarihçilerin işini kolaylaştıracak ciddi projeler üretilebilir. Yine çeşitli bilgisayar programların geliştirilmesine ve deneysel çalışmaları mümkün kılabilecek uygulamalara yönelik projeler de akademik tarihçiliğin alt yapısını güçlendirecektir.
- Üniversitelerdeki tarih bölümlerinin, kâğıt üzerinde gösterilse de pratikte uygulamaya konulacak düzeyde sahiplenilmiş uzak ve yakın hedefleri maalesef yok. Bu sebeple çok dağınık çalışmaktayız ve koordinasyonumuz çok zayıf. Kimsenin kimseden haberi yok. Proje kültürü belki bölümlere daha tutarlı ve ciddi hedefler sağlayabilir. Ancak bu konuda esas sorumluluk bölümler dışında, akademik faaliyetlerin yürütüldüğü enstitü ve merkezlere düşmektedir. Her enstitü veya merkez, seçtikleri

öncelikli konularda yoğunlaşıp, uzun vadeli programlar oluşturabilirler; kapsamlı ve uzun süre alacak araştırmalar için projeler geliştirebilirler. Öğrenci yetiştirmeye odaklanmış bölümler bunu gerçekleştiremese de enstitü ve merkezler proje temelli araştırmalara ön ayak olabilirler.

- Günümüzde ilgi alanlarımız sosyolojiden coğrafyaya dilbilimden sanat tarihine kadar farklı disiplinlerden yararlanmamızı zorunlu kılıyor. Proje bu tür ortak çalışmalar için kolaylık sağlayacaktır.
- Yukarıdaki sıraladığım maddelerden daha önemli gördüğüm son madde ise Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine mutlaka proje kültürünün kazandırılması meselesidir. Akademik tarihçiliğe yeni adım atmış, çırak statüsündeki bir öğrencinin, araştırmasına destek bulması için araştırmasının amacını, özgünlüğünü ve ne işe yarayacağını öncelikle kendisine anlatması, hocasını ikna etmesi ve daha sonra destek alacağı kuruma kabul ettirmesi gerekiyor. Maalesef üniversitelerde tez konusunun belirlenmesinden tez savunmasına kadar geçen sürecin çok iyi işlemediğini hepimiz biliyoruz. Bir yöntem olarak proje, öğrencilerin düşünce, tutum ve davranışlarında kalıcı etki bırakacak bir eğitim süreci olacaktır. Böylece ileride hem yaptıkları bilimsel çalışmalarla hem de yetiştirecekleri öğrencilerle akademik tarihçiliği devralacak olan bu öğrencilerin kaliteli birer bilim adamı olmasına destek olacaktır.

Öğrencilerimizin proje sayısını artırmamız pratikte zor olabilir, ancak proje kültürünü benimsetmek ve yerleştirmek için önemli fırsatımız var. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin bir proje formatında yürütülmesini sağlarsak ciddi bir kazanım olacaktır. Bilindiği gibi çoğu enstitümüzün tez öneri formları sağlıklı değildir ve yetersizdir. Öncelikle bu tez önerilerini iyileştirmeli ve hatta proje formatında biçimlendirmeliyiz. Tez önerisinin sunumu, tez izleme komitesi ve savunma sınavlarının mutlaka danışman öğretim üyesi ve görevlendirilmiş üyeler dışında, öğrenci ve öğretim üyelerinden oluşan kalabalık bir kitle önünde icra edilmesini sağlamalı ve

denetlenebilir kılmalıyız. Bir süreden beri kendi öğrencilerimin tez önerilerini, enstitüye sunmadan önce TÜBİTAK tez öneri formu şeklinde getirmelerini zorunlu tutuyorum. Lisansüstü öğrencilerimin katılımını da mecbur tutarak sürecin daha ciddi bir şekilde yürütülmesini sağlıyorum. Yani ders dönemini tamamlamış öğrencilerime proje olarak sunmasalar bile tez önerilerini TÜBİTAK projesi hazırlıyor gibi hazırlatıyorum. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü de birkaç ay önce aldığı kararla, tez öneri formunu yeniden düzenledi ve TÜBİTAK proje öneri formunu revize ederek tez öneri formuna dönüştürdü. Böyle bir uygulamanın yaygınlaşması, öğrencilere proje kültürü kazandıracağı gibi bilimsel çalışmalarını daha sağlıklı yürütmeleri için yol gösterici olacaktır.

Her şeyden önce böyle bir uygulama öğrencilerimizin tarih bilimi, tarih yazımı ve tarihçiliği kavramasına yardımcı olacaktır. Yani öğrenciler işi gerçek anlamıyla öğreneceklerdir. Ayrıca önce tezinde daha sonra da diğer bilimsel çalışmalarında, proje formatından edindiği tecrübeyi kullanacaktır. Yaptığı çalışmasının unvan almanın ötesinde daha önemli bir amacının olduğunu kavrayacak, neyi niçin yaptığının farkında olacaktır. Tezini proje formatında hazırlayan, proje yapan veya projede görev alan akademisyen adayları, kendilerini daha güçlü hissedecek ve kendilerine olan güvenleri de artacaktır.

Yukarıda sıraladığım maddeler, neden proje yapmamız gerektiğini özetlemektedir. Ancak proje kültürünü kazanmak ve proje yapmak meşakkatli bir uğraştır. Akademik tarihçiliğinin zihniyet sorunları veya metodolojik meseleler dışında, proje önerisi ve yazımında önemli eksiklerimiz var. Proje yapmaya niyetlenmiş olsak da ciddi problemlerle yüz yüzeyiz. Çünkü biz akademisyen tarihçiler, projenin tasarlanması, önerisi ve yazımına kadar hemen her sürecinde acemiyiz. Ciddi desteğe ihtiyacımız var. Bu sebeple tarih bölüm başkanlıkları ve enstitüler, üniversitelerin proje destek birimlerinden yardım istemeli ve ciddi bir eğitim programıyla proje kültürünü öğrencilerden akademisyenlere kadar tüm tarihçilere kazandırmalıdırlar. Nitekim her geçen gün bu konuda olumlu gelişmeler yaşanmaktadır.

Proje denilince hep TÜBİTAK'ın adı ön plana çıkmaktadır. Hâlbuki akademik tarihçilerin proje müracaatı için kapısını çalması gereken ilk kurum Türk Tarih Kurumu olmalıdır. Türk Tarih Kurumu'nun bilimsel toplantılar ve araştırmalara destek verdiğini biliyoruz. Ancak bu yetersizdir ve bir an evvel Türk Tarih Kurumu bünyesinde aynen TÜBİTAK gibi güçlü bir proje birimi oluşturulmalı tarih çalışmalarının projelendirilmesi desteklenmelidir.

Son zamanlarda tarih alanında hem nicelik hem de nitelik itibariyle proje sayısı hızla artmaktadır. Avrupa Birliği ve TÜBİTAK projelerinde yapılan tarih projelerinin kalitesinde fark edilir bir iyileşme söz konusudur. Bununla birlikte tarih projelerinde altını çizmek istediğim önemli sorunlar bulunmaktadır.

TÜBİTAK veya BAPK gibi akademik birimlere sunulan projelerde büyük bir düzensizlik söz konusudur. Proje sunan öğrenci ve akademisyenlerin çoğu proje öneri formunu doldurmayı bile bilmemektedir. Bir proje, Proje Başlığı, Proje Özeti, Amaç ve Hedefler, Konu, Kapsam ve Literatür Özeti, Özgün Değer, Yöntem, Proje Yönetimi ve Yaygın Etki gibi unsurlardan oluşur. Bu unsurların nasıl yazılacağı meselesi ciddiye alınmalı hatta proje eğitimlerine katılarak proje yazma tecrübemizi artırmalıyız. TÜBİTAK proje öneri formlarında da bu unsurlar kısa ama yeterli düzeyde izah edilmektedir.

Üniversitelerin atama yükseltme kriterlerinde bilimsel proje şartının getirilmesi ve akademisyenlerin bu kriteri karşılama amacı proje kültürünü zorunlu olarak yaygınlaştırdığı gibi önemli sorunlara da yol açmıştır. Özellikle TÜBİTAK'ta belli sayıda projenin kabul görmesi doğal olarak kaliteli bile olsa önerilen her projenin onay almamasına yol açıyor. Bu durum ne yazık ki hocaları etik dışı davranmaya itmektedir. Birkaç kişi ile yürütülebilecek bir projeye fazladan kişi eklenerek proje ekibi kalabalıklaştırılmaya ve böylece atama yükseltme kriterleri karşısında mağdur olmanın önü alınmaktadır. Araştırmacı ve danışman adıyla, projeye akademik olarak hiçbir katkısı olmayacak kişilerin etik dışı bir sâikle yazılması hem projenin onay almasını güçleştirmekte hem de ileriki günlerde proje

ekibi arasında ciddi anlaşmazlıklar, tartışmalar ve kavgaların çıkmasına sebep olmaktadır.

BAPK projeleri büyük oranda zevahiri kurtarmak babında yapılmakta, hiçbir kontrol ve denetime tabi tutulmamaktadır. Üniversite veya üniversite dışındaki jüri üyeleri veya hakemler, proje önerisini ve raporunu okumadan onay vermektedir ki zaten beklenen de budur. Hiç kimse projenin ciddi bir şekilde incelenmesi ve kontrol edilmesini istemiyor. Proje adına yapılan bu çalışmalardan çıkan sonuç çoğunlukla hayal kırıklığıdır. Tabii ki burada hakemlerin yoğun iş gücünü de göz ardı etmemek gerekiyor. Yapılan hakemliklere belli bir destek verilmediği için kimse de işi ciddiyetle yapmaya yanaşmamaktadır.

TÜBİTAK'ta bile proje değerlendirme ve denetleme süreçlerinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Ancak sorunların bir kısmı kurumsal olmakla birlikte sorunun esas kaynağı akademisyen tarihçilerdir. Kişisel tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki, TÜBİTAK'a sunulan projelerde hakem atanan hocaların bir kısmı, projeyi incelemeden birer cümlelik değerlendirmelerle gelmektedirler. Kurumun tüm uyarılarına rağmen projeleri değerlendiren akademisyenlerle, proje sahibi ve araştırmacıların arasının açık olması, kişisel husumet veya dostluklar da bu süreçlerde etkili olabiliyor. Bir proje değerlendirmeye ilk alındığında yüksek bir puan almasına rağmen düzeltme talebiyle iade edildiğinde, hakem önerileri doğrultusunda ikinci defa sunulan düzenlenmiş hali yetersiz kararıyla reddedilebiliyor. Bu durumun şahsi yaklaşımlarla alakası olduğu gibi ilk panel ile ikinci panelde görev yapan üyelerin farklı olmasının da büyük bir etkisi vardır.

Kabul edilen projelerin denetlenme süreçlerinde sıkıntılar yaşanabiliyor. Daha önce TÜBİTAK'tan proje olarak kabul görmüş ve başarıyla tamamlandığına dair onay verilmiş bir projenin yayın aşamasında ciddi bir intihal olduğu, alana hiçbir yenilik getirmediği ve bilimsel olarak zayıf olduğu gerekçesi ile hakem tarafından reddedilmesi akademisyenlerin üstlendikleri görevleri yerine getirmede ne derece özensiz davrandığının bir göstergesidir.

TÜBİTAK'ın desteklediği projeler başta olmak üzere proje süreçlerindeki prosedürlerin fazlalığı ve mali meseleler bilim adamlarını yormakta ve proje hazırlama konusunda isteksizliğe yol açmaktadır. Bu tür kırtasiye işlerinin ortadan kalkması mümkün görünmüyor. Buna mukabil üniversitelerin proje birimlerinin güçlendirilmesi ve üniversitelerin proje süreçlerinde akademisyenlere daha fazla destek vermesi tek çıkar yoldur.

Projelerden beklenen yaygın etki meselesi de yıllarca önemli bir sorun olarak tarihçileri meşgul etmiştir. Projenin fen bilimleriyle özdeşleşmesi ve fen ve mühendis bilimlerinde uzman kişilerin proje formlarını hazırlamış olmaları bu sorunun kurumsal kaynağıdır. Yakın zamanlarda yapılan düzenlemelerle proje formlarındaki bu gibi sıkıntılar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Yine de hem proje hazırlama hem de proje değerlendirme süreçlerinde yaygın etki meselesi sorun olmaya devam etmektedir. Proje önerisi sunan tarihçilerin önemli bir kısmında yaygın etki meselesi yanlış anlaşılmaktadır. Çalıştığı konunun hususiyetlerini dikkate almadan günümüzle doğrudan somut bağlantı kurma zorunluluğu hisseden proje sahibi, oldukça sorunlu cümleler kurmakta ve proje öneri formundaki yaygın etki başlığını yanlış bir şekilde doldurmaktadır. Proje değerlendiren uzmanların bir kısmı da aynı şekilde yaygın etkiyi doğrudan günümüzle bağ kurmak şeklinde anlıyorlar. Her hâlükârda yaygın etki başlığı günümüzle doğrudan bağı kurulamayan projelerin aleyhine işlemektedir. Kabul edilmiş proje isimlerine bakmak bile bu konuda yeterince açıklayıcı olacaktır. Dolayısıyla bu durum tarih araştırmalarına pragmatik bir rol biçiyor.

TÜBİTAK uzun yıllar boyunca edindiği tecrübe ile Türkiye'de proje kültürünün halen daha esas kaynağıdır. Özellikle TÜBİTAK'ın hazırladığı proje eğitimleriyle ilgili dokumanlar ve yayınlar bizler için yol gösterici olacaktır. Yine TÜBİTAK uzmanları tarafından hazırlanmış olan proje öneri formu da hali hazırda en sağlıklı proje formatıdır. Akademik tarihçiliğin temsilcileri olarak bizlerin proje becerisi kazanmamız ve üniversiteler başta olmak üzere hangi

kurum için proje önerirsek önerelim mutlaka bu tecrübeden istifade etmemiz gerekiyor.

Her proje üç aşamadan oluşmaktadır: proje fikrinin oluşması, projenin hazırlanması ve projenin yürütülmesi. İlk aşama yaratıcı ve özgün bir proje fikrine sahip olmaktır. Tutarlı ve sağlam bir düşünceye dayanmayan hiçbir çalışma süreci proje olarak kabul edilemez. Yaratıcı ve özgün bir fikir bulunmasına rağmen bu fikrin nasıl hayata geçirileceğine dair bir planlama yapılmamış ise proje yine akim kalacaktır. Bu yüzden ikinci aşamada, projenin amacının ne olduğu, sonuçta nasıl bir çıktı beklendiği, hangi kaynaklara dayanacağı, nasıl bir ekiple çalışılacağı, işin ne zaman başlayıp ne zaman biteceği ve öngörülen iş yükünün ekipte kimler tarafından hangi sürelerde yapılacağına kadar hemen her aşamasının başarılı bir şekilde planlanması zorunludur. Üçüncü aşama ise projenin yürütülme sürecidir. İyi bir planlamanın öngörülen hedeflere ulaşması ve başarıyla sonuçlanması ise proje sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Her üç aşamanın başarılı bir şekilde ortaya konması ile etki düzeyi yüksek akademik yayınların çoğalması kaçınılmazdır.

Sonuçta bir yöntem olarak proje, tek başına akademik tarihçiliğin problemlerini çözecek sihirli bir güce ve keramete sahip değildir. Ancak proje, tarih araştırmalarının özgünlüğü ve verimliliğini artıracağı gibi her düzeydeki akademik tarihçiliğin daha kalıcı, daha nitelikli ve etki düzeyi yüksek çalışmalar ortaya çıkarmasına büyük bir katkı sağlayacaktır.

VII
TARİHÇİLER VE TÜBİTAK PROJELERİ

Arif Bilgin*

Günümüzde tarih alanında araştırma yapacak insanlar araştırmalarını birçok proje desteği ile yürütme imkânına sahipler, eskiden bu tür imkânlar daha kısıtlıydı. Çok geriye gitmeye hacet yok, daha 2000'li yılların ortalarına kadar özellikle tarih araştırmalarının sistemli, sürekli bir destek alma şansı olmadı.

Bugün araştırma yapmak isteyen bir akademisyen, üniversitelerin Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlükleri, bakanlıklar, belediyeler, Avrupa Birliği, TÜBİTAK ve Türk Tarih Kurumu gibi birçok kurumdan proje desteği alabilmektedir. Ancak bakanlıklar ve belediyelerin destekleri süreklilik ve objektiflik konusunda sorunludur. Ben sözünü ettiğim kaynaklardan ikisini önemsiyorum. Biri Avrupa Birliği, diğeri de TÜBİTAK. Çünkü gerek AB gerekse TÜBİTAK'ın verdiği proje desteklerinde süreçler oldukça şeffaf ve objektif bir mekanizma içerisinde işliyor. Avrupa Birliği'nin özellikle ERC (European Research Council) proje paketleri, akademik tarih araştırmaları için uygundur. Halihazırda ERC'nin 4 adet paketi bulunmaktadır (zamanla değişebilir). Birincisi, başlangıç desteği olarak tanımlayabileceğimiz Starting Grant paketi. 5 yıla kadar araştırma süresi olan bu paket için ödenen maksimum miktar 1,5 milyon Avro. İkincisi, takım halinde iddialı bir çalışma yürütebileceğiniz Consolidator Grant paketi. Bu da 5 yıllık fakat hak edilecek maksimum rakam 2 milyon Avro. Diğer bir paket, oldukça ileri düzey projeler için tasarlanmış. Advanced Grant

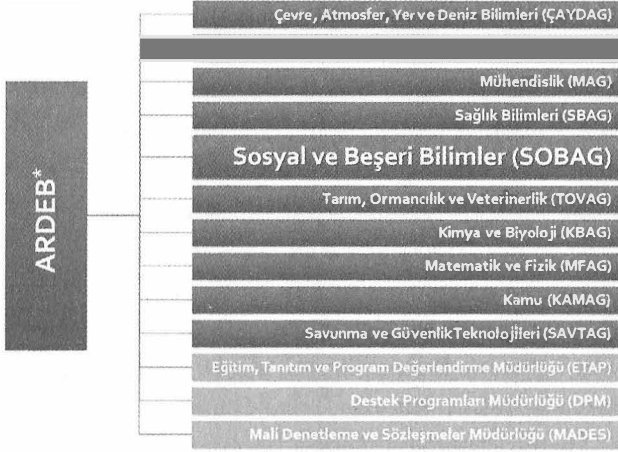
* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, abilgin@sakarya.edu.tr

isimli bu paketin süresi 10 yıl, her 5 yıllık dönem için maksimum 2,5 milyon Avro ödeniyor. Yani toplamda 5 milyon Avro. Sonuncusu ise Proof of Consept Grant paketi. ERC'den bir çalışmanız için destek aldınız fakat onu toplum yapısına/işleyişine katkı sağlayacak şekilde geliştirmek istiyorsunuz, bu paket tam size göre. Araştırmanızı diğer pakette belli düzeye getirebileceğiniz için bu pakette süre yalnızca 12 ay. Ancak katkısı oldukça iyi; 1,5 milyon Avro. Bununla birlikte ERC'den proje almak kolay değil. Öneri metninin hakikaten sorunsuz bir şekilde yazılmış olması gerekiyor. Ama aynı zamanda proje önerisinin bir komisyon önünde savunulması da isteniyor. Özellikle ikinci aşamada komisyon üyelerinin zihinlerindeki endişeleri/şüpheleri izale edecek savunma yapmanız beklenmektedir. O nedenle Türkiye'de ERC'den destek alan sosyal bilimcilerin sayısı çok sınırlı; bildiğim kadarıyla şimdiye kadar 2 kişi destek alabildi. Onlardan biri tarihçi: Mustafa Erdem Kabadayı.

Avrupa Birliği projelerine kısmen girmiş olmakla birlikte, bugün benim burada asıl üzerinde duracağım destekler TÜBİTAK'ınkilerdir. TÜBİTAK, kimi eksikliklerine rağmen bilimsel projeler konusunda Türkiye'nin en başarılı kurumu. Süreçler çok iyi kurgulanmış olmasına rağmen -ki bu süreçlerin kurgulanmasında rol sahibi olan hocalarımız var burada- kötü sonuçlar elde ediliyorsa burada içinde tarihçilerin de olduğu insan faktörünün çok ciddi eleştiriye tabi tutulması gerektiğini düşünüyorum.

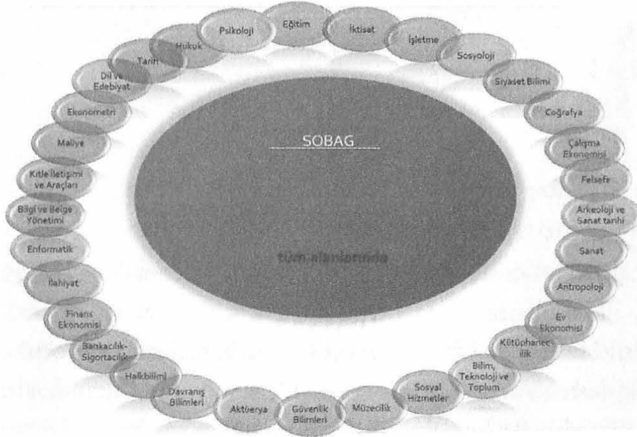
Konuşmamda TÜBİTAK'ın projeleriyle ilgili sayısal veriler üzerinde yoğunlaşacağım. Ama öncelikle, bilmeyenlerin olabileceğini düşünerek kısaca TÜBİTAK'taki proje süreçlerine değineyim. 2003 ve 2004'deki 1-2 proje desteğini göz ardı edersek TÜBİTAK kurulduğu yıldan (1963) itibaren 2005'lere kadar sosyal bilimleri hiç desteklemedi. Fen bilimlerine yönelik destekler 50 yıldır sürmektedir. Kurumun sosyal bilimleri sistemli bir şekilde desteklemeye başlaması 2005 yılında Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu (SOBAG)'nun kurulmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren gerek SOBAG'ın yapısında gerekse proje süreçlerinde kayda değer değişiklikler/iyileşmeler olduğu belirtilmelidir.

Tablo 1: ARDEB Bünyesindeki Gruplar

Kurulduğu zamankiyle karşılaştırıldığında kurum bugün daha planlı bir şekilde işlerliğini devam ettirmektedir. TÜBİTAK'ta araştırma destekleri, ARDEB bünyesinde yürütülmektedir. ARDEB üst bir idari birim olarak çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Sayıları zamanla değişmekle birlikte bugün ARDEB bünyesinde 13 adet grup bulunmaktadır. SOBAG bunlardan biridir (Bkz. Tablo 1).

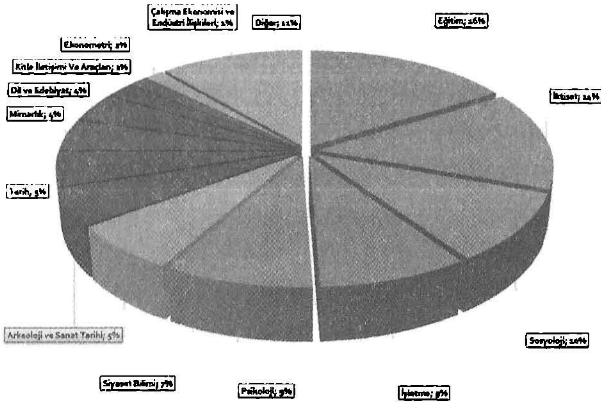
Tablo 2: SOBAG Bünyesindeki Alanlar

Tablo 2'de 32 adet gözükmekle birlikte 2017 yılı itibariyle SOBAG'ın bünyesinde 34 tane alan var. Onlardan birisi de Tarih. Şimdiye kadar SOBAG tarafından yaklaşık 1.700 proje desteklenmiş ve tamamlanmış. Bunların yalnızca 66 tanesi tarih projesi. Bu 66 projenin desteklenen projeler içerisindeki oranı ise %5'in altında. Alan sayısı dikkate alındığında bu oran normalmiş gibi görünmektedir. Ancak Tarih disiplininin, Türkiye'deki fonksiyonelliği dikkate alındığında oranın artması gerektiği aşikârdır.

Peki, hangi alanlar ne kadar destek almışlar? Bazı alanların aldığı destek oranı Tarih'e kıyasla oldukça yüksek bunlardan dikkat çeken alanlar Eğitim ve İktisat (Bkz. Grafik 1). Mesela Eğitim'in oranı %16, İktisat ise %14 civarında. Tarih ile en azından baş başa gitmesi beklenen İşletme, Sosyoloji, Siyaset bilimi ve Psikoloji desteklenen projeler bakımından Tarih'ten daha şanslı: Sosyoloji %10, İşletme %9, Psikoloji keza %9 ve nihayet Siyaset Bilimi %7.

Grafik 1: SOBAG Alanlarının Desteklenme Oranları

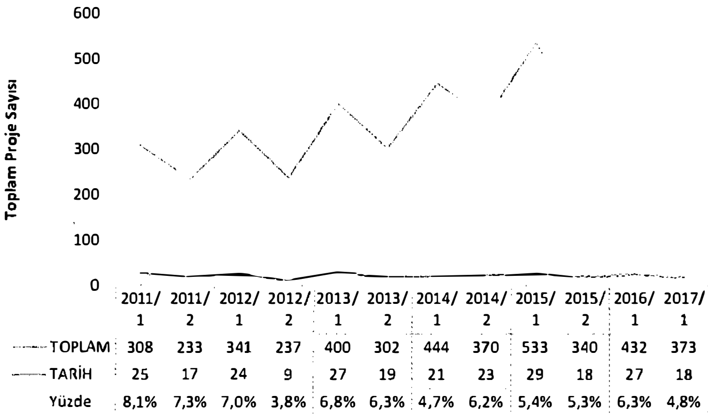
SOBAG'ın desteklediği üniversitelerin sıralamasına baktığımızda ise, ilk sıralarda, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi gibi üniversiteleri görüyoruz. Buna karşılık desteklenen Tarih projeleri söz konusu olduğunda sıralama değişmektedir. Bu konuya tekrar döneceğim.

TÜBİTAK Tarih projelerini hangi paketlerle destekliyor, isterseniz bundan da kısaca bahsedeyim. 1001 hepimizin bildiği bir destek paketi; 36 aya kadar araştırmaya imkân veriyor ve 360.000 TL'lik katkıyı içeriyor. Tarihçilerin müracaat edebilecekleri diğer paketler; 1005 Ulusal Yeni Fikirler ve Ürünler Araştırma Destek Programı, 3501 Kariyer Geliştirme Programı, 1002 Hızlı Destek Programı ve 3001 Başlangıç AR-GE Programı. Bunlardan 1002 ve 3001 her zaman başvurulabilecek, diğerleri ise belli dönemlerde başvuru yapılabilen alanlardır. Aynı zamanda bu iki program, başvurusu kolay olduğu ve süreçler hızlı işlediği için tarihçilerin yoğun olarak başvurduğu paketlerdir. Birincisinde 12 aya kadar 30.000 TL, ikincisinde ise 24 aya kadar 60.000 TL destek verilmektedir. Bir de yakın zamanda 1003 diye yeni bir paket eklendi. Öncelikli Alanlar AR-GE Projeleri Destek Programı olarak isimlendirilen bu programa sosyal ve beşeri bilimlerden 6 alan dahil edildi. Türkiye'nin önceliklerini ve sorunlarını merkeze alarak oluşturulan bu programa Eğitim, Kültür, Kentleşme, Aile ve Ekonomik Büyüme'nin yanında Tarih de alındı. Çağrılı başvuru ile çalışan ve 2015 yılından itibaren çağrıya çıkılmaya başlanan bu program küçük (24 ay, 500.000 TL), orta (36 ay, 1.000.000 TL) ve büyük (36 ay, 2.500.000 TL) ölçeklerde başvuru alıyor. Bu çerçevede Tarih'le ilişkili olan bir proje çağrısı yakın vakitte yapıldı. Ama başvurulardan çok büyük bir kısmı ön eleme kısmını geçemedi, kalan kısmı da panele girmesine rağmen destek almaya değer bulunmadı. Yakında Tarih eğitimiyle alakalı, buradaki arkadaşların bir kısmını yakından ilgilendiren, Türkiye'de Tarih eğitiminin iyileştirilmesini amaçlayan bir proje çağrısı yapılacak. Farklı disiplinlerin de katkısı alınarak bu programa müracaat etmek bizlerin sorumluluğudur. Öncelikli alanlar içerisinde Tarih'in yer alması önemli bir avantajdır. Fakat bunun kullanımı konusunda hakikaten eksikliklerimiz olduğu açıktır.

Bu noktada paylaşmada yarar olduğunu düşündüğüm bir husus var. Daha önce TÜBİTAK'ın çok az sayıda üniversiteye hitap ettiği ve taşradaki üniversiteleri ihmal ettiği ve desteklemediği yönünde

eleştiriler vardı. Bunun üzerine TÜBİTAK, bütün üniversitelere gönderdiği uzmanlar vasıtasıyla proje süreçlerini ve destek paketlerini izah eden çalışmalar yaptı. Bu faaliyetler sayesinde kurum gerek proje başvurusu alarak gerekse süreçlere sokarak ilişkide olduğu üniversite sayısını her yıl artırmıştır. Bu çerçevede panel sayısı ve panellere katılan panelist sayısı da tedricen yükselmiştir. Bu artış hem dikey hem de yatay bir biçimde gerçekleşmiştir. Söz gelimi 2004'de 980 panelistle 76 panel yapan kurum, 2015'de 1131 paneli 4768 panelistle tamamlamıştır. Yine 2004'de 54 üniversiteden panelist katkısı alan kurum zaman içinde portföyünü genişletmiş, 2015'de süreçlere katılanların üniversite çeşitliliği 168'e çıkmıştır.

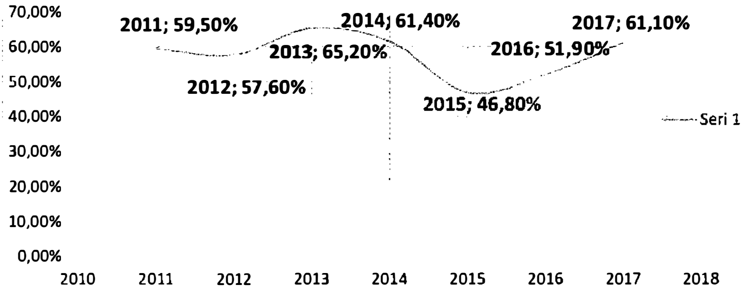
Grafik 2: Toplam Proje Sayısı ile Tarih Alanından Önerilen Projelerin Sayısı ve Yüzdesi (2011-2017)

	2011/1	2011/2	2012/1	2012/2	2013/1	2013/2	2014/1	2014/2	2015/1	2015/2	2016/1	2017/1
TOPLAM	308	233	341	237	400	302	444	370	533	340	432	373
TARİH	25	17	24	9	27	19	21	23	29	18	27	18
Yüzde	8,1%	7,3%	7,0%	3,8%	6,8%	6,3%	4,7%	6,2%	5,4%	5,3%	6,3%	4,8%

Şimdi birkaç grafik ve tablo paylaşacağım, ondan sonra da değerlendirmelerimi yapacağım. Bu grafik ve tablolar, 2011 ve 2017 yılları arasındaki SOBAG'a ait rakamsal verilere dayanıyor. Grafik 2'de toplam proje sayısıyla tarih alanında önerilen projelerin sayısı ve yüzdesi görülüyor. 2011-2017 arasında SOBAG'a yapılan başvuru sayısı görece artmışken toplam sayı içinde Tarih projelerinin oranı, çoğu zaman azalan fakat dalgalı bir seyir takip etmiştir.

Grafik 3: Tarih Projelerinin Bilimsel Değerlendirmeye Alınma Oranları

TÜBİTAK'a sunulan bir proje önerisi, gerekli belgelerin mevcudiyeti ve yeterliliği yanında, öneri içeriğinin değerlendirme yapmaya imkân verecek düzeyde olup olmadığıyla ilgili kurum uzmanları tarafından yapılan ön elemeden geçtikten sonra bilimsel değerlendirmeye alınmaktadır. SOBAG'da Tarih alanında başvuru sayısına göre değerlendirmeye alınma oranı oldukça düşük sayılabilir. Yapılan başvuruların bazı yıllarda neredeyse %50'si teknik eksiklikler ve içerik yetersizliği nedeniyle reddedilmiştir. Bu sonuç, tarih araştırma proje kültürünün henüz yeterince olgunlaşmadığını göstermektedir. Bilimsel değerlendirmeye alınma oranlarına baktığımızda; yıllara göre %59, %61, %65, %57 gibi %50'nin üzerindeki oranlar göze çarpıyor, ancak 2015'de bu oranın altına düştüğü görülüyor. Bu açıdan 2015 önemli bir tarih. 2015, Tarih alanında ve diğer alanlarda üniversitelerden gelen öneri sayısında patlamanın olduğu bir yıl (Bkz. Grafik 2). Bununla birlikte, bilimsel değerlendirmeyi hak eden öneri sayısı düşük. Neden? Tabi bu biraz da üniversitelerin kurumsal zorlamaları sonucunda, akademisyenlerin müracaat etmek zorunda kalmalarıyla alakalı bir durum. BAPK'ların, TÜBİTAK'a yapılan proje başvurularına, kabul edilmese de destek vermesi, müracaat sayısındaki artışın bir diğer sebebi.

Tablo 3: 2011-2017 yılları arasında Önerilen Tarih Projelerinin Durumu

YIL	DÖNEM	TOPLAM	TARİH	Ardeb İade	Grup İade	PANEL	RET	DESTEK
2011	1	308	25	0	9	16	10	6
2011	2	233	17	2	7	8	8	0
2012	1	341	24	6	6	12	9	3
2012	2	237	9	0	2	7	6	1
2013	1	400	27	2	8	17	9	8
2013	2	302	19	1	5	13	8	5
2014	1	444	21	1	3	17	13	4
2014	2	370	23	6	7	10	6	4
2015	1	533	29	7	11	11	7	3
2015	2	340	18	2	6	10	9	1
2016	1	432	27	5	8	14	11	3
2017	1	373	18	3	4	11		

Tablo 3'deki veriler de önerilen tarih projelerin, reddedilenlerin ve desteklenenlerin sayısını gösteriyor. 2011'in birinci döneminde 25 tane proje önerilmiş, bunlardan 9 tanesi iade edilmiş, 16 tanesi panele girmiş, onun da 10 tanesi reddedilmiş, 6 tanesi destek almış. İade ve destek oranları, çok farklı değişkenlere göre oluşmaktadır. Sonuçlar, önerinin niteliğinden proje ekibinin uygunluğuna, ilgili ilave belgelerin hazırlanıp hazırlanmadığına, değerlendirmecilerin tutumundaki derece farkına ve diğer değişkenlere göre şekillenmektedir.* Bu süreçlerin oldukça objektif gerçekleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

* TÜBİTAK'a verilen projelerin niteliği kadar değerlendirme panellerdeki standarttan uzak tutumlar da önerilerin kabulünü güçleştiren önemli bir sebep olarak görünmektedir. Özellikle düzeltme verilen proje önerilerinin yine aynı panel tarafından incelenmesi yerine yeni oluşturulan panellerce değerlendirilmesi, anlaşılmaz bir sonucu ortaya çıkarabilmektedir. Bu noktada TÜBİTAK yönetici ve koordinatörlerinin bu sorunların farkında olarak paneller oluşturmaları beklenmektedir (Ed.).

Zikre değer diğer bir konu da yılın birinci dönemlerindeki müracaatların fazla olmasına mukabil ikinci dönemlerde -belki de yaz rehavetinin etkisiyle- daha düşük kalması. Buna rağmen her iki dönemde kabul edilen proje oranlarında bir paralellik söz konusu. Her iki dönemde de değerlendirmeye alınan önerilerin yaklaşık olarak %25'inin destek aldığını söyleyebiliriz.

Tablo 4: TÜBİTAK Tarafından Desteklenip Nisan 2017 Yılı İtibariyle Tamamlanmış Olan Tarih Projeleri

Üniversite Adı	**Sonuçlanan Proje Sayısı**	Üniversite Adı	**Sonuçlanan Proje Sayısı**
İstanbul Ü.	6	Fırat Ü.	1
Orta Doğu Teknik Ü.	5	Gazi Ü.	1
Boğaziçi Ü.	4	Harran Ü.	1
Dokuz Eylül Ü.	4	İpek Ü.	1
Marmara Ü.	4	İstanbul Kemerburgaz Ü.	1
Ankara Ü.	3	İstanbul Şehir Ü.	1
Koç Ü.	3	İstanbul Teknik Ü.	1
Uludağ Ü.	3	Kadir Has Ü.	1
Bahçeşehir Ü.	2	Kocaeli Ü.	1
Hacettepe Ü.	2	Muğla Sıtkı Koçman Ü.	1
İhsan Doğramacı Bilkent Ü.	2	Ömer Halisdemir Ü.	1
Süleyman Demirel Ü.	2	Ondokuz Mayıs Ü.	1
Yıldız Teknik Ü.	2	Pamukkale Ü.	1
Abant İzzet Baysal Ü.	1	Sabancı Ü.	1
Atatürk Ü.	1	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ü.	1
Balıkesir Ü.	1	Trakya Ü.	1
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.	1	Uşak Ü.	1
Ege Ü.	1	Yalova Ü.	1
TOPLAM (36 üniversite)	**66**		

Biraz önce de belirttiğim gibi, SOBAG'a bağlı alanlarda şimdiye kadar 1.700 adet proje tamamlanmıştır. Bunlardan yalnızca 66 tanesi Tarih projesidir. Tablo 4'de görüldüğü üzere, en yüksek proje sayısına sahip üniversite İstanbul Üniversitesi, arkasından Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi geliyor. Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nin proje kabul sayısında önemli bir yere sahip olmalarına karşın tamamlanmış Tarih projelerinde biraz geride kaldıkları görünüyor. Bu tablo tamamlanan proje sayısını gösteriyor. Özellikle 2013'ten sonra birçok üniversite proje konusunda öğretim üyelerini teşvik etti ve bu üniversitelerden hatırı sayılır miktarda proje önerisi destek almaya hak kazandı. Dolayısıyla bundan bir-iki sene sonraki tablo biraz farklı olacak hem tamamlanan proje sayısı artacak hem de listeye yeni üniversiteler girebilecektir.

Peki, ne tür projeler destek alıyor ağırlıklı olarak? Bu sorunun cevabını vermeden önce ayrıntılarına girmeden TÜBİTAK'ın oluşturduğu sistemin iyi kurgulandığını tekrar belirtmem lazım. İlhan Tekeli, sürecin başında çok iyi bir koordinasyon gerçekleştirmiş. Proje süreçlerini işletecek insanlar da doğru seçildiğinde sistem problemsiz bir şekilde işletilebilmektedir.* O nedenle bu süreçleri "objektif" ve "şeffaf" olarak tanımlamaktayım. Hangi projeler destek alıyor? Öncelikle iyi hazırlanmış proje önerileri destek alıyor, özensiz ve içeriği sorunlu öneriler yeterli puan elde edemiyor. Efrâdını câmi, ağyârını mâni ve hakikaten iyi hazırlanmış öneriler, doğal olarak değerlendirmecilerin/panelistlerin dikkatini çekiyor. Diğer taraftan disiplinler arası çalışmalar çok fazla tercih ediliyor. Disiplinler arası çalışmalarda hangi disiplinden kiminle çalışacağınız da belirleyici oluyor. Yeni ve farklı yöntemler kullanan öneri sahipleri diğerlerine kıyasla çok daha şanslı hale geliyor. Nedir onlar? Sürekli kullandığımız yöntemler dışında mesela Coğrafî Bilgi Sistemi (CBS/GIS) gibi yöntemler kullanıyorsanız bu size bir avantaj sağlıyor. Bunun dışında Sosyal Ağ Analizi (SNA), Rizom (Kök) Analiz, Söylem

* TÜBİTAK'ın bu süreçleri belki şeffaf planlaması söz konusuyken özellikle önerilerin değerlendirme sürecinde görev alanlardan dolayı büyük sorunların varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir (Ed.).

Analizi gibi yeni yöntemler kullanan adayların daha avantajlı olduğunu söyleyebiliriz. Ekibin yeterliliği konusu da çok önemli. Projenin kabulü için sağlam bir ekip çok büyük avantaj sağlıyor. Mehmet Yaşar Ertaş'ın biraz önce söylediği gibi "*benim arkadaşlık ilişkilerim var, farklı şekillerde kurduğum ilişkileri geliştirmem lazım veya proje ekibine alarak yeni ağlar kurarım*" diyerek 'ayarlamalar' yapan arkadaşların pek şanslı olmayacaklarını belirtmekte fayda var.

Peki, tarihçilerin, tarih projelerinin sayısını biraz daha artırmaları gerekir mi? Kesinlikle sayının artması gerekir. Şartları nispeten ağır olmakla birlikte TÜBİTAK tarihçiler için büyük imkânlar sağlıyor. 360.000 TL'ye kadar destek veriyor 1001. Öncelikli alanlara başvurmak istediğinizde 3 paket karşımıza çıkıyor. Birisinde 500.000 TL'ye kadar destek veriyor. Diğerinde 1 milyon TL, büyük boyutlu olanında da 2,5 milyon TL. Dolayısıyla tarihçilerin projeler için verilen destek miktarına yönelik bir eleştirisi olmayacağını düşünüyorum.

Ne yapacağız, Tarihçileri daha çok teşvik edebilmek için? Bir defa proje yürütücüsüne aylık tahsis edilen rakam çok düşük. Bazı programlarda 1.500 TL civarında. Bu rakamların biraz güncellenmesinde fayda var. Aksi takdirde bütün akademisyenlerde olduğu gibi, tarihçilerin de ek ders alabilmek için fazla derse girme zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bu da projeye hasredilecek zamanın kısılmasına ve araştırmanın yeterince iyi gerçekleştirilememesine sebep oluyor. Dolayısıyla proje yürüten akademisyene, en azından ek ders desteğine ihtiyaç bırakmayacak bir rakamın tahsisi gerekmektedir.

Mehmet Yaşar Ertaş'ın bahsettiği proje sürecindeki prosedürler konusu da çok önemli. Çünkü söz konusu prosedürler proje yapanları yormaktadır. Özellikle mali konularda ve diğer bazı noktalarda bıktırıcı ve yıpratıcı bir kırtasiyenin bulunması, akademisyenleri projeden soğutabilmektedir. Proje sürecine üniversiteleri daha aktif katmak ve yapılacak işlemleri internet üzerinden gerçekleştirebilecek bir mekanizma kurmak suretiyle TUBİTAK işi kolaylaştırdı. Ancak bazı üniversitelerin ne yazık ki işi zor kılmakta ısrar ettikleri,

gelen şikayetlerden anlaşılmaktadır. Bu problemlerin mümkün olduğunca minimize edilmesi gerekiyor.

Kurum tarafından desteklenecek proje alanlarının bir kısmının ülke önceliklerine göre belirlenmesi ve yüksek meblağlarla destekleniyor olması, gerçekten önemli bir adım olmuştur. Bu çerçevede oluşturulan Öncelikli Alanlar AR-GE Projeleri Destek Programı yanında, SOBAG içindeki her bir alanın öncelikli konuları belirlenip bunların diğer konulara göre avantajlı kılınması faydalı olabilir. Yani birinde ülke öncelikleri temel belirleyiciyken diğerinde alan öncelikleri merkeze alınmış oluyor. Peki öncelikleri kim belirleyecek? Alan önceliklerinin belirlenmesinde o alandan oluşturulacak sağlam komiteler, Tarih komitesi, Edebiyat komitesi gibi bu işi yürütebilir. Alan-öncelikli projelerin desteklenmesi için yeni bir program açmaya bile gerek yoktur. Bunlar her bir programın (1001, 1002, 3001) içinde değerlendirilebilir. Müracaat formlarında yapılacak mini değişikliklerle bu işi sorunsuz yürütmek mümkündür. Başvuru sonrası süreçlerde bu tür projelerin nasıl değerlendirileceği ve bu noktada diğer projelerden nasıl ayrışacağı konusu kurum içinde tartışılarak mantıklı bir çözüme kavuşturulabilir. Böyle bir girişim, her bir bilim dalının öncelikli konularını belirlemesine ve bir nevi çalışmaların yönlendirilmesine imkân sağlayacaktır. Ancak konu öncelikleri konjonktür ve farklı değişkenlerin belirlediği eğilimler tarafından biçimlendiğinden bunların beş yılda bir revize edilmesi yerinde olacaktır.

Projelerin iade nedenleri de önemli ve üzerinde durulması gerekiyor. İade nedenlerinden birincisi etik kurul onay belgesi. Çok sayıda proje bu belgenin eksikliği yüzünden iade ediliyor. Etik kurul belgesi nedir? Önerdiğimiz projede anket yapmak, toplumun değişik katmanlarında bir grup veya bireyle görüşmek gibi yöntemler kullanılacaksa veya Sağlık Bilimlerinden örnek verirsek bir hasta üzerinde deney yapmak istenildiğinde her halükârda etik kurul belgesi isteniyor.* Yasal ve özel izin belgesi de iade nedenlerinden bir tanesi. Mesela kapalı bir müzede çalışma yapılacaksa ya da özel bir alanda araştırma

* Proje önerilerine ilişkin etik belge isteme meselesinin yanlış anlaşıldığı konusunda uygulamalardan kaynaklı örneklerin olduğu bilinmektedir (Ed.).

yapılacaksa bunun için yasal veya özel izin belgesi almak gerekmektedir. Bunu almadığınız zaman iade ediliyor. Teknik eksiklikten dolayı önerilen proje, değerlendirilmek üzere panele alınmıyor.

Bir diğer iade nedeni ise, tarihçilerde sıkça karşılaştığımız bir husus: Önerilen projenin araştırma projesi niteliği taşımaması. Bu çok sorunlu bir şey. Birçok öneri, bu nedenle reddediliyor. AR-GE olması için, öncelikle bir projenin yeni bulguları hedeflemesi gerekiyor. Mümkün olduğunca orijinal kavram ve hipotezlere dayanması bekleniyor. Birinci maddeyle ilişkili ama önemli, belirtmemde yarar var; bir önerinin AR-GE niteliği olması için nihai sonuçlar konusunda belirsizlik barındırması elzemdir. Daha öneri aşamasında nihai sonuçların kesin olarak ortaya konulduğu bir araştırmanın, TÜBİTAK projesi olma şansı yoktur.

Tarih alanında sunulan proje önerilerinin en büyük sorunlarından bir tanesi de içerik yetersizliğidir. İçerik yetersizliği mevzuu iki noktada kendini gösteriyor. Birincisi başvuru formundaki Literatür Özeti kısmı. TÜBİTAK, proje sahiplerinin araştırma konularıyla ilgili literatürü belli bir düzeyde inceleyip önerilerini ondan sonra sunmasını beklemektedir. Literatür özetiyle bugüne kadar o konuyla ilgili yapılan araştırmaları, bunların ele aldığı boyutları, varsa sorunlarını ve yapacağınız araştırmanın literatürdeki hangi boşluğu dolduracağını yansıtmanız istenmektedir. Literatür özeti, birçok öneride görüldüğü gibi, literatürün tek tek içeriğinden bahsetmek değildir. Onun yerine, proje önerisinin literatürdeki yeri belirlenip bu çalışmalar kategorik olarak analize tabi tutulmalıdır. İçerik yetersizliğinin diğer bir göstergesi de proje öneri formunun içindeki başlıkların sağlıklı değerlendirmeye imkân verecek düzeyde ayrıntılı doldurulmamış olmasıdır. Yani değerlendirmeciye öneriyi yeteri kadar ölçme imkânı sunmaması. Bazı önerilerde, başlıkla ilgili olmayan detaylar yazıldığı için; bazılarında ise, başlık altında öneri sahibi tarafından yapılan açıklamaların yüzeysel olması dolayısıyla öneriler içerik yetersizliğinden elenebilmektedir.

Tarih proje önerilerinin en sorunlu olduğu alanlardan biri de yöntem kısmıdır. Bu bizim camiadaki genel geçer alışkanlıklarımızı proje

metinlerimize de taşıdığımızı gösteriyor. TÜBİTAK proje başvuru formundaki yöntem kısmında başvuru sahibinden beklenen, hedeflenen araştırmanın ne tür bir yöntem kullanılarak gerçekleştirileceğinin belirtilmesi; probleme, araştırma sorularına doğru bir yöntem kullanılarak eğilineceği konusunda değerlendirmecileri ikna etmesi.

Sonuç olarak, TÜBİTAK'ın proje destekleri hem tarihçiler için hem de diğer sosyal bilimciler için hatırı sayılır bir imkân olarak görünmektedir.* Söz konusu desteklerin artarak devam etmesi beklentimizdir. Diğer taraftan proje süreçlerinde yürütücüleri usandıran zorlukların üzerine gidilmesi, araştırma sürecindeki aylık tahsis edilen meblağın iyileştirilmesi, projelere yönelik ilginin kendiliğinden artmasına katkı sağlayacaktır. Buna mukabil tarihçilerin de proje yazma kültürünü geliştirmeleri, eksiksiz ve reddedilmesi zor önerilerle başvuru yapmaya gayret etmeleri sorumluluklarıdır.

Tarihçilerin proje avantajlarını geliştirmek için bir önerim olacak: Türk Tarih Kurumu'nun objektif ve şeffaf süreçlerin hâkim olduğu bir yapılanmayla tarihçilerin proje odaklı araştırma yapmasına yardımcı olması gerekmektedir. TTK'dan öncelikli olarak TÜBİTAK'ın destek vermediği AR-GE niteliği olmayan araştırmaları desteklemesi beklentimizdir. AR-GE niteliği olmayan bu tür araştırmalar; kaynak çevirisi/transkripsiyonu veya edisyonu, envanter çalışmaları, maddi kültür ögelerinin tespiti gibi farklı türlerden müteşekkildir. Türk Tarih Kurumu bildiğimiz kadarıyla bazı proje önerilerine destek veriyor ancak bilinen bazı örnekler nedeniyle hem bunun yeterliliği hem de süreçlerin nesnelliği tartışmalıdır. O nedenle proje süreçlerinin, objektif ve hakikaten şeffaf, ilkeli bir hale getirilmesi ve buradan desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Tarih alanında mesela envanter çalışması yapıyorsanız TUBİTAK kesinlikle desteklemiyor. Bir kütük hazırlıyorsanız asla desteklemiyor. Bir çeviri yapıyorsanız bu bir transkripsiyon olabilir, edisyon kritik olabilir vs. olabilir desteklemiyor. Bir saha çalışmanız varsa

---

* Teoride büyük bir imkân olarak görünse de proje destekleme bağlamında Fen ve Mühendislik proje önerileriyle karşılaştırılınca SOBAG'ın hala yeterli bir işlerliğe kavuştuğunu söylemek zordur (Ed.).

özellikle de bu yurtdışındaysa ciddi sorun. Dolayısıyla Türk Tarih Kurumu'nun tarih araştırmalarına daha fazla ve sürdürülebilir programlarla destek vermesi yararlı olacaktır. Eminim kurum yetkilileri bu tür talepleri dikkate alacaklar ve tarih temelli projelere olan desteklerini artıracaklardır.

Müzakereler

Ali Birinci
TÜBİTAK projelerinin içerisinde, heyecan verici, tamamlanmış projeler vardır diye düşünüyorum. Acaba tamamlananlarından basılan var mı diye merak ediyorum. Zaman zaman TÜBİTAK yayınları satış yerine uğruyorum, ancak dikkatimi çekmedi. Belki benim dikkatimden kaçmıştır.

Mehmet Yaşar Ertaş
TÜBİTAK projeleri yayınlamıyor. Normalde kuruma sonuç raporları veriliyor. Hangi tür konuların daha fazla kabul gördüğüne baktığımızda ağırlıklı şöyle bir sıralama yapmak mümkün. Modernleşme bağlantılı projeler ilk sırada. Yani bu 60 civarındaki proje, modernleşme bağlantılı projedir. İkinci sırada toplumsal dönüşüm ve sosyal yaşamla ilgili öneriler kabul görmüş. Projelerde erken dönem Osmanlı araştırmaları yer alsa da ağırlıklı olarak geç döneme odaklanma söz konusu. Göçler ilgi çekmiş. Diğerlerini böyle bir tasnife tabi tutamasak da yani yabancılara göre Türkler, Türk imgesi ve benzeri konulara ilginin desteklendiğini söyleyebiliriz.

Ali Birinci
Şimdi projelere bu kadar para verip projeyi basmamak yani neredeyse güzel bir yumurta yumurtlayıp omlet yapmamak gibi bir şey. Çünkü dışarıda bilhassa çok a-tipik görünen konulardaki kitaplar satmaz, bu diye basılmıyor. Veya yapanlar cepten para vermek zorundalar. Bu hususa dikkati çekmek istiyorum. Bence eksik, yani basmak lazım.

Arif Bilgin

TÜBİTAK projeleri yapılırken aynı zamanda bu projelerden ne tür çıktılar elde edileceğine dair araştırmacılar taahhütte bulunuyorlar; mesela iki tane indeks makale ya da 1 kitap 1 makale şeklinde. TÜBİTAK bu taahhütleri takip ediyor. Eğer araştırmacı taahhüdünü yerine getirmez ise, teşvik ikramiyesi ödemesini yapmıyor.

TÜBİTAK projelerinden iyi şeyler çıktı mı? Kesinlikle iyi şeyler çıkıyor. Mesela tamamlanan son birkaç projeden söz edeyim. Bir tanesi "Osmanlı Şehir Tipolojileri ve Atlası" diye 1450 – 1700 arasını inceleyen bir çalışma. Hakikaten önemli çıktılara sahip. Bir diğeri, "Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler" isimli bir çalışma. Tüm Sicill-i Ahvâl defterleri taranarak tamamlandı. Haklarında çok şey bildiğimizi sandığımız gayrimüslimlerin devlet hizmetinde çalışan kısmının tam sayısını bu proje sayesinde öğrenebildik. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aşar Vergisi Çerçevesinde Toplum ve Siyaset"i irdeleyen başka bir çalışma var. Çok yakında kitap olarak basılacak. Osmanlı modernleşmesini vergi üzerinden okuyor ve çok önemli katkılar yapıyor. Baskı aşamasında olduğunu bildiğimiz Akdeniz'de istihbarat/casusluk odaklı bir çalışma da bir TÜBİTAK projesinin ürünü aslında.

Tamamlanmış TÜBİTAK projelerine ve proje sonuç raporlarına hepimiz kurumun sitesinden (http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/) ulaşabiliyoruz. Sonuç raporları, yayınlanmayı hak eden metinler olmakla birlikte, kurum araştırmacıdan bir kitap beklemiyor.

Necmettin Alkan

Yürütücülüğünü yaptığım, iki araştırmacı ve bursiyerlerin de dahil olduğu, "Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı Hizmetindeki Alman Subayları ve Savaş Sürecine Etkileri" başlıklı bir TÜBİTAK projesi yürütmekteyiz. Alman askeri arşivi, dışişleri bakanlığı arşivi, Türkiye'deki askeri arşiv, Başbakanlık arşivi gibi kayıtlardan istifade ederek bu projeyi yürütmekteyiz. Projeyi kafada tasarlamak kolay, ancak onu bir metne dökmek ve kurumun istediği ölçü içerisinde bir kısım iddialarda bulunmak insanı gerçekten zorluyor. Zorlanıyorsunuz,

ama netice itibariyle proje geçtikten sonra, istenilen miktar düşürülüp bir miktar para orada kabul görüldükten sonra rahat oluyor çalışmalar. Değerlendirmeler sonucunda 183.000 TL'lik proje desteği çıktı bize. Mevcut durumda birinci ve ikinci raporumuz geçti. Nihai raporu da hazırladık. Bu proje süreciyle ilgili birkaç tecrübemi aktarmak istiyorum. Proje kapsamında, Trabzon'da, konu ile ilgili uzmanların katıldığı bir çalıştay organize ettik. Projedeki araştırmacı arkadaşlar dahil ben de birer tebliğ sunduk. Çatıştayın çıktılarını bir kitap olarak kısa süre içerisinde yayınlayacağız.

Proje kapsamında iki makale kaleme aldım ve bunlardan bir tanesi "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi" başlığı ile *Belleten*'de yayımlandı. Bir diğeri ise "Alman Askerî Kaynaklarına Göre Kûtü'l- Amâre" olup kitap bölümü olarak yayınladı. Onun dışında proje ortağımız Uğur Üçüncü de *Osmanlı Araştırmaları* ve *OTAM*'da iki makale yayımladı. Ayrıca Uğur Üçüncü ile birlikte iki sempozyuma katıldık. Bir de bir yüksek lisans tezi yaptırdık. Netice itibariyle bizim vaat ettiğimiz o proje çıktıları noktasında düşüncemizin fevkinde bir şey ortaya çıktı.

Proje kapsamında bir belgesel yapmayı vadetmiştik ve belgesel için 10.000 TL'lik bir bütçelendirme yapmıştık. Tecrübesizliğimizden kaynaklanan bu düşük bütçelendirme dolayısıyla, düşündüğümüzü gerçekleştiremedik. Eğer zamanında profesyonel bir destek almış olsaydık, proje çıktılarını bir şekilde bir belgesel vasıtasıyla kamuoyu ile paylaşabilirdik. Netice itibariyle proje son derece önemli. Tarih camiasının buna ilgi göstermesi lazım. Ancak proje başvurularında, zaman sürecini kısa tutmak, sınırları belli belgelere odaklanmak ve proje yazma sürecinde profesyonel destek almak çok önemli. Gördüğüm kadarıyla zaman dilimi kısa olan ve veri itibariyle de o yaygın etki ve çıktılar noktasında daha somut bir kısım verilere ulaştırabilecek projeler varsa, destekleniyor, diye düşünüyorum. Bu anlamda arkadaşlarımızın kesinlikle proje tecrübesinden istifade edip o anlamda hem mali kaynak temin etme hem de yayınlarını daha prestijli hale getirme noktasında mutlaka proje işlerine girmeleri gerektiğini düşünüyorum.

VIII
DEFTEROLOJİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yunus Koç*

Böyle bir mevzu hakkında konuşma isteğini kabul etme sebebimi kısaca ifade ettikten sonra konuya başlamak istiyorum. 1980'li yıllardan itibaren defterlere dayalı olarak yapılan çok sayıda tez vardı ve bunların bir kısmı yayımlandı. 1980 öncesinde de yapılmış birtakım çalışmalar var. Diğer taraftan son yıllarda defter odaklı çalışmalarda görülen daralma, yavaşlama ya da azalma konularını da dikkate alarak, "defteroloji bu zamana kadar ne tür bir serüven izledi?" ya da "neyi ortaya koydu veya göz ardı etti?" gibi bir sorudan hareketle "Defterolojinin Defteri" adını taşıyacak olan ve yaklaşık bir yıldır planlamasını yaptığım bir çalışma sebebiyledir ki burada konuşma yapmayı kabul ettim. Tarihyazımı çalıştayını da fırsat bilerek biraz Defterolojinin Defteri'ne bakacağım. Ben konuyu iki üç aşamada ele almaya karar verdim ve hem yöntem hem içerik hem de sonuç bağlamında bir analiz çerçevesi sunarak, ilerde yapacağımız daha detaylı bir çalışmanın da müzakeresini yaparak zemin oluşturmaya çalıştım.

Defterolojinin Defteri! Amaç, yöntem, muhasebe diye alt başlıklar hâlinde ya da özetteki başlık ve içeriğe benzer bir planlama yapmak da mümkündü. Konuya bir Kanunname cümlesi ile başlamak isterim. 1575 tarihli Bozok Kanunnamesi TD31 varak II'de "...Vilayet-i mezburede toprak tutanların, ekseri çiftlik ve ba'zı, ikişer çiftlik yer tasarruf iderler. Lâkin defter-i mufassalda uhdelerine kayd olunana itibar oluna gelmişdir..." demektedir.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yunusk@hacettepe.edu.tr

Bir diğer kayıt 3 numaralı Mühimme'den alınmış bir hüküm:

> Van beglerbegisine hüküm ki: Hâliyâ vilâyet-i Van'da tahrîr olınan Van ve Bitlis ve Âdilcevâz ve Erciş ve Bargiri sancaklarınun mufassal ve icmâlleri ve zikr olınan sancaklarda olan havâss-ı hümâyûnumun dahı müstakıl defteri ve Erzurum beglerbegiliğine tâbi' olan Hınıs sancağınun dahı defteri müstakıl bir kîseye mühürlenüp sana gönderildi. Beglerbegiliğüne müte'allık olan defterleri alup hıfz idüp min-ba'd anunla amel eyleyüp ve havâss-ı hümâyûnûm defterin Diyârbekr defterdâr[ı] irsâl eyleyüp ve Hınıs sancağı defterlerin dahı Erzurum beglerbegisine irsâl eyleyüp ulaşdurasın. Defterler sana teslîm olduğın yazup bildüresin. [02.08.1559] (*3 Numaralı Mühimme*, belge no: 174)

Elimizde birtakım defterler var ve bu defterler üzerinden, bu defterlere dayalı olarak birtakım muameleler ve işlemler yapıldığına dair iki kayıt var. Defterlerin içeriğine dair de bir önceki kanunnameden bir küçük cümle okudum. Anlamını açacak olursak: ahali gerçekte daha çok iki çift ya da tek çiftlik miktarı toprak tasarruf ediyor ama vergilendirme söz konusu olunca da "üzerlerinde yazılanlar itibar oluna gelmiştir" diyor. Ancak, defterde ahalinin üzerlerine bakıyoruz, hiç çift yok. 622 tane köyden yaklaşık 30.000 hane üzerinde çift 5 ya da 6 tane, iki çift hiç yok çoğunun adının altında "nim", "bennak" veya "caba" gibi başka işaretler var. İnsanlar normalde çift ya da iki çift tasarruf ediyor ama üzerlerine nim çift yani yarım çift yazılmış bütün sancakta 5-6 tane çift ancak gözüküyor. Gerisi "nim, bennak, caba veya mücerred" kayıtlı. Bu Bozok Kanunnamesi ve diğer kanunnameleri önemsemek gerekiyor, ne olup bittiğini anlamak için.

Bu iki girizgâhtan sonra Defterolojiyi nasıl ele alacağımız konusunda bir şeyler söyleyeceğim. Soru şudur: tasnif nasıl yapacağız? Bu soruya cevap verirken klasik bir yol izleyerek önce kronolojik, sonra coğrafi sonra da içerik bakımından birtakım gruplandırmalar yapmak ve yapılan yayınları tasnif etmek ona göre de irdelemek

ve karşılaştırmak daha mantıklı geliyor. Ya da yerli veya Türkiye dışında yapılanlar, resmî veya özel yayınevlerince basılmış olanlar vb. şeklindeki bir takım teknik ayrıştırmaya gitmek gibi. Ancak her tasnif biçiminde olduğu gibi burada da iç içe giren, örtüşen veya ayrışan yayınlar, çalışmalar, durumlar olabilir. Bu sebeple bütün bunların hemen hepsini bir arada değerlendirerek analitik bir tasnif yapmak daha doğru olabilir.

Kronolojik tasnife göre bakacak olursak, son zamanlarda yavaşlamış olsa da 1940'lı yıllarda başlayan ve son on-on beş yılda azalmış bir yayın serüveni var. Barkan'ın başlattığı ve Defterlerin önemine dikkat çeken yazılardan sonra özellikle bir sosyal, ekonomik ve idare tarihi kaynağı olarak tahrir defterlerine olan ilginin arttığı bilinmektedir. Bu literatürü de kendi içerisinde üç kategoride ele almak gerekiyor: bunlardan ilki ve son zamanlarda daha yaygın olarak Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve Türk Tarih Kurumu gibi resmî kurumlar veya özel yayınevleri tarafından doğrudan "defter neşrine" yönelik yayınlar. Söz konusu defterlerin doğrudan bugünkü harflerle yayımlanması çok önemli bir faaliyettir. Zira arşivde ulaşılması ve okunması güç olan çok önemli bir kaynağı araştırmacıların hizmetine sunmak ve değişik açılardan, farklı sosyal bilimcilere değerlendirme imkânı verecek şekilde kaynağa erişimi kolaylaştırmak önemli bir faaliyettir. Böylece herkesin üzerinde çalışmasına ve farklı açılardan değerlendirme yapılmasına imkân verilmiş olmaktadır. Bu türün ilk örneğini *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*'de (H. İnalcık, 1954) görürüz. İnalcık önemli bir kaynağı tanıtırken de giriş kısmında çok değerli bilgiler verir. Kısacası Türk Tarih Kurumu, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü gibi kurumlar özellikle 1990'lı yıllardan sonra defterlerin doğrudan transkripsiyon hâlinde neşrine önem vermeye başlamışlar; muhtelif türden yayınlarla kaynakları araştırmacıların hizmetine sunmuşlardır. Çok önemli bir hizmet olması bakımından emeği geçenlere teşekkür etmek gerekir diye düşünüyorum.

Daha sonraki dönemde defterlerin kronolojik olarak sıralanıp çeşitli açılardan değerlendirmesi yapılarak bölge/sancak/kaza tarihi şeklinde bir kesit sunan araştırma odaklı yayınlar ortaya çıkar. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (N. Göyünç) ve *Kemah Sancağı* (İ. Miroğlu) gibi. Bu çalışmalarda evvela fetih ve yönetim, sonra şehir, toplum, nüfus ve daha çok vergi ve zirai üretim odaklı ekonomik veriler sıralanır. Diğer bir tasnif şekli coğrafidir. Coğrafya önemli elbette. Bugünkü Türkiye toprakları üzerindeki sancak ve kazalara dair çalışmalar çoğunluğu teşkil eder. Musul veya Arvanid gibi ya da Simontornya gibi Türkiye'nin dışında kalmış topraklara ait çalışmalar da vardır. Bu çalışmalar da çeşitlilik arz eder. Türkiye ve dünyanın birçok yerinden araştırmacılar bu anlamda defterolojinin bir ucundan tutmaktadırlar. Diğer taraftan 1940'lı yıllardan beri süregiden bu çalışmaları da kendi içlerinde bazı dönemlere ayırabiliriz. Bu ayrımda 1980'lı yıllar ayrı bir dönem teşkil eder. Üniversitelerde 1980'li yıllardan sonra yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri ile defteroloji çalışmaları hız kazanır ve hatta adeta bir patlama yaşanır. Bu çalışmaların bir kısmı yayımlandı, bir kısmı ise enstitülerin arşivlerinde duruyor. Böyle bir dönemlendirme üzerinden gidecek olursak da ilk dönem 1960'lı yılların da dâhil olduğu monografilerin çıktığı dönem, arkasından da deyim yerindeyse patlamanın yaşandığı 1980'li yıllar, 2000'li yıllar. Son dönemde azalmış olsa bile hâlâ çalışılan yerler ve çalışma yapan arkadaşlar var, olmaya da devam edecektir.

Bugünden bakıldığında muhtelif alanlardan ve gruplardan hareketle aşağı yukarı 60-70 yıllık bir dönemden söz ediyoruz. Bu süre içerisinde yapılan çalışmaların Türk tarihçiliğine ve Türk tarihyazımına katkılarının ne olduğunu irdelemek, eksi veya artı yönleriyle muhasebe etmekte fayda var. İçerik ve tarihyazımı metodolojisi bakımından bu muhasebeyi yaparken şuradan hareket etmemiz lazım diye düşünüyorum. Az önce bahsettiğim Bozok Kanunnamesi'nde ve Mühimme'de altı çizilen hususlara bakmak gerekir. Defterlerin içerik bakımından analizi konusunu önemseyip defterlerin içeriğine

bakmak gerekiyor. İçerikten kastım satır araları ve ince ayrıntılardır. Ben kendime şöyle bir hatırlatmada bulunuyorum. Bizans tarihçiliği Bizans tarih kaynakları 1453-1500'lerde bitiyor ve ondan sonrası yok ama Paris, Bon külliyatları yayımlanıyor. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına geldiğimizde bir iki manastırdan yeni evrak çıkıyor. Onun dışında çok fazla yeni kaynak yok. Ama Bizans tarihçiliği 1950-1960'lı yıllardan bu tarafa hâlâ zirve yapıyor. Aynı kaynaklara bakarak farklı bilgi üretme ve yeni bilgi üretme sürecinin o alanda nasıl kendini yenileyerek devam ettiğini göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Onun için kaynaklara yeniden yeniden bakmak gerekiyor. Peki kaynaklarda ne var? Ya da şimdi yeniden baktığımızda neler görüyoruz, görebiliriz? Burada mevzubahis ettiğimiz defterler tahrir defterleridir. Defterolojiden dar anlamda kastedilen de tahrir defterleridir. İçerikleri, Osmanlı Arşivleri'nde bulunan diğer defterlerden farklı olmasından dolayı bu alanda ortaya çıkan literatüre bu ad verilmek durumundadır. Bu defterlerin bize ne sunduğuna dair birkaç şey söylemek lazım. Bu defterler, ilk yapraklarında ilgili yere ait kanunnamesi olan, mühürlü ve tuğralı resmi defterlerdir. Devletin bürokrasisinin kullandığı ve üzerinden işlem yaptığı resmî evraklardır. Bu, bizi devletin üstünde muamele yaptığı evrakın geçerliği ve güvenirliği üzerine ciddi sorular sormaya itecektir. Bunu zaten yadsımıyoruz ve devlet belgesi diye içerisinde yazılı olana mutlak inanacak mıyız? Çalışmalarda en çarpıcı olan soru ya da en handikaplı kısım burasıdır. Ancak, orada olan her şeyin döneminde bir mantık çerçevesinde ve dönemin ihtiyaçlarına göre oluşturulduğunu dikkate almamız şarttır. Orada yazılı her şeyin tüm teferruatlarıyla birlikte yazılmış olduğuna dair ya da öyle olması gerektiğine dair şüphelerimiz olmamalı mıdır? Şüphe etmek tarihçinin birinci görevidir. Resmî belgeler de olsa her daim şüpheyle yaklaşmamız gerekiyor. Defterolojiyi bir şekilde eleştiriye tabi tutmamıza imkân veren şeylerin başında bu üzerinde çalıştığımız verilerin ve defterlerdeki bilgilerin güvenirliği konusu gelir. Bir şekilde devlet bu evrak ile iş yürütmüş, sipahi bununla muamele yapmış, sipahi ile köylü

arasında çıkan anlaşmazlıklarda bu defterlerdeki bilgiler referans alınmış ve onlar üzerinden muamele yapılmış olabilir. Bu kaynakların, Osmanlı'daki bürokratik mekanizma tarafından kendi döneminin kendi şartlarına, kendi ihtiyaçlarının icabına göre oluşturulmuş defterler olduğunu unutmamamız gerekiyor. Aslında bütün bürokratik ürünler böyledir. Bugün bizim kendi kurumlarımızda yaptığımız yazışmalar 50 yıl sonra birer belge niteliği kazanacaktır. Tarım devleti ya da tarım imparatorluğu olan bir devletin en temel ihtiyacı, nüfusunun %90'ının yaşadığı tarımsal alanın hem kontrolünü sağlamak hem de bu faaliyetler üzerinden az çok sorunsuz vergi toplama düzeneği sağlamaktır. Dolayısıyla bir devlet var, bir de nüfusun %85-90'ının yaşadığı kentlerin dışında bir alan var ve buralardan bir şekilde devletin ihtiyaçları için vergi toplaması gerekiyor. En azından, her dönemde, ana ekonomik alan olan tarımsal faaliyetlerin bir envanterini çıkarma ihtiyacı ve zarureti var. Devlet bürokrasisi, imparatorluğun geniş bir kesimine ait bilgiyi de bu yolla ediniyor. Böylece defterler üzerinden o güne kadar haklarında herhangi bir bilgi sahibi olmadığımız insanların adlarını görüyoruz. Bir kısmı eksik ya da farklı yazılabiliyor olsa da çok geniş bir kitle hakkında bilgiler veriyor. Bu kitlenin bir kısmı ekip biçiyor, üretime katkı sağlıyor, devletin sipahisine vergi veriyor, sipahi onları kontrol ediyor, sıkıntı olduğunda kadıya gidiyor. Sonuçta bugüne kadar haklarında fazla malumat bulunamayan kitle olan köylü nüfus hakkında, onların hayat koşulları üzerine sınırlı da olsa veri elde ediyoruz. Ortaçağ şartlarında bu kaynaklar aslında önemli bir veri niteliği taşıyor. Tarihçi olarak bizlerin tüm bu şartları göz önünde bulundurarak defterlere yaklaşmamız gerektiği ortaya çıkıyor. Bu kaynağın içeriğinden faydalanmanın en önemli yolu bu defterlerin oluşturulma koşulları ve ne için oluşturuldukları sorusunda yatıyor. Diğer yandan içerikte yanlış yazımlar, hesaplama hataları, yanlış ifadeler, bir önceki kaydın tekrarı ifadeler, bazen kendilerine gelen bilginin aynının aktarılmasından kaynaklanan yanlışlıklar veya eksiklikler, aksaklıklar ve hatalar da olabiliyor. O yüzden okumaları yaparken

bunlara da dikkat etmek gerekiyor. Defter içerisindeki sayfa kaymaları, kayıt değişiklikleri, yazım yanlışlıkları ve benzeri diğer hataları dikkatli bir göz hemen fark edebiliyor. Bu türden teknik hatalar ve sonuçlarına dair münhasır araştırmalar yapmak gerekebilir. Defterlerin içeriğine daha fazla girmeyeceğim. Köylülerin, baba isimleriyle kendi isimlerinin yanı sıra akrabalık ilişkilerini yansıtan ifadeler, meslek ve statü bilgileri, ekonomik duruma dair işaretler dikkatle irdelenmelidir. Sadece köyde değil kasabada ve kentte yaşayanlar hakkında da en azından sayısal birtakım verilerin yanı sıra meslek ve statü bilgileri de bazen oldukça titiz bir şekilde kaydedilmiş olarak karşımıza çıkabiliyor. Mesela erken dönem bazı defterlerde Sivas gibi kentlerdeki insanların göç ettikleri yerlerin adlarıyla beraber kaydının tutulması, yatay bir hareketliliği takip etmemizi sağlayacak durumdadır. Bazen de çok detaylı meslek adlarıyla beraber kaydedildiği durumlar var. Sayısını tam olarak bilmemekle beraber 20 bin civarında tahrir eksenli defterden bahsetmek mümkündür. Dönem olarak 1420'lerden 1600 yılının ortalarına kadar, değişik yerlerde devam etmek üzere avarız defterleri hariç, bildiğimiz klasik dönem tahrir defterlerinin sayısı ve bütün sancakları kapsadığı yerlere ait koleksiyonlar mevcut. Önemli bir zenginlik arz ediyor. Nerelerde bu sayımlar yapılmış nerede yapılmamış. Eyaletlerin bir kısmı salyaneli dediğimiz bir sistemle yönetildiği için o eyaletlerde sayım yapılmamış ama bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışından da olmak üzere epeyce bir bölgede sayım ve tahrir var. Mesela Sirem, Kefe, Adalar bunlardan bazılardır.

Bunu ilk defa 1940'lı yıllarda Barkan "Hakana Mahsus İstatistik Defterleri" ve bunun demografi açısından tahlilleri ile ilgili iki önemli makale ile ele almıştı. Orada dikkatimizi çeken bazı hususlar var. Barkan, "Hakana Mahsus İstatistik Defterleri"ni anlatırken şöyle diyordu; "...imparatorluğun adeta devasa bir makinenin işleyen çarkları halinde işlemesi ve işleyişin sunduğu önemli imkânların Türk tarihçiliği tarafından mutlaka ele alınması ve mutlaka incelenmesi..." Barkan'ı okuduğunuzda imparatorluğun değişik

yerlerinde, en ücra köşelerinde bile, sorunsuz işleyen bir sistem ve her şeyin kayıt altına alındığı, mükemmel bir tablo hâlinde sunulur. Bu tablo ve anlatım şekli, üslup, genç kuşak için çok etkili olmuştur. Sonradan yapılan araştırmalar ile gerçek tablo hakkında edindiğimiz bilgiler biraz şaşırtıcı olmuştur. Osmanlı yönetim sistemi ve taşradaki toplumsal yapı üzerine yapılan ilk çalışmalar farklı tablolar (isyanlar, yerel mücadeleler, merkezin dayatmacı tutumunun yarattığı kavgalar) ortaya çıkarken de biz halen bu havada, Barkanvari bir pembe/mükemmel/sorunsuz işleyen sistem olarak görme yaklaşımında devam ettik. Şöyle diyor; "Bu defterlerde teşkilatlı bir bütün ve mudil bir makine hâlinde işleyen imparatorluk Türkiye'sinin milyonlarca rakamının belâgatlı lisanıyla tasrih ve tevsik edilmiş canlı bir tablosunu koskoca bir imparatorluğun işbaşı manzarasını görmek mümkündür." Böyle ifadeler ile yönlendirilince bir kez, defterleri elinize aldığınız zaman hayranlıkla izlemekten kendinizi alamıyorsunuz ve bunun rüzgârına kapılmak zor olmuyor, hatta çekici oluyor. O zaman da bazı temel soruları sormamıza, meseleye ve defterlere sorgulayıcı bir yaklaşımla bakmamıza engel oluyor.

Bu defterlerin içeriğinden hareketle karşımıza çıkan tablodaki eksiklikler, bilgi üretme süreçlerinde yaşadığımız zorluklar nelerdir? Bu defterlere ulaşma zorluğundan bahsettim ama Devlet Arşivleri teknik olarak gelişti, artık böyle bir zorluk yok. Oysa 1980'li yıllarda yaşanan zorluklardan herkes nasibini almıştır. Bugün artık rahatlıkla fotokopilerine ulaşabiliyoruz, uzaktan Ankara'daki arşiv salonlarından defterlere ulaşıp istediğimiz sipariş verebiliyoruz. Bu imkân sebebiyle müdürleri tebrik ediyorum. Bazı sancak ya da kazaların defterlerinde beş hatta altı dönem için seri yakalamak mümkün olabiliyor, bazılarında iki ya da üç dönemle sınırlı kalınabiliyor. Defter koleksiyonu seri olarak mevcut olan yerlerde iskân, nüfus, üretim ve diğer hususları takip etme imkânı bulunuyor. Bu durum önemli bir avantaj sağlıyordu. Ayrıca yazı stili olarak da çeşitli zorluklarının yanında bazı kolaylıklar da sunabiliyordu. Şablonlar ve simgeleri tanıdıktan sonra araştırmacının işi daha kolay hâle gelebilir. Bir kere

öğrendikten sonra şablonlar aracılığıyla kolay deşifre etme avantajı vardır. Fakat bu durumun ve mevcut verilerin fazlalığı sebebiyle bazı durumlarda sorgulama ihtiyacı hissetmeden daha da önemlisi sorgulama gerekliliği akla gelmeden doğrudan tanım ve yazım sürecine geçiliyor, tasvirî bir tablo sunularak tarihyazımı tamamlanmış oluyordur. Çünkü zaten işin kendisi büyük, yapılan iş devasa idi, defterlerdeki ham verileri bir plan dahilinde (ki bu plan da çoğu kez bir öncekilerin tekrarı niteliğinde olabiliyordu) bir araya getirdiğiniz zaman da ortaya 350-500 sayfalık deskriptif bir tablo çıkıyordu. Dolayısıyla önümüzde örnek olarak duran ve alanın önde gelen isimlerince üretilmiş bir de Mardin Sancağı, Kemah Sancağı ya da Bayburt Sancağı gibi eserler de durunca, oradan hareketle bunların bir plan üzerinden işlenmesi o kadar da zor olmuyordu. Daha da önemlisi mevcut kaynak kümesi olarak seçilen defterler zaten hacim ve içerik olarak tek kaynak gibi görünüyor, başka kaynak araştırmaya, aramaya ve bulmaya da gerek duyulmuyordu zaten. Bu da büyük bir sorunu kolaylıkla çözüyordu aslında. Baktığınız zaman, icmal ile mufassal defterleri kontrol ettiğimizde yönetimle ilgili birtakım isim ve statüleri görüyoruz, dolayısı ile yöneticiler ve yönetim var oluyordu orada. Arkasından toplum dediğimiz zaman hemen nüfus ve yerleşme geliyor çünkü toplum nüfustan ibaret diye düşünülüyor ve bununla yetiniliyordu. Ama bu türden yaklaşım artık geride kalmalı ve yeni yaklaşımlar geliştirilmelidir. Defterlerdeki veriler, defterlerin jargonuna göre değil ama tarih yazımının dünyada eriştiği sorgulama tekniklerine göre soru odaklı hâle gelmek zorundadır.

Bir de ekonomi tarihi kısmı vardır. Bu kısım araştırmacılar daha çok da vergilerle ilgili bir sürü tablo çıkarırlar ortaya. Dahası alan ya da bölgenin genişliği konusu da önemlidir. Nahiye, kaza, sancak olarak tanımlanan idari bölgelerin sınırları bazen belirsizdir. Ama az çok netleşen alanlarda mümkünse harita çizimi yapılması gerekir ancak çoğu çalışmada bunu görmek mümkün olmazdı. Yerleşme, nüfus, kent, kır, konargöçer gibi alanlara bu devasa yapının herhangi bir kazasında herhangi bir nahiyesindeki tabloyu üç seri ya

da dört seri hâlinde bir araya getirdiğiniz zaman iş yükü zaten tamam hâle geliyor ve sınırlı zamanda tezi tamamlamış oluyordunuz. Oysa tarihçilik defterlerdeki verileri başka bir şekilde sıralamaktan ibaret olmamalıydı. Verilerin sağlamlığı tartışılmalı, diğer taraftan da bu verilere sorular sorulmalı ve mantıklı cevaplar bulunmalıydı. Sağlam veriye dayalı tarihçilik, öğrendiğimiz kadarıyla sağlam bilgi üretmekse, yani kanıta dayalı evrensel nitelikte bilgi üretmekse, biz bu bilgiyi üretme sürecinde mevcut iş yükü ile çok önemli bir okuma, fişleme, tablolaştırma, karşılaştırma yaparak zaten zamanı tüketmiş oluyor hem de sayfa bakımından yeterli sayılabilecek hacme ulaşmış kabul ediyorduk. Ancak tüm bu hazırlık süreçlerini bir bir geçip defterlerin sunduğu veriler arasında bazı sorunlar olduğunu işin içine girdikçe fark ettik. Ama bu fark ediş geç bir fark ediş olduğundan, sorun ve soruları bazen üstü kapalı olarak geçtik, bazen pek fazla sorgulamadık. Defterlerin sunduğu verileri sorguladığımız önemli yerler de vardı. Özellikle nüfus, vergilendirme ve tımarlar konusunda. Bu sınırlar içerisinde kendimizi yenilemeye pek fazla ihtiyaç duymadan, belli şablonlar hâlinde önce kronolojik olarak bölgenin fetihten önceki durumu; arkasından Osmanlı sancak, kaza veya idari birimine dönüşümü; sonra da yönetim, toplum ve vergilendirmeye doğru giden bir şablon izledik. Hatta bazen sanki başka sorular ve sorunlar yokmuş gibi tek tek orada geçen köylerle ilgili bilgileri alt alta koyarak, "...bu tarihte bu kadar hane şu tarihte bu kadar oldu, son tarihte de şu sayıya çıktı..." gibi tablolara ya da eklere konmak yerine metin içerisinde basit anlatı şeklinde bir yöntem izledik. Bu da defterdeki verilerin sadece başka bir şekilde kısaltılarak günümüz ifadeleri ile sıralanması sonucunu doğurdu. Ortada metodolojik bir yaklaşım olmadığı gibi sorguya dayalı bir tarihyazımı da olmadı. Fakat yine de ortaya bir manzume çıktı. Sancak çalışmaları, tahrirlere dayalı çalışmalar, bazen eleştiriler bazen övgülerden hareketle sayıca azımsanmayacak ciddi bir literatür çıktı.

Yapılan çalışmaları tarihyazımı açısından kısaca değerlendirdik. Bugün geriye baktığımızda bazı şeyleri yeniden ele almak,

sorgulamak ve yeniden kaynaklara başvurmak gerektiğini yavaş yavaş söylememiz gerekiyor. Biraz da yapılanları eleştirerek söylememiz gerekiyor ya da birtakım sorular sorarak, daha iyisini yapmaya yönelerek mevcut durumu analiz etmemiz gerekiyor. Zira tarihyazımı anlamında bir tıkanıklıktan bahsetmek mümkün. Mesela en başta karşılaştırmalar yapılırken bile, kaynakların kendi içinde tutarlılık süreci konusunda sorular sormak gerekirdi. 1470'lerdeki ya da 1450'lerdeki defterlerin mantığıyla 1530 ya da 1550'lerdekilerin mantığının neredeyse aynıymış gibi bir yaklaşımla verileri tablolaştırdık, verileri karşılaştırdık. Farklılıkları göz ardı ederek tımar odaklı bir defterden mufassala doğru geçiş sürecindeki kaynakların içerik ve yöntem olarak karşılaştırılabilir olup olmadığı konusunu düşünmedik. Bazen bunu sorgulamayı yapmadık ama yaptığımız durumlarda da sıkıntıları da görmezden geldik. Onun için sancak genelindeki bu dikey karşılaştırmalarda mümkün olduğu kadar aynı dönemleri kendi içinde tablolaştırma yolunu seçtik. Bu biraz durumu çözdü ama sonuçta bir dönemde ne oldu, öbür dönemde nasıldı, sancak nasıl gelişti, ne kadar daraldı gibi konuları dikkate alarak istatistiksel birtakım veriler sunduk. Bu işi yaparken başka kaynaklara pek fazla eğilmekten imtina ettik. Bu konuda ciddi manada eleştirileri yapmak gerekti; defterleri teyit ve test edecek veya eksik bırakılan noktalarda başvurulabilecek başka kaynaklar da vardı, ilgilenmedik.

Diğer husus; esas konulara inmemiz gerektiğinde nüfus, vergi, toplum, yerleşme, yönetim gibi alanlara indiğimizde yaşanan sorunları irdelemedik. Tahrir defterinde bölgenin yönetiminde etkin olan yönetici zümreyi bulamazsınız. Sadece sipahileri bulursunuz, sipahilerin işlerini nasıl yürüttüğünü, savaşa nasıl yetiştiğini ve yönetimle ilgili sorunlarını başka bir yerde bulursunuz. Ama orada bir sipahi vardır ve mahkemede kadı tarafından verilen hükümleri icra etmek ve beratında yazılı vergileri toplamakla mükelleftir. Bazı vergileri sancak beyi ile paylaşmak zorundadır ya da ondan tezkere alan biri olarak karşımıza çıkar. Ne ektiğine, ne biçtiğine, nasıl

yönettiğine dair bir şey göremezsiniz. Mesela bu yönetim konusundaki esnekliği, sefer durumlarındaki hâli, çıkan hukuki ve yönetsel sorunların nasıl çözüldüğünü, hiyerarşik yapının nasıl olduğunu, kadı ile yöneticiler arasındaki ilişkileri göremezsiniz. Çünkü defterin sunduğu fotoğraf buna dair değildir. Defter size başka bir fotoğraf sunar ve siz oradan çıkarımlar yaparsınız. Bir diğer konu ise resmi çiftte olduğu vergilendirme sorunudur. Vergiler nasıl toplanıyordu? Tüm kanunnamelere göre resmi çift mart ayında alınıyor. Kış ayları için yetecek buğdayını zor toplayan köylünün, bahara zar zor çıkma ihtimalini düşünürsek, "mart ayında sipahiye nakit olarak resm-i çift verebilmesi nasıl bir sorun yaratıyor veya vergiyi nasıl ödemeye çalışıyor ya da ödeyebiliyor mu?" sorusunu sormamız lazım.

Bölgesel farklılıklar ve görecelilikler de pek fazla dikkate alınmadan, defterde yazılı olanların aynen vaki olduğunu düşünerek; kayıtlara geçirildiyse doğrudur mantığıyla çalışmalarımızı sürdürdük. Dönem, yöre, yönetim ve sayım farlılıklarını göz ardı ettik. Tahrir kıymeti, hane, çift gibi kavramların üzerinde yeterince durmadık. Zira her bir bölgede farklıydı bunlar. Her bir bölgenin eşi benzeri olmadığını, nevi şahsına münhasır, karşılaştırılamaz ve biricik olduğunu düşünerek tezler yazdık. Kavramları dahi yeterince sorgulamadık. Mesela *muhassıl* kelimesi sözlüklerde "vergi toplayan, hasılat toplayan" olarak açıklanıyordu ve biz buna göre çok sayıda muhassılın Anadolu tımarlı köylerinde ne aradığını dahi sormadık... Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda bu ibarenin "medrese öğrencileri" için kullanıldığı anlaşıldı. Burada Sezai Sevim hocaya teşekkür ediyorum. Sonuç olarak diyebiliriz ki verileri, defterlerde geçenleri sorguladığımız zaman bir şey değişiyor, yeni bilgi üretiyorduk, yoksa aynen tekrara düşüyorduk.

Bir başka husus ise ölçü ve tartı konusu. Ölçü tartı konusuna azami özen göstermemiz gerekir çünkü bizim, karşılaştırmaları yaparken verileri standartlaştırmadan mantıklı sonuçlara ulaşmamız mümkün değildir. Ölçü adları ve bunların hacim ve ağırlıkları, içerikleri kazadan kazaya değişiyor. Bunları standartlaştırmak

mümkün mü, değil mi? Bazen standartlaştırmaya çalıştık ama bu da biraz sıkıntı yarattı. Bir çiftlik ölçüsü bile bazı yerlerde 60-70 dönüm bazı yerlerde 150 dönümdür. Bunu da sorgulamadan, belirli standartlara koymaya çalışmadan ve ilgili bölgenin toprak yapısını bugünkü vaziyetini görmeden olduğu gibi kabul etmek ve bunun üzerinden yapıyı ortaya çıkarmak için uğraştık. Toprak cinsi, verimlilik, iklim koşulları, ekilebilir arazinin ne kadarının ekime açık olduğu, hayvancılık oranı, ürün çeşitliliği, ekim zorunluluğu, toprağa bağlanma, artı ürünü nakde çevirme vb. sorunlar üzerinde şimdiye kadar durmadığımız alanlardı. Onun yerine defterlerde olanları olduğu gibi aktardığımız bir yazımı tercih ettik. O da bizim defterolojik tarih yazıcılığımızın tıkanmasına sebep oldu.

Sonuç olarak, olumlu ve olumsuz yönleriyle beraber ortada bir külliyat var. Bunların Osmanlı taşra idaresi için o dönemde üretilmiş defterleri, hacimlerini, içeriklerini, sistematiklerini ve sonuçlarını çoğunlukla yüceltme eğilimi gösterdik. Sorgulama eksenli, kent odaklı ve başka kaynaklarla karşılaştırılarak yapılmış belli başlı çalışmalar da vardır. Ordu, Canik ve Manisa çalışmaları örnekler arasındadır. Ancak 1993 yılına kadar, hangi birim alanda kaç bin nüfus olduğu sorusu bile sorulmuş değil. 1993'de Bursa özelinde kilometrekare başına düşen nüfusun Domaniç bölgesinde ya da Yenişehir bölgesinde ne kadar olduğunu, şehir dâhil edilirse ne kadar ya da şehir dâhil edilmezse ne kadar olduğunu nahiye nahiye ölçme imkânı bulduk. Çalışılan yerin alan ölçüsünü elde ettiğimiz zaman üzerinde yaşayan nüfusu alan ile eşleştirmeniz zor olmayacaktır ister hane olarak ister çarpanlı olarak. Vergiye tabi erkek nüfus ile ilgili defterleri çalışıyor olmamıza rağmen bu veriyi alanla karşılaştırmayı zor veya imkânsız gördük. Oysa bu mümkündü ve alanda yaşayan nüfusu ölçülebilir hâle getirmemiz gerekiyordu, en azından belirli bölge ve dönemler için. Defterolojide bu gibi önemli sorunlar var. Bu biraz daha üzerinde çalışmayı gerektirecek ve bundan sonra da belki yeni sorgulama teknikleri, bilgisayar programları ve yeni yaklaşımlarla, tıpkı Bizans tarihçiliği ya da başka alanlarda olduğu

gibi, yeniden yeniden ancak bu kez daha dar alanda derinlemesine çalışmayı gerektirecek. Mesela ben kendi adıma 1985-86 yıllarında sadece nüfus ve iskânı almaya cesaret edebilmiştim. Orada bir yerleşme süreci var ve benim için de önemli olan oydu. Bir sorusu vardır çalışmanın. Bir defter ya da defter serisinin içindeki her şeyi ele almaktan, defterin kapsadığı bütün tabloyu ele almaktan imtina etmeye çalışmıştım. Nüfusta, vergilendirmede ya da başka alanlarda sorun neyse sorun odaklı çalışmalara biz istesek de istemesek de sonunda evrilmek zorunda kalacağız. Yeni çalışmalarla ve önemli sorulara cevap bulmak için, özgün ve evrensel bilgi üretimine odaklı çalışmalar ortaya koymak için defterlere yeniden döneceğiz, bu da tabi ki yoğun bir teknoloji kullanımı ile mümkün olacaktır.

Müzakereler

Mehmet Öz

Hasbelkader bu alana girmiş, orada bir şeyler yazmış birisi olarak birkaç şey söylemek istiyorum. Her alanda olduğu gibi bu alanda da elimizdeki belgelerin, verilerin, serilerin değerini düzgün bir şekilde tespit etmemiz, öncelikle onları doğru anlamaya çalışmamız lazım. Bu işe ilk başladığımda, ilk yaptığım bunu anlamaya çalışmaktı, ancak anlama faaliyeti belgelere nüfus ettikçe mümkün olabiliyordu. İşin sorgulama kısmı, ondan bilgiler üretme, o verinin kendisinin kastetmediği alanlarda da birtakım bilgiler üretme meselesi de ayrı bir şey. Tabi bu tarih metodolojisiyle ilgili çok derin problemleri de kapsayan bir alandır. Dolayısıyla çok tartışmalı bir konudur. Defterolojinin metodolojisi üzerine vakti zamanında ben de bir şeyler yazmaya çalıştım. Çok değişik üstatlar zamanında yazdılar. Burada hepimiz Barkan'ı rahmetle anmalıyız. Her ne kadar Barkan'ın zamanında yazdığı birtakım yazılarındaki ifadelerin abartılı olduğu gibi bir genel kanaat varsa da esas itibariyle bu kaynakları bütün problemleriyle, zenginliğiyle, imkanlarıyla beraber kendisi en iyi anlayan ve bilim alemine sunanlardan birisidir. Böyle bir heyecanı duyması gayet doğaldır. Önünde muazzam bir malzeme vardı. O türden

bir cazibeye sonraki nesiller de biraz kapıldı. Sonra tabi doğal olarak sorgulayıcı bir zihinle, buradaki problemlerin neler olduğunu, buradan tarihi bilgi üretirken, tarihsel gerçekliği ararken nelere dikkat etmemiz gerektiğini daha fazla irdelemeye çalıştık. Ortaya çıkan sonuçları yeterince değerlendirdiğimizi düşünmüyorum. Yunus Koç, farklı dönemlere ait defterlerin bile yapısındaki birtakım farklılıklara dikkat etmemiz gerektiğine işaret etti. Ben bir tarihte Osmanlı klasik döneminde tarım konusunda Türk Tarih Kurumu Kongresi'nde bir bildiri sunmuştum. Daha sonra onu geliştirdim. Araştırmamdaki verileri, diğer arkadaşların yaptığı araştırmalardaki verileri standartlaştırmaya çalıştım. Çok zor bir iş. Hakikaten zor bir iş. TÜSOKTOR'da üzerinde çalıştık, ancak bir veri tabanı programı meselesini bile sonuna kadar halledemedik. Ramazan Acun, gerçi onu hazırlamıştı, İngiltere de. Ama bir ona bile girip oradan en azından bir standart veriler elde etme işini bile beceremedik. Dolayısıyla bu işin muhasarasını çıkarmak, bu yapılan araştırmalar üzerine genel birtakım problemlerin delilliğine tartışılması meselesinde maalesef defterologlar başarılı olamamıştır. Bu tespitimi paylaşmak istedim. Bu alan Osmanlı tarihinin önemli bir alanıdır. Bu alanla ilgili çalışmaların bundan sonra devam etmesi ama farklı anlayışlarla, yeni bakışlarla devam etmesi, şimdiye kadar yapılan yayınların da layıkıyla değerlendirilmesi bundan sonraki aşamada beklenir diye düşünüyorum.

İbrahim Şirin

Sabri Ülgener, bir *opus magnum* (başyapıt) olan İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası'nı yazdığında Barkan bu kitapla ilgili bir yazı yazıyor. Barkan'ın değerlendirmesine baktığınızda, bu kitabı çok önemsediğini anlıyorsunuz ama bir eleştirisi oluyor. Diyor ki şu şu defterlere de baksaydı. Belirttiği defterlerden bir kısmı o dönemde tasnif edilmemiş ama tasnif edilmiş olup da Ülgener'in bakmadığı defterler de var. Bana göre Ülgener o defterler tasnif edilmiş olsaydı da bakmayacaktı. Çünkü Ülgener'in sorduğu sorular ve

aradığı cevaplar o defterlerde yoktu. Çünkü Ülgener Osmanlı tebaasının, yani sıradan insanın iktisadi zihniyetiyle ilgileniyordu. Dolayısıyla da o defterlere değil, edebi metinlere baktı. Barkan yazısında Ülgener'in yaptığı bu çalışmanın bir tarih değil de tarih felsefesi ya da tarih sosyolojisi olabileceğini söylüyordu. Çünkü bunlar ampirik değildi ve pozitivist değildi. Aslında burada iki yönelim söz konusu. Bunlardan bir tanesi, devleti iktisadi düzeniyle ilgili çalışacaksanız bu defterler tabi ki sizin ana malzemeniz oluyor. Ama insanın iktisadi zihniyetiyle ilgileniyorsanız Ülgener'in yaptığı gibi edebi metinlere bakıyorsunuz. Burada tarihçinin kendi kaynak grubu ve yöntemini dayatmasıyla ilgili bir problem söz konusu. Yani kaynak ve yöntemi merkeze alarak bir iktidar oluşturma gayretiyle ilgili bir problem var. Aslında devlet merkezli ve insan merkezli baktığınızda bunların kaynak grubu ve yöntemi doğal olarak birbirlerinden farklı olacaktır. Bu ayrım zaman içerisinde derinleşti. İnsanı merkeze alan ve zihniyet çalışması yapan tarihçiler, arşiv merkezli ampirik çalışma yapanları bir şekilde küçümseyerek defterolog olmakla ya da belge fetişizmiyle suçlarken, diğer taraftan defterolog diye tabir edilen ve asıl tarihçi kendilerinin olduklarını iddia edenler de diğer grubu işte tarih felsefesi yapmakla itham ettiler. Osmanlıca belgeyi okuyamamakla, okumama tercihi olabileceğini düşünmeyerek okuyamamakla suçlayarak iki tarafta birbirini bu türden bir cephe oluşturdu. Ya da birbiri üzerinde iktidar kurmaya çalışan cepheler var. Belki Barkan'ın burada önemsenmesinin bir sebebi sağ muhafazakâr kesimin söylemlerine uygun bir dil kullanmasıydı. Ülgener daha çok çözülmeyle ilgili bir şey söylediği için çok öne çıkarılmadı. Farklı cepheler ve tarihçiler tarafından da bir sessizliğin suikastine uğradı. Şimdi bu meseleyi halledebilmenin en önemli yollarından bir tanesi, alanın aktörü olarak tarihçilerin bir iktidar oluşturmadan, başkalarını ötekileştirmeden, çalışmasını yürütme noktasına geldiğinde gerçekleşecektir. Aslında her iki kesimde, bir anlamda insanı anlamaya çalışıyor. Birisi devletin verilerini kullanarak anlamaya çalışıyor birisi de edebi ya da başka metinler üzerinden anlamaya

çalışıyor. Böyle bir ortaklık üzerinden belki sürekli konuştuğumuz tarih cemaatinin ya da işte epistemik cemaatin bir anlamda oluşumunu sağlayabiliriz. Aksi takdirde sürekli birbirini suçlayarak, işte birisi belge okuyamamak diğeri de işte fazla belge fetişizmiyle birbirimizi suçlayarak, aslında kendimizi tüketmiş olacağız.

Mehmet Yaşar Ertaş

Hasbelkader, Karaağac-ı Gölhisar Kazası üzerine böyle bir çalışma yaptım. Sınırları dar bir kaza üzerine çalıştım. Bu çalışmayı yaparken iki problem fark ettim. Bunlardan birincisi tahrir çalışmalarında sahanın çok geniş tutulmuş olması. İkincisi ise bu tür araştırmalarda daha önce yapılmış tezlerin ve kaleme alınmış kitapların konuya ilgi duyan veya doktora yapan akademisyenler üzerindeki etkileri. Sahanın çok geniş tutularak sancak boyutunda araştırmaların yapılması ister istemez sorgulamayı imkânsız hale getirmektedir. Yani sancağa ilişkin verilerin ağırlığı, araştırmacıları sıkıntıya sokmakta ve ezmektedir. Araştırmacılar, ellerindeki verilerin üzerine çıkarak, meseleleri yeterince sorgulayamamakta ve tartışamamaktadırlar. Konuyla ilgili yazdığım kitabın arkasına mealen şöyle demiştim. Bundan sonra tahrir çalışmaları ya yapılmış çalışmalara dayanarak karşılaştırmalı yapılacak ya da araştırma sahası daraltılarak küçük kaza veya köy ölçeğinde yürütülecektir. Bu tür çalışmalarda sahanın daraltılarak ve dolayısıyla verileri çok daha anlamlı ve insana dokunan taraflarıyla tartışmayı ve analiz etmeyi mümkün kılacak çalışmaların yapılması gerekiyor. Yüzlerce köyü içine alan bir sancak çalışmak, çok geniş bir sahayı kapsayan bir araştırma yapmak bizlere bir şeyler söyleyecektir. Ancak bu kadar geniş bir sahayı ele alıp da insana dair neler anlatabiliriz? Dar alanı kapsayacak bir çalışmamızda köyleri, köyde yaşayanları ve köye dair birçok şeyi daha iyi ortaya koyabiliriz. Köyler arasında karşılaştırma yaparak ürünlerin farklılığı üzerinden bile o köye dair önemli bir sonuca ulaşabiliriz. Sahanın geniş tutulması herhalde tahrir çalışmalarındaki en önemli problemdir.

Diğer mesele ise alanın duayen isimlerinin etkisi. İşte Mehmet Öz, Mehmet Ali Ünal, Nejat Göyünç ve Feridun Emecen ve sayısını çoğaltacağımız ve gerçekten de yaptıkları çok kıymetli araştırmalarla alana büyük katkı sağlayan hocalarımız sonradan gelenler tarafından örnek alındı. Bu durum olumlu görünmekle birlikte tahrir çalışmalarında daha çok olumsuz sonuç doğurduğunu düşünüyorum. Doktora araştırmaya yeni başladığım dönemlerde Feridun (Emecen) Hoca'yı ziyarete gittiğimde kendisine tez konumla ilgili dedim ki "ben çok şanslıyım." Neden diye sorunca, "Çünkü ben sefer organizasyonu çalışıyorum. Bu konuda pek çalışan yok. Araştırma yaptığım alanda biraz özgürüm, ama tahrir çalışanlar çok sıkıntılı, işleri zor. Çünkü önlerinde duayenler var, onları aşamıyorlar." Gerçekten de bu önemli bir sorundu. Konularında aşılamaz tarihçiler ve aşılamaz kitaplar oldu. Bunu Karaağaç-ı Gölhisar kazasını çalışırken ve kitabı yayınladıktan sonra fark ettim. Kitabı ben yazdım. Ancak kitabı 2006'da yazdıktan sonra, dar değil geniş bir alan olarak düşünelim, bölgedeki kazaları çalışan hemen hiç kimse bu çalışmama atıfta bulunmadı. Halbuki eseri yazdığımda, sorguladığım birçok hususta önemli verilere ulaştığımı ve dikkate alınabilecek değerlendirmeler yaptığımı düşünüyordum. Ancak kimse benim gibi düşünmüyormuş ki yazdıklarımı kullanan olmadı. Aslında tam da böyle değil. Yakın bir kazayı çalışan arkadaş, benim çalışmamı dikkate almazken Mardin, Canik, Harput ve Kemah'tan karşılaştırma yapıyor, örnek gösteriyor; bölgeye dair verileri uzak coğrafyaya ait verilerle karşılaştırıyor.

Bir de bu kaynakların devlet merkezli, kuru bilgilerden oluştuğuna ve insana dokunmadığına dair görüşler var. Aslında dikkatli okunduğunda insana dair önemli verilere ulaşılacağı gibi resmî belge olması hasebiyle doğru bilgileri içerdiği ön yargısının da pek doğru olmadığı ortaya konulabilir. Mehmet Ali Hoca'nın avarızla ilgili bir makalesi var. Orada tahrir emini iki farklı tahrir sonucunu ortaya koymuştu. Birincisi önceki sayımın verilerini destekleyecek şekilde, yani önceki sayımda ne kadarsa ona uygun bir sonucu

içeriyor. Farz edelim önceki sayımda hane sayısı 100 ama son sayımda 70'e düşmüş. Tahrir emini iki sonuç raporu çıkarıyor. Birincisi hanenin önceki tahrire uygun şekilde 100 olarak gösteriyor ikinci tahrir de ise gerçek sonucu yani 70'i ortaya koyuyor. Yani 'siz karar verin ben karar veremem çünkü korkuyorum' demek istiyor. Eğer vergi düşüklüğüne yol açabilecek ve hazineyi zarara uğratacak doğru sonuçları gönderirsem cezalandırılmaktan korkuyorum. Bu vesileyle de iki tahriri de gönderiyorum. Bu vakada tahrir emini kendini sağlama alıyor ve iki farklı tahrir sonucu hazırlıyor. Şimdi bunun farkındayız biz. Biliyoruz bu bilgiyi. Bu bilgi birçok tahrir emininin bu şekilde açık bir şekilde ifade etmeyip, bilinçli olarak yanlış kayıtlar tutmuş olabileceğini gösteriyor. Aynı zamanda burada insan da ciddi anlamda önemli. Sakarya Üniversitesi Osmanlı Araştırma Merkezi'nin düzenlediği OSARK'ta Feridun (Emecen) Hoca ilginç bir cümle söylemişti. Mealen hoca, "tahrir çalışmalarını yeni baştan yapsak ve yaptıklarımızı bir kenara atacak olsak içim acımaz" gibi bir şey demişti. Bu sebeple tahrir verilerinin yani baştan, yeni yöntemlerle sizin bahsettiğiniz şekilde ve birtakım eksikliklerde dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekiyor. Bu defterlerin şimdiye kadar yapılan çalışmaların aksettirmediği ölçüde çok çok önemli verileri barındırdığını düşünüyorum.

Muhittin Tuş

Mehmet Yaşar Ertaş çok iyi bir yere temas etti. İkinci boyutu siciller vakfından da bahsetti. Bununla ilgili çok güzel örnekler yanında, birbirlerini tekrar eden okumaya bile gerek duyulmayacak örnekler de var. İki tür yanlış var. Hala birçok kişi belgelerin transkripsiyonunu, araştırma diye yapmaya devam ediyor. İkincisi de belgelerdeki bilgileri bir şekilde doğrudan metne aktaranlar var. Dolayısıyla bunlar kuru bir şeye dönüyor. Fekete Lajos'un Tayyib Gökbilgin tarafından çevrilmiş olan bir taşra efendisine ait tereke kaydından yola çıkarak yazdığı bir yazı var, Ali Çelebi ile ilgili. Burada Ali Çelebi'nin bir günlük hayatını ayağa kaldırmış. Şimdi buradan hareketle

aslında felsefi bir tartışmaya da geçiliyor. Tarihçinin görevi ne? Tarihçi mutlak gerçeği mi yakalamalı, yoksa tarihi yeniden inşa mı etmeli? Mutlak gerçek hiçbir zaman yakalanabilemez ama bizim canlandıracağımız, ayağa kaldıracağımız tarihle mutlak gerçek ne kadar yakınlaşırsa o kadar bizim rolümüz ortaya çıkmış oluyor. İkincisi de biz tarihçi olarak hem bir toplumun parçası hem de bu topluma hitap ettiğimize göre bu toplumun sorunlarına, beklentilerine uygun bir metin ortaya çıkarmamız lazım. Böyle bir hikâye etme biçimi ortaya çıkarmamız lazım. Dolayısıyla hikâye etme biçimimiz tarihi metinlerle toplumun beklentilerine, okuma isteklerine, sorunlarına, taleplerine uygun bir biçimde olursa ancak o zaman bir katkı yapmış oluruz.

Ahmet Nezihi Turan

Bu tahrir hikayesinde galiba bizim neslin en büyük derdi fıkaralıktı. Biz *fukara* taşra çocuklarıydık. Bir şey denk geldi ve kolayımıza da geldi bir taraftan. Yani benimki işte 16. asırda Urfa Sancağı. Kafam çalışıyor olsaydı öyle devasa bir sancağı almazdım. 4 tahrir defteri, 600 köyü var. 400'er sayfa mufassal tahrirleri, icmal tahrirleri, ruznamçeleri, tımar… falan filan derken ve bunlara da ulaşmak çok zordur malum... Bir sayfa fotokopi veriyorlardı. Defterin kendisini önüme koyuyor, tiryaki olarak sigaramı ve çayımı içerek o 500 yıllık defteri okuyordum. Böyle acayip bir şeydi, yani şimdi hepimiz tarih olduk.

Ben bu coğrafyadaki 600 köyü gezmek ve bu köylerin toponomisini anlamak isterdim doğrusu. Bu şansa sahip olamadık, o zaman bir arabam yoktu. Bisikletle de gezinmiyordu falan.

Yıllar sonra, Humbold Vakfı'nın projeleri kapsamında bana verilen parayla bir tosbağa araba aldım. O tosbağayla Yabanabat'ı araştırdım. Çamlıdere, Kızılcahamam'daki 90 köye o tosbağayla çıktım. Yabanabat tahrirlerini okuyup o defterlerin fotokopilerinin her birini yanıma alarak 90 kadar köye gidip köylülerle konuştum, onların anlattıklarını dinledim. Defterde okuduğum isimlerin izini sahada sürmüş oldum.

Ahmet Özcan

Sezai Karakoç'un "*Beni yeraltı sularına karşı iyi savun*" diye bir mısraı var. Ben defterolojinin dışındayım ama bir anlamda dışardan da bakmaktayım. Türkiye'deki tarihçiliğin gelişimi ile doğru orantılı olarak Amerika'dan ve kıta Avrupa'sından gelen akımlar karşısında defterolojinin kendisini yeterince savunamadığı kanaatindeyim. Defterler üzerine yapılan çalışmalarda birçok çelişkili yorumların, yargıların olduğunu alanda çalışanlar sonraki mukayeseler de zaten fark etmişlerdir. Ben şahne kavramını örnek vereceğim. Bence tahrir kanunname ile birlikte okunduğu zaman anlamlı hale geliyor. Bir anlamda kanunname tahririn özeti gibi geldi, bana. Osmanlı idari sisteminde ne klasik dönemde ne modern sistemde şahnelik diye bir kurum olmamasına rağmen, bazı defterlerin içerisine şahne diye başlıklar atılıp, işte şahne şunu yapar bunu yapar filan diye notlar düşülmüş. Aslında ş*ahne* erken dönemlerde var olmuş bir müessese. Osmanlı döneminde de 20. yüzyıla kadar bu tabir yaşıyor. 20. yüzyıla geldiği zaman *harman bekçisi* anlamına geliyor, ancak ilk ortaya çıktığı zamanda askeri vali, oldukça yetkili bir vali anlamında. Yani bir kavramın tarihini bir tahrir defterinin içerisinden çıkarıp, kanunnamenin içerisinden bunun izini sürebilirsiniz.

Bir başka mevzu olarak, bu defter çalışmalarından neden bir tarihsel biyografi ya da nüfus tarihi gelişmediği sorusu öne çıkmaktadır. Aslında defterler iktisadi hususlarda ve yer ve şahıs isimleriyle ilgili muazzam veriler barındırıyorlar. Bu defterler farklı disiplinlerin çok güzel analizler yapabileceği veriler sunuyor. İşte buradan neden bir demografi, tarihsel demografi, nüfus tarihi çıkmadı? Bunun ötesinde iktisadi anlamda vergi ile ilgili bazı değerlerin yanlış söylendiği belirtiliyor. Daha yakın bir zamana kadar 100 milyonluk daireler tapu dairelerinde 5 milyona alınmış-satılmış gibi gösteriliyordu. Acaba bu uygulama geçmişte böyle bir şekilde var olmuş olanın bugüne taşınmış bir versiyonu olabilir mi? Ancak günümüzde de yaşadığımız birçok tecrübenin geçmişte de var olmasının, o verilerinin değersizliği anlamına gelmez. Belki standart sapmalar ölçülebilir. Aynı şekilde son

yıllarda bol miktarda çalışılmaya başlanan Temettuat defterleri ile ilgili de buna benzer eleştiriler de söz konusu.

Alparslan Demir

Şimdiye kadar defterler üzerinden ciddi bir bilgi birikimi ortaya kondu. Bu bilgi birikimi üzerinden artık genele yönelik çalışmalar yapılıyor. Bir de bu 1990'ların sonuna kadar yapılan çalışmalar gerçekten sıkıntılı. Ben kendi doktora çalışmam sırasında sadece Sivas defterine ait 400'den fazla sütunum vardı. Dolayısıyla teknolojinin gelişmesiyle bu defterlerdeki bilgilerden daha fazla istifade etme olanağı ortaya çıktı.

Ayrıca nüfus ve iskân üzerinde birkaç şey söylemek istiyorum. Son 10 yıldır göç ile ilgileniyorum. Bu çerçevede Samsun'dan Adana kıyıya kadar olan hattın doğusundaki bütün defterleri inceledim. Batısında ise ilgili yerleri inceledim ve 15 civarında da göç ile ilgili yazı kaleme aldım. Şimdi ben Amerika'yı yeniden keşfetmedim. Sadece benden önceki hocaların ifade ettiği yani "bu bölgede göç var" dediği şeyi ben uygulamaya soktum. Çünkü onların bunu uygulamaya sokma imkanları yoktu. A3 kağıdına zaten onların sığması mümkün değildi. Dolayısıyla yapılmış çalışmalardaki bilgileri göç süreleri çerçevesinde yeniden yorumlamak ya da yapılmış yorumu desteklemeye yönelik tekrar bunlar çalışılabilir. Örneğin Fatma Acun'un *Karahisar-ı Şarki* kitabında bir cümle var. "Bütün bu olaylar bölgede yaşamakta olan insanları etkilemiş belki de bazılarını daha güvenli bir yeri bulmak için terke zorlamış olmalıdır." Sadece bu cümleden yola çıkarak soruyu sordum; nereye gitmiştir bunlar. Dolayısıyla Karahisar-ı Şarkî'nin çevresindeki bütün bölgeyi taradığımda, Karahisar'ın, Karahisarlı, Koyunhisarlı, Akşehirli göçmen kayıtlarını tek tek çıkarttım. Yani hoca bunu yazmasaydı, benim aklıma gelmezdi o. Tartışma çıkarmak için değil. Dolayısıyla bunlar öyledir.

Bir diğer nokta defterlerdeki veriler daha detaylı değerlendirilebilir. Mesela Sivas kırsalında göçmen kayıtları 1455'te nüfusun %13'ü, 1485'te %5, 1520'de %20'si, 1554'te %4'ü şeklinde gidiyor.

Ve bunlar Müslüman ve gayrimüslim olarak da yıl olarak değişiyor. Mesela 1485'te Müslümanların %1'i göçmen, gayrimüslimlerin %10'u göçmen. 1520'ye geliyorsun Müslümanların %24'ü göçmen, gayrimüslimin %15'i göçmen. Bütün bu problematikliği çözmek gerekiyor. Aynı şekilde Diyarbakır'da gayrimüslimlerin %34'ünün göçmen olması meselesini çözemezseniz oradaki yıllık nüfus artış hızını anlamakta zorlanılabilir. Ve son olarak nüfus değerlendirirken yatay ve dikey yıllık nüfus artış hızı bağlamında bakılmazsa bu iş çözülemez. Yani genel olarak söylenen nüfus %70 arttı, %80 arttı, %100 arttı gibi ifadeler kullanılıyor. Bana göre bunların hiçbiri bir anlam ifade etmez. Çünkü sancakları ya da kazaları kıyaslarken biri 50 yıllık dönemi kapsıyor biri 90 yıllık dönemi kapsıyor. Dolayısıyla bunlar bir anlam ifade etmez. Bence nüfusların yıllık nüfus artışı hızı üzerinden değerlendirilmesi bu şekilde bir bilgiler verildiği takdirde mukayese de kolaylaşacaktır.

Özer Ergenç

Öğrencim olan ve şimdi meslektaşım olan arkadaşlarım gerçekten övünülecek davranış gösteriyorlar ama bir yandan da beni ölmesine yakın Müslüman olan Agop'un karısının durumuna düşürüyorlar. Çünkü Agop'un karısı "ah benim aralıkta ölecek olan Agop'um" diye ağlarmış öldükten sonra. Çünkü son anda Müslüman olduğu için Hz. Muhammed'e kendisini tanıtamamış. İsa'yı da küstürmüş. Arada kalmış. Bir yandan öyle belge belge deyip bir yandan da belgeyle uğraşanlara ne biçim belge demek tam Agop'a uygun bir şey. Aslında biz Mehmet Öz'ün de söylediği gibi bir bölümü tahrir defterleri olan bir projede beraber çalıştık ve ben onların yakinen çalışmalarını izlediğim için de en çok onlara takıldım. Mesela 6 yıl boyunca bu tahrir defterlerinden bir şey çıkmaz boşuna uğraşıyorsunuz dedim. Halbuki yaptıklarını yakinen biliyorum, eğer onları bilmesem bunları söyleyemezdim, söylemezdim. Şimdi neden böyle çok bunlardan bir şey çıkmaz diyorum? Tahrir defterlerinin niteliğinden dolayı, onları iyi değerlendirmek lazım. Bunlar tımar

rejimini uygulamak için düzenlenmiş bir tahrir sonucunda tutulan defterlerdir ve tahriri yapan Divan-ı Hümayun'a bağlı kurum Defterhane-i Amire'dir. Aslında defterhanenin yapmak istediği vergiyi ve vergi veren nüfusu tespit etmek. Ve tımar sisteminin ikinci bir özelliği tahrir sonucunda tutulmuş olan ve belirlenmiş olan vergilerin sadece padişah haslarına ait olanları hazineye intikal ediyor. Diğerleri hazineye intikal etmiyor. Kime veriliyor? Dirlik sahiplerine veriliyor. Dirlik sahiplerine verildiği için onların böyle sık sık güncelleşmesini hazine izlemiyor. İzlemediği için o verilerin büyük bir kısmı tahrir defterlerinde tespit edilmiş olan dirlik sahiplerini ilgilendiriyor. O yüzden bu defterleri dikkatli kullanmak lazım. Yani sadece ben onu söylüyorum.

Ben tahrir defterleri üzerine çok çalışmadım ama Ankara üzerinde çalışırken doğal olarak ulaşabildiğim bütün kaynakları görmek istedim. Defterlerin şöyle bir durumu var. Haslar sadece padişahın, hazinenin ilgilendiği gelir kalemleri olduğu için diğerleri değil ve bunlarda ikinci bir tahrire kadar çok büyük farklılaşmalar oluyor. İkinci tahrir ne zaman yapılıyor? Uğraşanlar söylüyorlar; 10 yıl, 15 yıl. Bu böyle, çok kesin de bir şey yok. Ama benim anladığım kadarıyla devlet reayayı mutlaka defterli hale getirmek istiyor. Yani kayıt altına almak istiyor. İki sebepten kayıt altına almak istiyor. Bir aidiyet çok önemli. Yani muallakta gezen insan daima devlet için potansiyel suçlu. İkinci olarak da vergi yükümlüsü olduğu için haricen defter olan yani deftere kaydedilmemiş olanlar vergi vermiyorlar. O yüzden haricen defter denenlerin sayısı çok çoğalırsa o zaman tahrire gidiyor. Fetih sonrası yapılan tahrirler dışında. Ayrıca, ikinci tahrire kadar defterler üzerinde çok önemli değişikliklerin olduğu iyi bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde yazılmış olan derkenarların fazlalığı bize o defterin verilerinin değişmekte olduğunu gösteriyor. Ben Ankara'yı besleyen etrafındaki tarımsal alandan ne kadar hububat aktarıldığını hesaplamak için birtakım kayıtlar aradım. Çok da rastlantı sonucu, o sıralarda sadrazam has sınırlarına dahilmiş. Haymanalardan elde edilen hububatın Ankara'da Habbazlara (ekmekçiler)

satıldığını öğrendim. Sadrazam voyvodasının habbazlara sattığı hububat değerleri, defterde kayıtlı olanın 100 misli belki, o kadar çok fazla. Ancak çarşı pazar düzenini kuran muhtesipler, o da mukataa olduğu için, defterlerde hiç onu unutmuyorum, 380 akçe yazıyor. Halbuki 1 milyonun üstünde bir değerle mukataaya veriliyor. Şimdi bu kadar farklılaşmanın olduğu bu defterlerden iktisadi veri olarak eğer bir şey derlemek istersek çok dikkatli olmak zorundayız. Belge belge derken, orada ne gördüğümüzü tahtaya yazıp da işte böyleymiş demek istemiyoruz, yani tarihçinin yapacağı bir iş var. Tarihçi verilerini bir anlatı için kullanılacak hale getirmesi gerekiyor.

DEĞERLENDİRME

Ahmet Şimşek

Sondan başlamak üzere iki şeye değineceğim. Biri tarih müfredatları. Bununla ilgili geçen yıl bir rapor yayınlamıştım. Kısmen dikkate alındığını fark ediyorum, yeni taslakta. İkincisini de yayınlayacağım yakın zamanda. Tarih müfredatlarıyla ilgili Zafer Toprak Hocamın belirttiğinden çok daha derin sorunlar var. Onları tespit etmek ve iyileştirmek adına tekliflerde bulunmak herhalde bir sosyal sorumluluğumuz olsa gerektir diye düşünüyorum.

İkinci mesele; Hakan Kaynar şöyle güzel bir tespitte bulundu. "Biz çocuklara, öğrencilerimize, genç arkadaşlarımıza masayı gösteriyoruz ama masanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir tarifte ya da bir rehberlikte bulunmuyoruz". Lisans için en azından. Genel olarak haklı. Bununla ilgili literatürümüz çok iyi değil, ama son zamanlarda bizim editörlüğünü yapmış olduğumuz, yapmaya çalıştığımız çalışmalarda buna ilişkin bazı bölümlerimiz var. Açık söylemek gerekirse, birazda itiraf, *Toplumsal Tarih* dergisinin "Tarihçinin Mutfağı" başlıklı bölümlerinden fazlasıyla esinlenmiştik. *Tarih Nasıl Yazılır?* kitabımızda usta tarihçilerimizin, -Ahmet Yaşar Ocak, Halil İnalcık-, nasıl çalıştıklarını da söyleşi yoluyla ortaya dökmeye çalıştık. Belki öğrenciler okurlar, bundan yararlanırlar diye. İkincisi zaten Nurcan Abacı'nın *Dimitri'nin Kızları* üzerine yazmış olduğu nefis metin ardından *Tarih için Metodoloji* kitabındaki "İmleç Sancısı" bölümleri doğrudan doğruya yazmaya yönelik bilgiler içeriyor.

Yani, yazmanın hikayesini anlatıyor. Tabi bunlar yeterli değil. Tabi ki bunların çok zenginleştirilmesi, çeşitlendirilmesi gerekiyor. Bu arada hemen bir kitap ismi daha anmış olalım. Dost Yayınları cep kitapçıkları içerisinde çıkmıştı, John Arnold'un *Tarih* kitabı. O kitap da aslında tarihçinin yazma sebebine ilişkin ciddi metinler içeriyor. Onu da bu arada duyurmuş olalım.

Bundan sonraki toplantımızın altıncısı için iki talip var. Bunlardan biri Anadolu Üniversitesi, bir diğeri İLEM. Sanırım sıraya koyacağız. Önce Anadolu Üniversitesi'nde, sonra da İstanbul'da İlmi Etütler Merkezi. O çerçevede bir şey yürütmeyi düşünüyoruz. Anadolu Üniversitesi'nde de "Türk Dünyasının Tarihyazımının Sorunları" gibi bir şey olacak gibi. Çünkü oradaki partnerimiz hem Tarih Bölümü hem de Türk Dünyası Araştırma ve Uygulama Merkezi olacaktır.

Fatma Acun

Öncelikli olarak bu verimli, başarılı, muhtevalı ve düşünce kışkırtıcı bir çalıştayı daha tamamladığımızı ifade etmek isterim. Çalıştayda önce genel bir çerçeve çizildi. Ardından kuramsal tartışmalar yapıldı. Devamında ise akademik tarih değişik yönleriyle ele alındı. Hangi hocalarımız nelere değindiler onları şöyle bir özetle üzerinden gitmek istiyorum.

İlk konuşmacımız Zafer Toprak, Türkiye'de akademik tarihçiliğin genel durumunu değerlendirdi. Modern tarihçiliğin 19. yüzyılda başladığını ve bizim II. Meşrutiyet'e kadar tarihin kutsal tarih ve temel Türk yani Uygarlık Tarihi üzerinden okunulduğunu, anlatıldığını ifade ettiler. II. Meşrutiyet ile birlikte diğer alanlarda olduğu gibi bir açılım yaşanıyor. Siyasi ve diplomatik tarih ön plana geçiyor. Ve bu tutumun Cumhuriyet'e olduğu gibi intikal ettiğini görüyoruz. Ve 1920'lı yıllar aslında Cumhuriyet'in kuruluş yılları. İşte savaş yılları. Biraz karmaşık yıllar oluyor. 1930'lu yıllarda tarih çalışmaları daha oturuyor. İşte Hars Heyeti'nin çalışmaları var. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşu var. Dil, kurum, tarihin kurumsallaşma süreci o dönem de gerçekleşiyor. Hocamızın değindiği bir başka noktada bu

tarih anlayışının medeniyet ekseninden kültür eksenine doğru kaydığıydı. Bu kayma dolayısıyla tarihten antropolojiye, sosyolojiden de arkeolojiye doğru bir kayma olduğu tespitinde bulundu. Ankara'da bunlar olurken İstanbul'da da İktisat Fakültesi'nin kuruluşunun gerçekleştiğini söyledi, hocamız. Yazarken de etrafındaki tarihçilerin yeni bir ekol, Annales ekolünü işte Barkan, Fransa takımıyla beraber Türkiye'ye getirdiğini ve bunun çok güçlü ve kuvvetli bir ekol oluşturduğunu söyledi. Bu sosyal tarihçiliğinin açılımından bahsetti ve 1980'li yıllara kadar konuşmasını getirdi. Bahsettiğim gibi bu konuşma genel bir çerçeve çizmiş oldu.

Kuramsal tartışmayı da biz İlhan Tekeli Hoca'mızdan dinledik. Hocamız daha çok ikili zıtlıklar üzerinden bu akademik ve popüler tarihin tartışıldığını ama bunların bunun pek, benim anladığım kadarıyla, olmadığına işaret etti. Düşüncenin önemine işaret etti ki gelişmenin ancak insanın yaptığının üzerinde düşünmesiyle mümkün olabileceğini, gelişmenin ancak bu yolla açılabileceğini söyledi. Ve yine akademik tarihçiliğin ve tarihinde üç önemli özelliğine vurgu yaptı. Bunlarda şöyle; bilimsel etik içinde üretilir, akademik kurum ahlakı içinde değerlendirilir, diğer tarihçiler tarafından sürekli olarak test edilir ve yararlanabilir olmalıdır. İlhan Tekeli bu üç kuram yeterli değil diye ifade etti. Çoğulcu olmalı ve siyasetin baskısını üzerinde hissetmemeli diyerek ilavelerde bulundu. Hocamızın ön plana çıkardığı bir başka nokta da akademik tarihin anlamlı bir faaliyet alanı olabilmesi için toplumla ilişkilendirilmesi gerektiğiydi. Bu akademik tarihi popüler bir noktaya taşıyordu, tabi ki. Aynı zamanda akademik tarihi resmi tarihle de ilişkilendiriyordu. Bu böyle biraz tehlikeli bir alan oluyordu. Çünkü akademik tarihçiler hakikati arıyordu. Siyasetçilerin kendi kurguladığı tarih oluştu, bu arada. Ve bu da oy alma kaygısıyla birazda yapılan, uydurulan bir tarih türüydü. Burada akademik tarihçinin yaptığı tarih hakiki tarihse, öbürü de *post-truth* diye adlandırıldı. Ve bütün bu şartlar dahilinde biz nasıl hayatımıza devam edebiliriz diye düşünürsek, tarihçilerin bir "epistemolojik komünite" oluşturmaları gerektiği üzerinde durdu, hocamız.

Ali Birinci ise tarihçilik ahlakı üzerinde durdu. Ondan sonra bilgi kirliliği ve neşriyat usulsüzlüğü üzerinde, kitap adlarıyla, yazar adlarıyla bize örnekler verdi. Vurguladığı nokta da şuydu tarihçilik bir meslek ahlakı olarak bir takım oyunuydu. Herkesin de buna uyması gerekirdi.

Hakan Kaynar ile tarihin farklı bir perspektifini gördük. Dağınık demeyeceğim dağıtık diyeyim, çok farklı konuları bir arada birleştirdi. Özenle hazırlanmış, itinayla sunulmuş bir çalışmaydı diyebilirim. O da şu noktaları ön plana geçirdi. Tarihçi görünür olmalıdır, bilgisayar kullanmalı ve disiplinler arası çalışmalıdır. Ardından proje ve belge çalışmalarını dinledik. Ve akademik bir çalışmanın belirli sınırlamalar dahilinde projeyle daha verimli bir şekilde yapılabileceğini gördük. Akademik tarih ve ders kitapları ilişkisi, çok sistematik güzel hazırlanmış bir çalışmaydı. Bunun ikisinin arasındaki farklar ve nasıl olması gerektiğine dair bir konuşma dinledik. Yunus Koç'un konuşması defterolojiyle ilgiliydi. Akademik tarihçiliği titizlikle veriye gereken özeni göstererek, eleştirerek nasıl yapması, yapılması gerektiğine dair çok güzel bir örnek teşkil etti. Mehmet Ö. Alkan resmî tarihin tartışmalarının neresinde olduğumuzu tartışmaya açtı. Belirttiği gibi ortasındayız. Bu hiç bitmeyecek bir süreç. Ve resmi tarih her zaman var. Ve siyaset her zaman elini tarih üzerinde hissettiriyor. Bu şekilde ben özetleyebilirim. Tartışmaların çok verimli olduğunu düşünüyorum.

Özer Ergenç

Ben bu toplantıdan çok yararlandım. Neden yararlandığımı biraz daha iyi açıklayabilmek için kendi geçmişimle ilgili birkaç söz söylemek istiyorum. Bu salonda bulunanların büyük bir bölümünün dünyada olmadığı bir tarihte, 1962 ile 1966 yılları arasında, ben üniversitede tarih okudum. O dönem tarihçiliğinin şanslı yanları vardı, şansız yanları vardı. Şanslı yanını 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük sıçrama yapmış olan maalesef bizde çok da iyi değerlendiremediğimiz oryantalizmin geliştirdiği yöntemler ve bu yöntemlere

uygun olarak ürettiği ampirik bilgiler doğu milletlerinin tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı için büyük bir zenginlik idi. Bu bakımdan, tabi bu oryantalist araştırmalarda Türkoloji'nin özel bir yeri vardı. İran ve Türkiye doğrudan sömürgeleşmiş bir ülke olmadığı için diğer Arap ülkelerine nazaran gedikler vardı. Yani Türk tarihçiliğinin doldurması gereken bir alandı, aynı zamanda. Hem önemli bilgiler edinilmişti, ama hem de boşluklar vardı. Orada tarih bölümünde bize şunlar öğretildi. Dendi ki tarih dendiği zaman biz bir geçmişte olanı anlarız, bir de o geçmişte olanı belli yöntemler kullanarak tarihçi denen birinin anlatısını anlarız. Bu ikisi çakışır mı çakışmaz mı o başka bir konudur ama tarih böyle bir şeydir. İyi tarihçi olmak istiyorsanız, o geçmişte olana ilişkin haberleri size verecek olan belgeleri bir anlatı da kullanabilecek hale getirmelisiniz ve buna göre bir anlatı kullanırsınız. Onu tabi belge, üslup, konu seçimi gibi birçok konuyu şimdi uzun uzun anlatamayacağım konuyu gündeme getiriyordu. Onları öğrendiğimi sandığım 60'lı yılların sonlarında ve 70'li yıllarda bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gelişmişlik sorunları gündeme geldi. Yani dünyada gelişmiş ülkeler gelişmemiş ülkeler. Şimdi bu gelişmişlik sorunlarının tartışıldığı dönemde tabi doğal olarak tarihe de tarihsel arka plana da bakmak gerekiyordu. Onun için tarihçi olanların yanında başka bilgi alanlarından olanlar da tarihle ilgilendikleri için tarih araştırmalarına yeni bir canlılık ve yeni bir söylem getirdiler. Ben birincisini öğrenmek için uğraşırken bu ikinci aşamada cahil kaldım. Bir de bunları öğrenmek, şimdi bunlar ne diyorlar diye onları öğrenerek gelişmişlik, iktisat filan diye şey yaptık ve çok da önemli çalışmalar yapıldı. Türk iktisat tarihi ile ilgili ampirik bilgilere ulaşıldı, yorumlar yapıldı ve bana göre verimli bir dönemdi. Fakat ne olduysa bir yerlerden rüzgarlar esti, o iktisat tarihi araştırmaları daha çok iktisat ağırlıklı geçmişe ilişkin araştırmalar bıçak gibi kesildi. Şimdi bizler de bundan sonra kültür tarihi yapacağız. İktisat tarihinin tam genel algılarını öğrenmeye çalışırken gene cahil kaldım. Şimdi yeni bir dönem. Bu yeni dönemde de işte düşünce, insanların davranışları çok önemli. Halbuki ben

böyle ucundan ucundan bu iktisadi meselelerle ilgili bir araştırmalar yapıyordum, kendi kendime. O yazdıklarıma kimse bakmamaya başladı, şimdi konu değişti. Yeni bir döneme girdik, kültür ve zihniyet çalışmaları ön planda. Zihniyet böyle elle tutulur yakalanır bir şey değil. Onun için bu lazım bu lazım değil diye yeni bir döneme girdik. Ben bu cehaletimi gidereyim derken, hakikaten nedir bu böyle, lazım mı lazım değil mi derken, işte bu yaşa geldim. Müteka-it oldum. Diğer bir ifadeyle, ömrüm böyle hep cehaletimi gidermek için çaba harcayarak geçti. Şimdi bu cehaleti giderme çabalarında bu tür toplantıların çok faydasını gördüm. Çünkü kendi ofisimde oturarak kendi kendime bir şeyler yapmak suretiyle bunları öğrenemezdim. Her toplantı da bir şeyler öğrendim. Fakat işte insan cahil olunca, biraz da cesur oluyor galiba. O cehaletle her toplantıda ona buna birtakım şeyler söyleyince bu seferde bana kızmaya başladılar. Öyle miydi, böyle miydi diye. Şimdi ben o deneyimlerin akıllandırdığı birisi olarak hiç kimseyi kızdırmadan sadece bu toplantıyı kendime göre değerlendirmek istiyorum. Bu son aşamada da bunu çok samimi olarak söylüyorum. Bazı anlamadığım yerler oldu, bazı "ben konuşsaydım öyle demez böyle derdim" diye değerlendirdiğim konuşmalar oldu. Ama hepsinden, tümünden çok yararlandım. O yüzden bu toplantıyı düzenleyen arkadaşlara da çok ama çok teşekkür ediyorum. Yani mütekaitlik dönemi ne kadar sürer, onu bilen yok. Eğer uzarsa gene katılmak isterim. Teşekkür ederim.

Ahmet Yaşar Ocak

Ben bu toplantılara ilk defa katılıyorum. Benim için de hakikaten son derece öğretici bir toplantı oldu bu. Gerek konuşulan konular gerek yapılan tartışmalar itibariyle son derece faydalı oldu benim için. Ben de öyle bir cehalet demek ki yaşadım. Bunu hep yaşıyoruz. Ben biraz da Özer Ergenç Bey'in şikâyet ettiği, benim tarihte uğraştığım konular biraz bugünün Türkiye'sinde derkenar mahiyetinde olan konular. O yüzden kültür ve zihniyet tarihçiliği benim için son derece önemli. Ben bunu defalarca da söyledim. Özellikle Ömer

Lütfi Barkan ve Halil İnalcık'ın karizmatik şahsiyetleri ve yaptıkları çalışmaların parlaklığı karşısında Osmanlı tarihçiliği alanında, -epeyce hakikaten başlangıcından bugüne kadar olan neticeleri düşünürsek-, bayağı bir mesafe alındı. Çok büyük hizmetler yapıldı. Fakat Türk tarihçiliğinin, Türkiye tarihçiliğinin, öyle diyelim, bana göre en zayıf noktası, kültür ve zihniyet tarihçiliği noktasıdır. Özer Ergenç, her ne kadar bundan şikâyet etse de ben öyle düşünmüyorum. Çünkü yapılan yayınlara bir bakınız. Arşiv belgeleri üzerinde çalışan arkadaşlar bana kızmasınlar. Bir anlamda bir Osmanlı tarihçiliği arşivperest bir çizgi üzerinde gidiyor. Oysa ben şunu her zaman düşünmüşümdür: İstanbul'da koskoca bir Süleymaniye Kütüphanesi var. Bu kütüphanede 100 binlere yakın yazmalar var. Yurtdışındaki yazma kütüphaneleri var. Osmanlı İmparatorluğu 600 yıl boyunca, -hadi ilk yüzyılı şöyle bir kenara bırakacak olursak, devletin yerleşmesi, müesseseleşmesi filan vesaire-, en azından bir 400 yıl meydana getirilmiş, üretilmiş muazzam bir yazmalar koleksiyonu mevcut. Bunları kim çalışıyor? Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ürünlerini ne yapacağız?

Fatma Acun, sunulan bildirileri gayet güzel bir şekilde özetledi. Ben onları tekrar etmek istemiyorum. Onlar üzerinde durmayacağım, ama benim bazı önerilerim olacak bundan sonraki toplantılar için. Nazar-ı dikkate alınır mı alınmaz mı bilemiyorum. Ama şu teorik ampirik tarihçilik meselesi hakikaten bugün bence iyice bir masaya yatırılması gereken bir konudur. Şimdi bakıyorum özellikle genç meslektaşlar (yeni doktora yapanlar veya Amerika'da doktora yapanlar) bilhassa Amerikan tarihçiliğinin tesiri ile, parlak kavramsallaştırmalar tesiri ile, daha çok teorik tarihçiliğe yönelmiş vaziyetteler. Eğer siz kaynaklarınızın ampirik verilerini layığıyla anlayamazsanız, layığıyla analize edemezseniz, o kaynakların meydana getirildiği dönemin dibine nüfuz etme imkânı bulamazsınız. O kaynaklarda kullanılan terminolojiyi bile doğru dürüst telaffuz etmekten aciz kalırsanız, o verilere nasıl nüfuz edeceksiniz ve üreteceğiniz teoriler ne derece sağlam olacak? Ben teorik tarihçilik yapılmasın, demiyorum. Teorik

tarihçilik yapılsın ama, bir şartla. Sağlam ampirik verilere dayanmak kaydıyla, teorik tarihçiliğin bir önemi vardır. Eğer altınızdaki zemin sağlam değilse bence o teorilerin hiçbir önemi yok.

Şimdilerde moda birtakım şeyler dolaşıyor, ortada. Onlar üzerinden gençler böyle kendilerini paralarcasına gidiyorlar. Ama şu kaynaklara nüfuz problemi işte. İster arşiv kaynakları olsun ister yazmalar olsun bunların ne demek istediğini biz, o dönemde yazıldıkları şekilde anlamaya çalışmazsak, bugünün kafasıyla yorumlarsak hiçbir yere varamayız. Bunu çok önemli bir problem olarak görüyorum. Bunu söyledikten sonra, şu meselelerin bundan sonraki toplantılarda da mutlaka tek konu olarak ele alınması ve bu şekilde devam ettirilmesi konusunda bir öneri yapmak istiyorum. Bunlardan birincisi ilk günkü konuşmalarda da dile getirdim ve İlhan Tekeli Hoca beni yanlış anladı. Sadece sanki ben meclisteki toplantıları soruyormuşum şeklinde bir cevap verdi, bana. Oysa ben o toplantıların arkasındaki zihniyetin, Türkiye'deki zihniyet kırılmasının, bu toplantılara nasıl yansıdığına bir örnek vermek istemiştim. Bizim, zannediyorum, ideolojik tarihçilik denilen bir hastalığımız var. Akademik tarihçilik te, -Popüler tarihçiliği bir kenara bırakıyorum, onlar da belki bu biraz daha mazur görülebilir-, ideolojik tarihçilik hastalığını mutlaka bir masaya yatırmamız gerekiyor. İşte az önce resmî tarihçilikten bahsedildi. Resmî tarihçilik de bunun bir parçası. Mehmet Ö. Alkan Bey gayet güzel açıkladı. Bu nedir? Bununla bağlantılı olarak resmî tarih. Bu da apayrı bir çalıştay konusu, bana göre. Onu da mutlaka çok ciddi bir şekilde bu çalıştaylardan birinde ele almamız lazım diye düşünüyorum. Bir başka konu değişik vesilelerle başka yerlerde de dile getirdiğim, bizim tarihçiliğimizin en eksik yanlarından birisi. Biz Bizans toprakları üzerinde oturuyoruz gibi. Osmanlı Devleti, Bizans topraklarının üzerinde oturarak kendini bir imparatorluk haline getirdi. Peki, bizim Bizans tarihçiliği ile ilgili dünyadaki Bizans tarihçiliği içerisinde yerimiz nedir, acaba? Neden İstanbul Üniversitesi dünya Bizans tarihçiliği araştırıcılığının merkezi olamadı? Bunu bir düşünelim. Bunu bir soralım kendimize. Neden böyle oldu? Sonra

siz 450 yıl İslam dünyasını idare ediyorsunuz. İşte hilafet size geçmiş. Yok resmi merasimle geçmiş, yok geçmemiş. Bunlar lüzumsuz tartışmalar. Ama fiilen geçmiş yani. Peki, 450 yıl idare ettiğiniz bu Osmanlı, İslam dünyasının tarihçiliği konusunda Türk üniversiteleri bir referans üniversite haline gelebildi mi? Bir üniversitemiz var mı bu konuda? Dünyadan İslam tarihi konusunda çalışma yapmak için, doktora yapmak için Türkiye'ye müracaat edenler var mı, başka ülkelerden? Biz onu ilahiyatçılara bıraktık. Tarih metodolojisinden tamamen bihaber bir şekilde İslam tarihini, uzun zamandan beri, özellikle bugün tamamen hamaset ve bir övgü konusu olarak çalışıyorlar. Hiçbir problemin üzerine gitme, hiçbir sorgulama, hiçbir değerlendirme, analiz yok. İstisnaları bahis konusu etmiyorum. Neden bizim Türk üniversitelerinin eğitim programlarında İslam tarihine dair dersler yok. Sonradan girdi, bazı üniversitelere. Onu da ilk önce açık söyleyeyim bizim Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran başlatmıştır. İlk defa İslam dünyası tarihiyle İslam uygarlığı derslerini koymak suretiyle bir İslam tarihçiliğine dair bir küçük de olsa bir adım atıldı. Ama bu inkişaf etmedi. Bugün Hukuk Fakülteleri'nde kanunnamelere dayanarak mı biz Osmanlı hukukuna dair bilgi edineceğiz? Bir başka şey.

Bence mutlaka üzerinde durulması gereken, tarihçiliğin formasyonu meselesidir. Hep şikâyet ediyoruz: doktora tezleri şöyle böyle, intihal olmuş. Doğrudur, bunlar. Bu bir hastalık, hakikaten. Bir yazı okumuştum. Dünyada en çok intihal bu coğrafyada Türkiye'de yaşanıyor. Bana göre doktora tezi akademik kariyerin temelidir. Yani doçentlik, profesörlük bence o kadar önemli değil. Doktora teziniz sağlamsa ve ancak bunun üzerinde sağlam bir akademik kariyer geliştirebilirsiniz. Ama doktora teziniz sağlam değilse sizin bundan sonraki kariyeriniz hiç de sağlam temeller üzerine oturmuyor demektir. O kadar da mebzul miktarda örneği var zaten. O zaman demek ki bu doktora tezi meselesi ve tez yöneticiliği meselesi üzerinde ciddi olarak durmak gerekir. Türkiye'de tez yöneticiliği meselesi, istisnaları bahis konusu etmiyorum, hastalıklı bir kurumdur. Bunu

da konuşmalıyız. Müşahhas örneklerle, ortaya koyup tartışmalıyız. Eğer hakikaten Türk tarihçiliğinin ilerde gelişmesini istiyorsak dünya tarihçiliğinde yer edinmesini istiyorsak, bunları mutlaka konuşmamız gerekiyor.

Bir başka mesele tarih terimlerinin yanlış telaffuz edilmesi. Şahsen dinlediğim bildirilerde ve çeşitli toplantılarda, akademik unvanlar taşıyan meslektaşlarımızın Osmanlı tarihi ile ilgili sunumlarında terimleri yanlış telaffuz etmelerinden müthiş rahatsızlık duyuyorum. Hani balık yerken bir kılçık boğazınıza saplanır ya aynı onun gibi hissediyorum, kendimi. En basit bir terimi bile doğru telaffuz edemeyen tarihçiler, bilhassa genç arkadaşlar! Terminoloji meselesi son derece önemli. İşte Batı'da üretilen terminoloji aynen devam mı ettirmeliyiz, yeni terminoloji mi üretmeliyiz, yeni kavramsallaştırmalar mı yapmalıyız. Evet yapmalıyız şüphesiz. Ama bu terimleri doğru anlamazsak bunu yapamayız.

AKADEMİK TARİHÇİLİK ÇALIŞTAYI SONUÇ RAPORU*

Tarihyazımı Çalıştayları'nın beşincisi Selçuk Üniversitesi ve tarihyazımı.org platformunun katkılarıyla Antalya'da gerçekleştirildi. Türkiye'de akademik tarihçiliğin tartışıldığı çalıştayda açılış konuşması Zafer Toprak tarafından yapıldı. "Türkiye'de Akademik Tarihçiliğin Genel Durumu: Bir Bilanço Denemesi" başlıklı konuşmasında Toprak, Türkiye'de özellikle II. Meşrutiyet ile birlikte gelişen profesyonel tarihçiliğin zaman içinde seyri üzerinde durdu. İlk oturumda İlhan Tekeli "Akademik Tarihçilerden Ne Bekleniyor?" başlıklı konuşmasıyla Türkiye'de tarihçilerden kimlerin ne beklediğini tartıştı ve akademik tarihçiliğe ilişkin kuramsal çerçeveyi çizdi. İkinci oturumda Ali Birinci "Tarihçilikte Meslek Ahlâkı Meseleleri" başlığıyla, meslek ahlakı konusuna değindi ve etik ihlallerini örnekleriyle sundu. Üçüncü oturumda Hakan Kaynar, Türkiye'deki akademiya ve akademik çalışmaları sorgulamayı içeren "Akademi Yeniliğe Engel mi?" başlıklı bir sunum yaptı. Dördüncü oturumda Mehmet Yaşar Ertaş ve Arif Bilgin, "Proje Temelli Tarih Çalışmaları: Neden ve Nasıl?" başlıklı değerlendirmesinde projelerin tarihçiliğe metodolojik ve yenilikçi katkılarını işlediler. Beşinci oturumda, İbrahim Turan, "Türkiye'de Akademik Tarih Okuldaki Tarih İlişkisi"ni çeşitli benzerlik ve farklılıklara yönelik örneklerle ele aldı. Altıncı oturumda ise Yunus Koç, "Defteroloji Çalışmaları: Sorunlar ve Öneriler" üzerine eleştirel bir konuşma yaptı. Yedinci

* 17-18 Mart 2017 – Antalya (Selçuk Üniversitesi & tarihyazimi.org)

ve son oturumda ise Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Resmî tarih Tartışmalarının Neresindeyiz?" başlığı çerçevesinde, resmî tarih ve ders kitaplarını tartışarak örnekler verdi.

Çalıştaydaki çerçeve konuşmalar ve bunlara yönelik gerçekleşen müzakerelerde ana hatlarıyla şu tespit ve önerilerin öne çıktığı görülmüştür:

1.Türkiye'de akademik tarihçilik, tarihin üniversitelerde "kürsü" şeklinde yer alarak profesyonelleşmesiyle başlamıştır. Bu durum tarihin, sosyal ve siyasal gelişmelerden bağımsız gelişmesine imkân vermemiştir. Akademik tarihçiliğin dünyada uluslaşma çağına rastgelen gelişim süreci, Türkiye'de II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte bilimsel karakter kazanmaya başlamışsa da dönemin gelişmelerinden dolayı siyasi/diplomatik bir anlatıya sahip olmuştur. Bu süreçte başlangıçta dünya tarihine eşit yer verilirken, zaman içinde ulusal tarihçiliğe dayalı bir tarihyazımı gelişmiştir. Cumhuriyetin "yeni kimlik yaratma projesi" kapsamında, arkeoloji ve antropoloji ağırlıklı tarih ve dil teorisi ile desteklenen resmî tarihçilik, akademide belirgin hale gelmiştir. Özellikle Hars Heyeti'nin ve DTCF'nin kuruluşu ve *Belleten* dergisinin çıkarılmaya başlanması bu çabanın öncüleri olarak okunabilir.

2. Akademik tarihçilerin toplumla bağlantısı, ürettikleri bilgi ve düşüncenin toplumun farklı katmanlarında nasıl işlev gördüğü ile alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında uluslaşma çağında her halk, resmî kurumlarına, kendi ulusuna yönelik tarih yazma görevi vermiştir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında yaşanan gelişmeler, tarihin anlam ve değerlerinin, resmî tarihçiliğin belirleyiciliğinin üzerinde olduğunu göstermiştir. Bu sebepten hem konu seçimi hem de araştırma ve işleyiş olarak resmî tarihe hapsolmamak "ahlaki bir koşul" olarak görülmüştür. Akademik tarihçi böyle bir durum karşısında çoklu perspektiflerin farkında olmuştur. Hem siyasilerin hem diğer akademisyenlerin eleştirilerine maruz kalan akademik tarihçi, tarihsel gerçeğe ilişkin sorumluluğunu dikkate alarak bilgi üretmek zorundadır. Bu durumda akademik tarihçiler siyasetçilerin söylemlerinden ve buna malzeme taşımaktan uzak durarak,

belgeleri "fetişleştirmeden" anlama yönelerek, geçmişle hesaplaşmaktan ziyade onunla empati kurarak, ulusal hafıza kadar küresel bir bakışa da odaklanarak, bilimin çok paradigmalı yapısının her zaman farkında olarak gerçeğe ulaşma çabasını her zaman ön planda tutabilmelidir. Türkiye'deki tarihçiler "nefret" ve "ötekileştirme" söylemlerinin dışında, kavramların yerli yerinde kullanıldığı bir dil hassasiyeti göstererek, görüş açıları ve yöntemleri açısından çoğulcu anlayışı paylaşan bir "epistemolojik komünite" oluşturabilmelidir. Böylelikle küresel gelişmelerin ve değerlerin farkında ulusal/ yerel kültürün de katkısını dikkate alan özgün yaklaşımların ortaya çıkarılabilmesi çok daha mümkün hale gelecektir. "Epistemolojik komünite", birbirine saygı duyan tarihçilerin birlikte düşünceler, kavramlar, yaklaşımlar ürettikleri özgür bir alandır. Bu bağlamda çağdaş ilkelere sahip tarihçi, ülkesinin problemlerine duyarlı, dünyada da iddiası olan bir akademisyen olarak, içerdeki ve dışarıdaki olayları mukayese ederek dünya standartlarında tarih yazabilecektir.

3. Bugün Türkiye'de, diğer bilim alanları gibi, akademideki en önemi sorunlardan biri de araştırma, yazım ve yayın aşamalarındaki etik ihlalleridir. Bu ihlallerin çok yönlü sebepleri olduğu anlaşılmaktadır. Akademisyenlerin meslektaşlarının eserlerini çeşitli şekillerde intihal etmelerinin yanı sıra, yayınevlerinden kaynaklanan intihaller de söz konusudur. Türkiye'de bu etik ihlallerin giderek yaygınlaşması ilgili bilim alanındaki öz-denetimsizlikten kaynaklanmaktadır. Eleştiri kültürünün oluş(a)madığı bir akademide bu sorunları YÖK ya da sorumlu görülen bir kurumun çözmesini beklemek yeterli ve gerçekçi değildir. Özellikle ders kitapları, biyografiler, tercüme eserler ve tezlerde görülen intihal vakalarının azalması için YÖK ve ilgili kurumlar kadar, tüm akademik tarihçilere de sorumluluk düşmektedir. Bu sorumluluğun bir parçası olarak ilk iş, yüksek lisans, doktora ve doçentlik başta olmak üzere akademik denetim amaçlı oluşturulan tüm jürilerde meslek saygısı ve ahlakının ön planda tutulması gerekli görünmektedir. Bunun yanında süreli yayınlar aracılığıyla eser (kitap, makale, bildiri, tez, rapor vs.) kritiği çalışmalarına

ağırlık verilmesi, yayınlarda yapılan bu tarz suiistimalleri görünür kılabilecektir. Ayrıca kabul edilmiş doktora tezlerinin yanı sıra, TÜBİTAK tarih projelerinin raporlarının da mümkün olduğunda yayınlanarak genel okuyucu kitlesiyle buluşturulması başka bir denetleme mekanizması olabilecektir.

4. Akademik eser yazımı her zaman belli kural ve ilkelere tabidir. Buna rağmen, akademik tarih yazımında bazı yenilik(ler) yapmak mümkündür. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'de tarih metinlerinde görülen "kapalı anlatım" ve "gereksiz tekrar"ın azaltılması öncelikle tavsiye edilmesi gereken bir noktadır. Bu bağlamda öncelikle tarihçinin, yazdığı metinde görünür olması, yeni bir yol olarak önerilebilir. Gerçeğin peşinde olan tarihçi, genel olarak okuyucunun ihtiyacı için değil, öncelikle akademik ihtiyaç için yazar. Bu durum, okunma kaygısı olmayan bir üretim özgürlüğüne dikkat çeker. Bu özgürlük alanı içinde tarihçi, söylemek istediğini, konumunu koruyarak söyleyebilmelidir. Bu noktada bir yol olarak kaleme aldığı metnin giriş ve sonuç kısımlarında, hakkaniyet ölçüsünde özgür davranırken, metnin genelinde olabildiğince tarafsız (hakkaniyetli) bir tutum takınması beklenir. Tarihçi yine hakkaniyet ölçüsündeki pozisyonunu koruyarak, çalışmasında benimsediği "çok perspektifli" sunumuyla okuyucuya özgür eleştiri yapabilme imkânı verebilmelidir.

5. Tarih projeleri, akademik çalışmaların belli bir düzen içinde ve nitelikli olmasına katkı sağlamak yanında yeni çalışma tarz ve yazım yaklaşımlarını da beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak, yapılacak projelerle gelişecek bu yeni kültürün başta lisansüstü öğrencileri olmak üzere tarihle ilgilenenlere amaç-kapsam-yöntem gibi bazı metodolojik sorunların aşılması konusunda da yol göstereceği düşünülmektedir. Bugün tarih alanında ülkemizde proje yazımı, yaygınlığı bakımından henüz yeni sayılabilir. Bu sebepten tarih alanında tamamlanmış ve süren proje sayısı, sosyal bilimlerin bazı alanlarına göre oldukça az görünmektedir. Bunun sebepleri arasında öncelikli olarak akademik tarihçilerin "sorun temelli araştırma" yapma yerine "konu temelli çalışma" alışkanlıklarından kaynaklanan

bazı sorunların özgün proje yazımını zorlaştırdığından bahsedilebilir. Yine bunlara ek olarak, bazı tarihçilerin tarih bilimine yaklaşımlarından kaynaklanan sınırlılıkların, bazılarının yaptıkları işi memuriyet gibi görmelerinin, bazıları arasında oluşan basit çıkar ilişkilerinin de proje çalışmalarının yaygınlaşamamasında etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışılan konuların ve çalışılma tarzlarının projelerde belirleyici üç unsur olan "yaygın etki", "özgün değer" ve "AR-GE"ye genellikle uygun olmaması, proje başvurularında sadece kurumların güdümüne bağlı kalınması gibi sebeplerin de projelerin kabullerini zorlaştırıcı diğer etmenler olduğu söylenebilir. TÜBİTAK'a sunulan projelerde disiplinlerarasılığın gözetilmesi, yeni bir yöntemin denenmesi ve işi uzman(lar)ının yürütmesi destek almayı kolaylaştırırken, bu durum tarih araştırmalarında AR-GE ve yaygın etki gibi olguların çalışma kültürünün bir parçası olarak yerleşmemesi nedeniyle projelerin kabulünü zorlaştırmaktadır. Ayrıca destek veren kurumların süreç yönetimlerinde ortaya çıkan sorunlar da projelerin reddedilmesine neden olabilmektedir. Bu sorun başta TÜBİTAK olmak üzere proje veren kurumların yaygın etki ve AR-GE gibi konularda esnek davranması ile çözülebilir. Çünkü tarihçilerin AR-GE olmayan çalışmalar da yapmaya ihtiyacı vardır. Gerek TÜBİTAK'ın gerekse Türk Tarih Kurumu'nun AR-GE içermeyen bazı önemli araştırmalara da destek vermesi beklenmektedir.

Türkiye'nin proje destek konusunda önemli kurumu olan TÜBİTAK'ın; proje yürütücü ve araştırmacılara yönelik ücretleri artırması tarih projelerinin yaygınlaşması bakımından teşvik edici olacaktır. Diğer yandan TÜBİTAK'ın tarihçilerle birlikte oluşturacağı bir komisyonla belirleyeceği konuların SOBAG-Tarih alanında öncelikli desteklenmesini sağlayarak, AR-GE açısından çok daha yararlı olan "nisbî güdümlü proje modeli"ni benimsemesi hem akademik tarihçilik hem de TÜBİTAK'ın kendi hedeflerine uygun bir eğilim olabilecektir.

6. Türkiye'de tarih ders kitaplarının akademik bilgiden gerektiği gibi yararlanıp yararlanmadığı sorunu tartışmalıdır. Bu durum,

tarih ders kitaplarının kimlik-değer mi kazandıracağı, bilgiyi mi yoksa beceriyi mi esas alacağı ve bu sorunun, gerçekliğin doğrudan sunumu şeklinde mi yoksa bir araştırma yaklaşımı içinde mi çözüleceği konuları hala net değildir. Elbette ki akademik tarih kitapları ile ders kitaplarının amaçları birbirinden farklıdır. Kabaca söylemek gerekirse akademik kitapta bilimsellik ön planda iken ders kitabında toplumsallaşmayı sağlama, değerlerin sunumu, pedagojik kurgu vs. söz konusudur. Bu durum her iki eserde/alanda dil ve söylem farkını oluşturur. Ders kitaplarında kolay anlaşılma adına "kesinlik", ilgi çekme adına "abartı" ve basitleştirme adına tek yönlülük vardır. Çağdaş akademik yazımda ise daha çok "açık uçluluk" söz konusudur. Tarih ders kitaplarında bilimsel bir dil kullanıldığında bu durum öğrenciler için monoton ve sıkıcı olabilmektedir. Ancak ders kitaplarının toplumun genel tarih bilgi ve görgüsünü etkilediği düşünülürse hazırlanmasında titiz davranılması, akademisyen alan eğitimi uzmanlarının yanı sıra işin mutfağında olan öğretmenlerin de yazım sürecinde mutlaka daha etkili yer alması beklenir. Tarih ders kitaplarının bireylerin yaşadıkları toplumun geçmişini, sorunlarını, bunların nedenlerini bilmesi bağlamında uzak tarihten çok yakın tarihe daha fazla yer vermeleri de yerinde olacaktır.

7. Türkiye'de tarih ders kitaplarına bakıldığında her iktidar döneminde tarihin adeta yeniden yazılmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında örgün eğitimin kurulmasıyla ortaya çıkan okullardaki tarih, II. Abdülhamid döneminin başlarındaki siyasal tartışmaların ve iktidar mücadelelerin tetiklediği süreç, günümüze kadar siyasal temelleri bakımından farklılaşarak gelmektedir. Tarih ders kitaplarına yansıyan örnekleriyle her iktidara göre değişen bir resmî tarihin varlığı söz konusudur. Her iktidar döneminde adeta yeni "kahramanlar" ve "hainler" icat edilerek ders kitaplarına girmekte, eski dönemin kahramanları silinmekte, yeni dönemin kahramanları eklenmektedir. Buna bağlı olarak salt "övgü" veya "kötülenerek" anılan bazı geçmiş dönemler ortaya çıkmaktadır. İktidarların kendi meşruiyetlerine uygun geçmiş arayışları, gerçekleşmiş askeri

darbeler sonrasında yazılan tarih ders kitapları üzerinden daha net okunabilmektedir. Bu bağlamda tarih ders kitaplarını yazan/yazdıran/denetleyen kurum olarak resmî tarihin başlıca kaynağının Millî Eğitim Bakanlığı olduğu düşünülmektedir. Akademik tarihçiler ise resmî tarih tartışmalarının her zaman tam ortasında olmuşlardır. Siyasi iktidar doğası gereği her alana hükmetmek için tarih alanında yeni tartışmaların yapılmasına neden olmaya devam edecektir. Bu noktada akademik tarihçilerin, meslek onurlarını ve şahsiyetlerini koruyarak bu tartışmalara, "gerçeğin" tarafında yer alarak katkı sağlamaları beklenmektedir.

8. Ömer Lütfi Barkan'dan beri Türkiye'de bir tarih kaynağı olarak Defterler ile ilgili çalışmalar, genelde defter neşri, araştırma ve monografi tarzında olmuştur. Defterlerin kolay deşifre edilmesi, çalışılan konuya ilişkin bütünü görme imkânı sağlaması, sorgulamayı gerektirmeden örnekler üzerinden çalışmayı mümkün kılan yapısı ve toplum, nüfus, vergi alanında dönemsel farklılıkları ortaya koyması tarihçiler için cazip olmuştur. Ancak süreç içinde Defterlerden elde edilen bu veriler/bilgiler sorgulandıkça bazı sorunların olduğu fark edilmiştir. Defterlerin bir fotoğraf sunmasına karşın aradaki ilişkileri göstermemesi, bürokratik özelliği ve devletin kendi ihtiyacı için hazırlanması sebebi ile tarihçinin buradaki bilgileri "tartışmasız" olarak görmesi son derece sakıncalı kabul edilmiştir. Bu gibi nedenlerle Defterlerden sağlanan verinin, diğer bilgi ve belge/kanıtlarla karşılaştırılması gerektiği sonucu ağırlık kazanmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Defterologlar bu konularda başarısız olmuş gibi görünse de çalışmaya devam etmek gerekir. Önceki çalışmaları ve var olan bilgi birikimini, yeni metotlara dayalı yeni çalışmalar için hazırlık safhası olarak görmek gerekir. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeleri de kullanarak Defterlerin sunduğu zengin verileri yeniden ele almak ve karşılaştırmalar yapmak önem arz etmektedir.

KONUŞMACILAR VE MÜZAKERECİLER

(Alfabetik isim sırasına göre)

1. Ahmet Nezihi Turan (Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi-Emekli)
2. Ahmet Özcan, (Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi)
3. Ahmet Şimşek (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)
4. Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr., TOBB Üniversitesi)
5. Alaattin Aköz (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)
6. Ali Birinci (Prof. Dr., Polis Akademisi-Emekli)
7. Alpaslan Demir (Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
8. Arif Bilgin (Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi)
9. Cenk Reyhan (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi)
10. Cüneyt Kanat (Prof. Dr., Ege Üniversitesi)
11. Doğan Yörük (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)
12. Fahrettin Tızlak (Prof. Dr., Antalya Üniversitesi)
13. Fatih Durgun (Yrd. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
14. Fatma Acun (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
15. Ferudun Ata (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)
16. Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
17. Hüseyin Muşmal (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)
18. İbrahim Şirin (Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi)
19. İbrahim Turan (Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

20. İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ-Emekli)
21. Mehmet Ö. Alkan (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)
22. Mehmet Öz (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
23. Mehmet Yaşar Ertaş (Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi)
24. Muhittin Tuş (Prof. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
25. Necmettin Alkan (Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi)
26. Nurcan Abacı (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi)
27. Osman Köse (Prof. Dr., Polis Akademisi)
28. Özer Ergenç (Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi)
29. Serkan Yazıcı (Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi)
30. Yunus Koç (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
31. Zafer Toprak (Prof. Dr., Koç Üniversitesi)

Editörler: Ahmet Şimşek & Alaattin Aköz

TÜRKİYE'DE AKADEMİK TARİHÇİLİK

AKADEMİK TARİHÇİLİĞİN TÜRKİYE'DEKİ SEYRİ...

Tarih bilimi 19. yüzyıl itibariyle üniversitelerde bir kürsü olarak yer almaya başlayınca, akademik tarihçilik de gündemde kendine yer buldu. Bu alanın uzmanları ve onların talebeleri yıllar boyunca ortaya oldukça kritik nitelikte sorular attı, çözümler aradı.

Tarihçiler geçmişin bilgisini nasıl inşa ederler? Tarih bilgisi üretiminin sosyal ve siyasal gelişmelerle ilişkisi nedir? İktidara göre değişen resmî tarih ile akademik tarih arasında nasıl bir etkileşim söz konusudur? Tarihçi, bilgi üretme ve dağıtım süreçleri içerisinde ne kadar özgür olabilir?

Bu gibi soruların cevaplarını arayan tarihçiler elinizdeki kitapta, Türkiye'de akademik tarihçiliğin gelişimini ve temel meselelerini tartışıyorlar.

19. yüzyıldan günümüze profesyonel tarihçiliğin zaman içindeki bir bilançosu ile başlayan kitap, akademik tarihçiliğin kuramsal çerçevesini ve ahlâkî meselelerini inceliyor. Peşinden akademik tarihçilikte iktidar ilişkileri, proje çalışmalarının tarihçiliğe metodolojik ve yenilikçi katkıları, tarih ders kitabı yazma süreçleri ve resmî tarih ile ders kitapları ilişkisi konuları üzerine derinlemesine analizler barındırıyor. Son olarak defteroloji çalışmalarının sorunları tartışılıyor.

Türkiye'de Akademik Tarihçilik, küresel gelişmelerin ve değerlerin farkında olan, ulusal/yerel kültürün katkısını dikkate alan, perspektif ve yöntem açısından çoğulcu anlayışı paylaşan bir tarzda tarihçilik yapmak isteyenler için bir başucu kaynağı.

Zafer Toprak, İlhan Tekeli, Yunus Koç, Mehmet Ö. Alkan, Hakan Kaynar, Arif Bilgin, Mehmet Yaşar Ertaş ve İbrahim Turan'ın katkılarıyla...

Kronik

₺ 20,00

ISBN: 978-975-2430-26-6

kronikkitap.com   kronikkitap

9 789752 430266
